

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta – Katedra pedagogiky – Výchova ke zdraví

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky
na 1. stupni základních škol ve vybraných regionech
(srovnávací studie)

Diplomová práce

magisterská

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Autor: Lenka Bořánková

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: prezenční

Diplomová práce dokončena: březen 2013

Praha 2013

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni základních škol ve vybraných regionech (srovnávací studie) vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Lenka Bořánková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí diplomové práce PaedDr. Evě Marádové, CSc. za odborné vedení a cenné rady, které mi ochotně poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji pedagogům a vedení základních škol v obou regionech za umožnění výzkumného šetření.

Děkuji všem, kteří významnou měrou přispěli ke zdárnému průběhu a dokončení práce a za jejich trpělivost se mnou během jejího vzniku.

Název:

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni základních škol ve vybraných regionech (srovnávací studie)

Autor:

Lenka Bořánková

Katedra:

Katedra pedagogiky

Vedoucí práce:

PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Abstrakt:

Diplomová práce zjišťuje a popisuje přístup a naplňování stanovených cílů v oblasti prevence užívání návykových látek na prvním stupni základní školy. Charakterizuje preventivní programy a metody užívané jednotlivými pedagogy. Uvádí další možné strategie v této problematice. Popisuje rozdílnost přístupů k prevenci užívání návykových látek ve dvou rozdílných regionech a hledá důvody těchto rozdílů. Zjištěné rozdíly jsou popsány a vysvětleny v praktické části diplomové práce. Dále jsou nabídnuty způsoby, jak obohatit a zkvalitnit programy primární prevence na 1. stupni ZŠ.

Klíčová slova:

Primární prevence, prevence užívání návykových látek, škola, učitel, preventivní programy, cíle preventivních programů, hodnocení preventivních programů, prevence závislostí, návykové látky.

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni základních škol ve vybraných regionech

Title:

Implementation of drug prevention into the curriculum of the first primary schools in selected regions (comparative study)

Author:

Lenka Bořánková

Department:

Department of education

Supervisor:

PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Abstract:

This thesis identifies and describes the approach and objectives set in the area of drug prevention in primary school. It characterizes preventive programs and methods used by individual teachers and indicates another possible strategies in this area. It describes the diversity of approaches to the prevention of substance used in two different regions is described and the main reasons for these differences are discussed. The differences are described and explained in the practical part of the thesis. Finally, the possible ways how to enrich and improve the quality of primary prevention programs in primary schools are listed.

Key words:

Primary prevention, drug prevention, school, teacher, preventive programs, targets prevention programs, evaluation of prevention programs, prevention of addictions, addictive substances

1	Úvod.....	8
2	Návykové látky a užívání návykových látek	10
2.1	Rozdělení a účinky návykových látek	10
2.1.1	Tabákové výrobky, jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí	13
2.1.2	Alkohol, jeho účinky a rizika jeho vlivu na zdravotní stav dětí.....	13
2.1.3	Konopné produkty a jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí.....	14
2.1.4	LSD a halucinogeny, jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí	15
2.1.5	Opiáty, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí	15
2.1.6	Stimulační drogy, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí	16
2.1.7	Těkavé látky a organická rozpouštědla (inhalační drogy), jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí	17
2.1.8	Tlumivé léky, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí.....	17
2.2	Závislost a její příčiny.....	18
2.2.1	Druhy závislosti.....	18
2.2.2	Faktory ovlivňující vznik závislosti	19
2.2.3	Znaky drogové závislosti	20
2.2.1	Vznik drogové závislosti	21
3	Prevence užívání návykových látek	22
3.1	Pojem prevence užívání návykových látek	22
3.2	Druhy prevence	22
4	Primární prevence	24
4.1	Základní východiska primární prevence užívání návykových látek.....	24
4.2	Složky primární prevence	24
4.3	Primární prevence v různých obdobích vývoje dítěte.....	26
5	Přístupy k prevenci užívání návykových látek v České republice a v zahraničí.....	28
5.1	Prevence zneužívání návykových látek v zahraničí	28
5.1.1	Přístupy k prevenci užívání návykových látek v Irsku	29
5.2	Přístupy k prevenci užívání návykových látek v České republice.....	34
5.3	Návykové látky a zákon v České republice	35
6	Prevence na školách	37
6.1	Škola, vliv atmosféry školy na žáka	38
6.2	Osobnost učitele a příprava učitelů na poradenskou a psychologickou pomoc	38
6.3	Rizikové chování u dětí a žáků	39
6.4	Užívání návykových látek ve škole	41
6.5	Zásady efektivní primární prevence	42
6.6	Primární prevence ve výuce.....	44
7	Výzkumné šetření	47
7.1	Cíle výzkumného šetření.....	47
7.2	Hypotézy	47

7.3	Volba výzkumné metody	49
7.4	Charakteristika výběrového souboru	50
7.5	Průběh dotazníkového šetření.....	51
7.6	Výsledky dotazníkového šetření	52
7.7	Průběh druhé části výzkumu- strukturované rozhovory.....	69
7.8	Výsledky šetření strukturovaných rozhovorů	70
7.9	Souhrnný závěr strukturovaných rozhovorů	75
7.10	Diskuze hypotéz	76
8	Návrh Katalogu materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ.....	83
8.1	Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ.....	83
9	Závěr.....	94
10	Seznam použité literatury	97
10.1	Seznam zkratk	101
11	Seznam tabulek a grafů.....	102
12	Seznam příloh	103

1 Úvod

Výběrem vhodného tématu diplomové práce se bezesporu zabývá každý student. Jedná se o práci, která nám otevírá dveře k získání akademického titulu a možnost, věnovat se v budoucím životě vybranému povolání. Již na střední škole jsem si nemohla nevšimnout celosvětového problému, který se týká užívání návykových látek. Téma je to závažné a pro současnou společnost aktuální. Denně se objevují informace spojené s touto problematikou. Nejen pozorný čtenář jistě zaznamenal rostoucí počet zpráv o tom, že s experimentováním a prvním kontaktem s návykovými látkami, se stále častěji setkáváme již u dětí v raném věku.

Při studiu na Pedagogické fakultě tedy logicky moji pozornost upoutaly mimo jiné předměty týkající se problematiky prevence užívání návykových látek. Absolvovala jsem několik odborných seminářů, které můj zájem o zvolené téma zesílily. Informace jsem hledala v dostupných zdrojích a pokoušela se najít téma, které bude přínosné pro moji budoucí praxi učitele na 1. stupni ZŠ. Po několika konzultacích s vedoucí diplomové práce, která vedla uvedené kurzy na PedF UK, jsem se rozhodla pro srovnávací studii, která mapuje implementaci¹ prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech.

Cílem práce je porovnání a popis způsobů implementace prevence užívání návykových látek do výuky ve vybraných regionech. Sledovány budou využívané metody, materiály k výuce i samotný vztah učitelů k této problematice. Na základě zjištěných poznatků bude vytvořen seznam institucí, publikací, internetových zdrojů, které učitelé na 1. stupni ZŠ využívají nebo které by využívat mohli.

Teoretická část diplomové práce bude věnována popisu jednotlivých jevů souvisejících s užíváním návykových látek. Blíže se bude věnovat rozdělení prevence a pojmu prevence jako takového, historii prevence užívání návykových látek, která může tvořit zajímavé srovnání se současnými trendy, jimž bude diplomová práce také věnována. Detailněji budou popsány programy prevence užívání návykových látek na ZŠ, respektive jak by tyto programy měly vypadat. Bude pohovořeno o legislativě ČR související s tímto tématem. Jedna kapitola bude věnována prevenci užívání návykových látek v Irsku.

¹ uskutečnění, naplnění, realizace, dostání závazků

V praktické části budou uvedeny výsledky vlastního výzkumného šetření, které je zaměřeno na srovnání dvou odlišných regionů v otázce implementace prevence do výuky na 1. stupni ZŠ. Na základě výzkumného šetření a prostudování dostupné a doporučené literatury bude vytvořena metodická pomůcka pro učitele 1. stupně ZŠ, ve které budou uvedeny dostupné zdroje, materiály a anotace knih, ze kterých mohou učitelé čerpat při realizaci prevence užívání návykových látek.

Zpracování teoretických východisek

2 Návykové látky a užívání návykových látek

Užívání² návykových látek má negativní vliv na zdravotní stav dětí, dospívajících i dospělých jedinců. Organismus dospělého člověka je méně náchylný k poškození, které je způsobeno užíváním návykových látek, než organismus dětí. Dětský organismus je mnohem citlivější a následky užívání návykových látek mohou mít vliv na vážné poškození zdraví, dokonce mohou způsobit i smrt. I v současné době, kdy je informovanost o možných následcích užívání návykových látek relativně dobrá, roste počet lidí, kteří upadají do závislosti, a jejich věk se snižuje. Stále častěji se dočítáme, že dnešní děti dospívají mnohem rychleji. Mnoho informací o životě získávají dříve, než je mohou pochopit a vyrovnat se s nimi. (04)

Droga - všeobecně je za drogu považována jakákoliv látka, která po vpravení do organismu způsobí změny ve vnímání, prožívání a chování a může způsobit závislost. Dělení drog bývá nejčastěji podle kritéria účinku (povzbuzující, tlumivé), kritéria legality (legální a nelegální), ale také podle kritérií dostupnosti, nebezpečnosti a mnoha jiných kritérií.

Návyková látka - je látka, která vyvolává tělesnou nebo psychickou závislost.

Omamné a psychotropní látky³ - jsou chemické látky primárně působící na centrálně nervovou soustavu, kde mění funkce a způsobují dočasné změny ve vnímání, náladě, vědomí a chování.

(04)

2.1 Rozdělení a účinky návykových látek

Abychom se orientovali v problematice návykových látek a následně v závislostech způsobených užíváním konkrétní látky, je velmi důležité vysvětlit několik základních pojmů. Odpověď na otázku, co to vlastně návyková látka je, existuje řada definicí.

² Užívání určité návykové látky s předem danou minimální frekvencí (Regular use), dostupné na http://www.drogy-info.cz/index.php/info/glosar_pojmu/p/pravidelne_uzivani_regular_use

³ dále OPL

Návykovou látku můžeme chápat jako každou látku, která splňuje dva základní požadavky. Nějakým způsobem ovlivňuje naše prožívání, mění naši náladu, tedy ovlivňuje naši psychiku. Zároveň může vyvolat závislost, což se někdy označuje jako potenciál závislosti. Zda se jedná o látku syntetickou⁴ nebo přírodní v této definici návykové látky nehraje roli. (07)

Látky ovlivňující psychiku a schopné vyvolat závislost jsou všude kolem nás a tvoří podstatnou část současné nabídky v obchodech. Jedná se ovšem o návykové látky legální, v naší společnosti tolerované. Patří sem bezesporu tabák a alkohol v celé jeho šíři. Pokud bychom se uvedené definice návykových látek přísně drželi, patřila by sem i káva.

Nyní se konečně dostáváme k návykovým látkám, které jsou naší společností zákonem zakázané. V tomto případě častěji slyšíme pojmenování drogy. Tato diplomová práce se věnuje prevenci užívání návykových látek. Zahrnuje tedy prevenci návykových látek legálních (zejména tabáku a alkoholu) i nelegálních. Drogy nerozlišujeme podle síly účinku, přestože se toto rozlišení ujalo ve společnosti. Návykové látky dělíme dle způsobu užívání, dle účinné látky a také z hlediska legislativního, jak bylo uvedeno výše. (25)

V tabulce je uveden stručný přehled návykových látek, které můžeme nazývat drogami. Jedná se o přehled nelegálních látek, tedy látek, které jsou tímto pojmem označovány častěji. (02)

⁴ uměle vyrobenou

Tabulka 1: Rozdělení návykových látek

Název návykové látky	Hlavní způsoby užívání	Hlavní účinky	Některá zdravotní rizika
Marihuana	kouření, konzumace v jídle	euforie, zkreslené vnímání, prostoru a barev, zhoršení koordinace, následný pocit hladu	zánět dýchacích cest, zhoršená paměť a pozornost, úzkosti, panika, rozvinutí psychotických příznaků
Hašiš	kouření, konzumace v jídle	podobné jako u marihuany	podobné jako u marihuany
Heroin	nitrožilní, kouření	euforie, spavost, analgetikum ⁵	zvracení, mdloby, zácpa, koma, kožní problémy
Pervitin	nitrožilní, šňupání	euforie, hyperaktivita, nespavost, nechutenství, zrychlené myšlení a řeč	agresivita, následná spavost a deprese, srdeční a neurologické obtíže, zhoršení koncentrace a paměť, možný rozvoj psychotických příznaků
Extáze	polykání v tabletě	mírné halucinace, zvýšená citlivost, pocity empatie, přehřívání organismu	zhoršení paměti, emoční otupění, riziko kolapsu při dehydrataci a zvýšené aktivitě
LSD	polykání na papírcích, tablety	změněné vnímání, halucinace, zvýšení krevního tlaku a tepu	možný rozvoj psychické poruchy, flashback ⁶ , nespavost, slabost, neklid
Těkavé látky (toluen)	vdechování	změněné vnímání, halucinace, euforie	porušení sliznic a dechového aparátu, nezvratné změny nervového a kardiovaskulárního ⁷ systému, poruchy soustředění a paměti
Kokain	šňupání	euforie, zrychlené myšlení, chování i řeč	porušení sliznic, rozvoj psychických obtíží, srdeční kolaps

⁵ látka z rozmanité skupiny léčiv, která se používá k úlevě od bolesti

⁶ návrat příznaků i po delší abstinenci

⁷ týkající se srdce a cév

2.1.1 Tabákové výrobky, jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Užívání tabákových výrobků je nebezpečné pro všechny věkové kategorie, ale u dětí jsou škody na zdraví vyvolané vlivem užívání tabákových výrobků velké a často nezvratné. Již v prenatálním období může být dítě nedobrovolně ohroženo tabákovými výrobky, pokud matka v těhotenství pobývá v zakouřených prostorách, nebo dokonce sama kouří. Existuje řada výzkumů, které prokazují, že pokud matky v těhotenství kouřily, zvýšilo to u dítěte několikanásobně riziko experimentování s tabákem. Dále bylo zjištěno, že takové děti se rodí se sníženou porodní hmotností a jsou vzpurnější, impulzivnější a vyskytují se u nich více úzkostné poruchy v dospívání. (18)

Účinky tabákových výrobků se mohou lišit podle věku a hmotnosti konzumenta, ale u kuřáků začátečníků je častá bledost, studený pot, nevolnost, bolest hlavy nebo pokleslost nálady. Všechny vyjmenované příznaky mohou být známkami lehké otravy nikotinem. Kouření podstatně zvyšuje riziko zhoubných nádorů, onemocnění dýchacích cest, alergie a různé druhy astmatu. Zvyšuje se i riziko srdečních onemocnění a onemocnění žaludku. (19)

Pasivní kouření u dětí vyvolává záněty žaludku a může zhoršovat astma. Tyto děti také častěji trpí záněty středního ucha. Odhaduje se, že dítě, které žije v domácnosti s vášnivým kuřákem, zatěžuje denně své tělo dávkou dvou cigaret, i když samo nekouří. (18)

2.1.2 Alkohol, jeho účinky a rizika jeho vlivu na zdravotní stav dětí

Pro děti a dospívající je alkohol mnohem nebezpečnější než pro dospělé. Konzumace alkoholu způsobuje vážná poškození dosud nezralých orgánů. Děti jsou fyzicky, emocionálně a sociálně zranitelnější důsledky, které může vyvolat jejich vlastní konzumace alkoholu. Podobně citlivé jsou i na důsledky u osob v jejich blízkém okolí. Již docela malé množství alkoholu v těle dokáže zejména u dětí vyvolat otravu. Návyk na alkohol se u dětí vytváří poměrně rychle a hrozí rychlý rozvoj této závislosti, a to nejen na alkoholu, ale i jiných návykových látkách. Alkohol může u dětí způsobovat poškození mozku, paměti a schopnosti se učit. (06)

Z počátku nemluvíme o závislosti, ale přechod od škodlivého užívání k závislosti na alkoholu probíhá většinou nenápadně, a proto je dobré děti a mladistvé před zneužíváním alkoholu chránit. V České republice se zakazuje prodávat a konzumovat alkoholické nápoje

mladistvým do 18 let⁸. I přes tento zákon je dostupnost alkoholu pro děti vysoká nejen u prodejců, ale často i v rodině. Navíc na děti působí i reklama na alkoholické nápoje a liberální přístup české společnosti k pití alkoholu, jako společenské normy. (13)

Hlavním trendem v užívání alkoholu u mladých lidí je vyšší míra experimentování s alkoholem. (18)

Účinky alkoholu se u různých lidí liší, vzhledem k jejich hmotnosti, věku a k odlišnostem fungování metabolismu. V menších dávkách způsobuje alkohol většinou oslabení pozornosti a opatrnosti, zvýšenou potřebu komunikace, tendenci být středem pozornosti, někdy slovní nebo i fyzickou agresi. Po vyšších dávkách dochází k útlumu, spavosti. Při otravě nastává bezvědomí a dochází k poruchám dechu. Lidé pod vlivem alkoholu mívají zarudlé oči, zhoršenou koordinaci pohybů, nejistou chůzi. (04)

Somatická poškození, zapříčiněná nadměrnou konzumací alkoholu se mohou týkat prakticky všech částí lidského organismu. Pro děti a dospívající je alkohol mnohem nebezpečnější než pro dospělé, neboť vážně poškozuje dosud nezralé orgány. Vyrůstající se organismus nedokáže účinně alkohol z těla odbourávat. Alkohol může způsobovat poškození mozku, paměti a schopnosti učit se. (20) (13)

2.1.3 Konopné produkty a jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Jedná se zejména o marihuanu, která je zpravidla k dostání v podobě ručně balených cigaret. Ty obsahují usušené listy a vrcholky konopí⁹. Obsahuje účinnou látku THC¹⁰, stejně jako konopná pryskyřice, která je známá pod názvem hašiš. Produkty konopí jsou nejčastěji užívány kouřením. Obě tyto konopné látky vyvolávají řadu jednotlivých účinků, které se v celkovém projevu mohou dost lišit. I doba účinků se velmi různí. Marihuana je drogou¹¹, kolem které se nyní ve společnosti vede mnoho diskuzí. Ačkoliv některé argumenty zní ve prospěch a legalizaci drogy, současné výzkumy potvrzují, že marihuana a konopné produkty

⁸ Zákon č. 379/2005 Sb., Sbírka zákonů č. 133 z roku 2005, dostupné na http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=379/2005&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

⁹ Cannabis Lativa L. -jednoletá vysoká bylina, dostupné z <http://www.konopi.org/>.

¹⁰ tetrahydrocannabinol

¹¹ droga - návyková látka nelegální

mohou být návykové a na uživatele mají negativní mentální, emocionální a fyzický dopad. (04)

Právě děti a mladiství jsou závislostí na konopných produktech více ohroženi. Zejména pokud se nacházejí ve složité životní situaci nebo mají nějaké duševní problémy. Právě nevyrovnaným lidem a lidem s duševními poruchami hrozí, že společně s užíváním konopných produktů se jejich stav bude zhoršovat. (18)

U dětí a dospívajících je poměrně časté souběžné zneužívání různých látek nebo jejich střídání. S užíváním konopných produktů roste nebezpečí úrazů a dopravních nehod. Objevují se záněty spojivek, hltanu a dýchacích cest, celkově droga oslabuje imunitní systém. Prokázaným rizikem užívání konopných produktů jsou poruchy paměti a zhoršená schopnost učit se během intoxikace¹² drogou. Dalším rizikem jsou úzkostné stavy, panické stavy, poruchy nálady a pocity pronásledování po užití návykové látky. (19)

2.1.4 LSD a halucinogeny, jejich účinky a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Tyto návykové látky s halucinogenními účinky vyvolávají pozornost vědců i laiků, protože záhadným a neobvyklým způsobem ovlivňují psychiku člověka. Jedná se o látky přírodní nebo syntetické a jejich účinek je nebezpečný, protože navozuje změnu vnímání skutečnosti. Pod vlivem halucinogenů může uživatel snadno ublížit nejen sobě, ale i druhým, protože jeho vnímání je ovlivněno návykovou látkou. Intoxikovaný bývá často dehydrován. Při dlouhodobém užívání hrozí deprese, pocity pronásledování a narušení nervového systému. (19)

2.1.5 Opiáty, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Opiáty patří k nejrozšířenějším drogám na světě. Základní surovinou je opium. Opium se získává ze šťávy z nezralých makovic a z opia se vyrábí mnoho legálních drog, léků. Čistícími procedurami se získává látka zvaná morfin, která se dále chemickým postupem zpracovává na heroin, což je nelegální světově rozšířená návyková látka. Heroin vyvolává euforii, která není spojena s aktivitou ani povzbuzením. Má spíše tlumivý charakter. Uživatel se pohybuje

¹² požití, otrava

ve vlastním světě. Dochází k zúžení zornic a při dlouhodobé konzumaci dochází u uživatelů k celkovému fyzickému i duševnímu úpadku. (02)

Opiáty lze užívat různými způsoby, ale nejčastěji jsou užívány nitrožilně. Způsob aplikace je jedním z mnoha rizik, která s sebou užívání návykové látky přináší. U uživatelů opiátů roste tolerance k této návykové látce a uživatelé musí postupně zvyšovat dávku. Při předávkování hrozí uživatelům otrava. Vzhledem k černému trhu se do oběhu dostávají i látky s různou koncentrací opiátů, a proto může ke smrtelné otravě dojít hned po prvním užití návykové látky. (06)

2.1.6 Stimulační drogy, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Látky této skupiny mají povzbuzující účinky na psychiku i tělesnou aktivitu. Snižují pocit únavy i únavou samotnou, potlačují chuť k jídlu. Mezi stimulační drogy řadíme mimo jiné kokain, pervitin a extázi. Nejčastěji se šňupou nebo se aplikují nitrožilně. Extáze, která je také známá pod názvem taneční droga, je nabízena ve formě tablet. Zneužívá se zejména pro své povzbuzující účinky, které umožní mladým lidem vydržet extrémní fyzickou aktivitu.

(06)

Pervitin a kokain dočasně stimulují psychickou i fyzickou činnost. Velmi rychle vytvářejí psychickou závislost a stejně jako u uživatelů opiátů dochází ke vzniku tolerance, tedy nutnosti zvyšovat dávky.

Pervitin je chemický přípravek, jehož účinek se dostavuje téměř okamžitě po aplikaci a odeznívá až po několika hodinách. Pocit euforie spojený se zvýšeným pocitem sebevědomí, se i přes známá rizika stává hlavním důvodem experimentu s touto látkou. Při pravidelném užívání vzniká psychická závislost. Pervitin bývá někdy nazýván českou drogou, protože jeho domácí produkce i počet uživatelů plní přední příčky statistik. (02)

Kokain je návyková látka, která se získává z listů rostliny koky, která původně pochází z Bolívie a Peru v Jižní Americe. Kokain má velmi podobné účinky jako pervitin, avšak trvající kratší dobu. Kokain je také distribuován ve vysoce koncentrované variantě, která je určena ke kouření, a nazývá se crack. (19)

2.1.7 Těkavé látky a organická rozpouštědla (inhalační drogy), jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Do této skupiny návykových látek patří rozpouštědla a ředidla, mezi která se řadí toluen, který je volně prodejný v drogériích a je relativně levný. Účinek po inhalaci se dostavuje během několika minut a velmi rychle přichází pocit euforie, poruchy vnímání provázené živými halucinacemi. Může dojít k celkovému útlumu, či spánku, dokonce i k poruchám vědomí. Dlouhodobým užíváním bývá zdraví natolik poškozeno, že uživatel není schopen vnímat okolí, chápat souvislosti, či docházet do zdravotnických zařízení. Někteří z nich končí úmrtím nebo invaliditou. Smrt může nastat i u člověka, který není na látce závislý. (13)

Těkavé látky mohou být předstupem k užívání jiných návykových látek. Při dlouhodobém užívání lze pozorovat nezáměr, zhoršení prospěchu a z oděvu i dechu může být cítit zápach chemikálie. Krátce po inhalaci, nebo u dlouhodobých uživatelů můžeme pozorovat značné změny chování a poruchy vnímání, které mohou být i dlouhodobější. Mezi fyzické projevy patří celková pobledlost, rozšířené zornice, zarudlé oči, nepřítomný pohled. Později se může objevit vyrážka kolem úst a nosu.

2.1.8 Tlumivé léky, jejich účinek a rizika jejich vlivu na zdravotní stav dětí

Tato skupina návykových látek je chybně pokládána za méně problematickou skupinu návykových látek. Léčba následných závislostí na lécích se principiálně neliší od léčby jiných závislostí. Užívání této skupiny návykových látek bývá často podporováno zdravotnickým systémem a rodinou. Je velmi těžké rozpoznatelné, kdy se jedná o problematické užívání. To se často ukáže až po vysazení léků, kdy se dostaví u pacienta tzv. odvykací syndrom¹³. Odvykací syndrom je i jedním z hlavních rizik užívání této skupiny látek. (13)

V současné době nabízí trh velké množství tlumivých léků, jejichž hlavním společným účinkem je útlum centrální nervové soustavy. Po jejich užití dochází k otupělosti a celkovému útlumu. Patří sem skupiny léků anxiolytik, hypnotik, sedativ a analgetik. Dalším společným znakem je fakt, že tlumivé léky neodstraňují příčinu zdravotního problému, ale pouze tlumí jeho příčiny (bolest). Bolest je ale často signálem, který upozorní člověka na vznikající problém. Díky tlumivým lékům tento signál nezazní a zdravotní stav člověka může být

¹³ Je charakterizovaný neklidem, nespavostí až agresivitou. Mohou se objevit bolesti svalů a křeče, průjem, třes a v krajních případech se může rozvinout až v epileptický záchvat. (13)

ohrožen. Před prvním užitím tlumivých léků by se měl být pacient i lékař jistý, že neexistuje jiná varianta řešení problému. (18)

2.2 Závislost a její příčiny

Příčiny a podmínky vzniku závislosti na návykových látkách jsou mnohostranné. Jedná se o složitý jev, v němž se uplatňují faktory biopsychického charakteru, který vyplývá z osobnosti člověka. Jako příklad uveďme genetické vybavení jedince, duševní poruchy, nízké sebevědomí, extrémní vyhraněnost osobnosti (introvert, extrovert). Dále sem patří i vlivy prostředí, mezi které bezesporu řadíme rodinu a školu, vrstevníky a v neposlední řadě i společnost taková. Ovlivňujícími faktory mohou být i faktory situační např. adaptační problémy, stres, životní trauma. Častou pohnutkou k experimentu s návykovou látkou může být samotná zvědavost, která svou roli sehrává zejména právě u dětí a mládeže. Snaží se často o napodobování vzorů v partě a blízkém okolí, ale ne vždy si za vzor vybírají vhodné kandidáty. Častým podnětem ke vzniku závislosti bývá i svedení dítěte či mladistvého k užití návykové látky skupinou, či jednotlivcem, který již s užíváním začal. (04)

Závislost na návykových látkách je onemocnění. Můžeme tedy s určitým předstihem a zjednodušeně napsat, že cílem prevence je předcházení vzniku závislosti. Závislost je charakteristická naléhavou touhou po účincích návykové látky, kterou nemocný užívá i přes to, že si tím způsobuje řadu nepříjemných problémů. K závislosti se člověk dostane přes experimentování a postupem času i přes pravidelné užívání návykové látky. Mnoho uživatelů trpí závislostí v chronické podobě. Jedná se typ závislosti, který nastává po období, kdy uživatel abstinovat, ale opět upadá do návyku. Závislost na účincích návykové látky bývá zpravidla doprovázena i závislostí sociální. Uživatelé jsou často díky novému způsobu života zcela odříznutí od původních přátel a rodiny. Skupina lidí, která návykové látky také užívá, často nahrazuje původní sociální vazby. (02)

2.2.1 Druhy závislosti

Závislosti na návykových látkách můžeme rozdělit na závislosti fyzické, psychické a substanční.

- a) **Fyzická závislost** je stav organismu vzniklý zpravidla dlouhodobým a častým podáváním návykové látky. Jde o stav chronické otravy organismu. Většina drog je vlastně prudký jed, který si uživatel bere po malých dávkách. (09)

Organismus návykovou látku již zahrnul do své látkové výměny a její přítomnost v těle vyžaduje.

- b) **Psychická závislost** je duševní stav vzniklý podáváním návykové látky a projevuje se různým stupněm potřeby návykovou látku opakovaně užívat. Vznik závislosti je vázán na konkrétní prožitky. Pokud uživatel návykovou látku přestane užívat, mohou se dostavit psychické problémy a poruchy. Psychická závislost se projevuje touhou návykovou látku užívat. Tato touha bývá zejména u dětí a mládeže spojena s potřebou navázat kontakt s komunitou lidí se stejnými prožitky. (25)
- c) **Substanční závislost** je závislost na přijímaných látkách, nejčastěji nelegálních návykových látek. Mohou sem patřit i látky legální, jako je káva a alkohol. Tento druh závislosti navozuje změnu emočního stavu a poznávacích činností. (12)

2.2.2 Faktory ovlivňující vznik závislostí

Závislost, pokud je již opravdu závislostí, je jednoznačně onemocněním a jako takové, je třeba ho chápat. Společnost do jisté míry závislost chápe a toleruje, ovšem pouze do doby, než začnou její dopady přímo ohrožovat ji samotnou. Ačkoliv většina uživatelů návykových látek o rizicích spojených s jejich užíváním věděla, s experimentováním započali. Důvodem může být kombinace všech uvedených faktorů, tedy osobní charakteristiky, vlivy prostředí a situační faktory. (02)

Situační faktory

„V odborné literatuře jsou uváděny některé faktory zvyšující riziko zneužívání návykových látek: poruchy chování, úzkostná porucha, bipolární afektivní porucha¹⁴, poruchy pozornosti s hyperaktivitou, deprese současně s jinou duševní poruchou, problémy s alkoholem nebo jinými drogami u rodičů, duševní nemoc u rodičů, fyzické nebo sexuální zneužívání v dětství, vliv vrstevníků, kteří berou drogy a další. I v těchto případech však velmi záleží na okolním prostředí a schopnosti vytvářet odpovídající kompenzace těchto rizikových faktorů.“¹⁵

¹⁴ Psychická porucha, která se projevuje nadměrnými změnami nálad, vitality, psychických funkcí a někdy i omezuje schopnost celkového přirozeného fungování.

¹⁵ KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, 343 s. ISBN 80-86734-05-62. (s. 320)

Ve vztahu k návykovým látkám jsou všichni ovlivněni prostředím, ve kterém se běžně pohybují. Pro děti je zásadní prostředí školy, protože právě ve škole tráví podstatnou část dne. Bez povšimnutí by nemělo zůstat ani prostředí, ve kterém se děti stýkají s přáteli, kam chodí ve volném čase. Škola by se měla pokoušet vytvořit důvěrné a zároveň bezpečné prostředí. Pocit neúspěšnosti, nepochopení, nuda, jednostranné přetěžování, pocity křivdy, formální přístup, nadměrná náročnost to vše může ve škole značně narušit naplňování přirozených potřeb dětí a může přispět k rozvoji negativních faktorů. (02)

2.2.3 Znaky drogové závislosti

Mezi znaky závislosti patří craving (bažení). Jedná se o silnou touhu nebo pocit puzení užívat návykovou látku. Bažení rovněž zhoršuje kognitivní funkce¹⁶ a zvyšuje riziko recidivy, ale někteří autoři (Rohsenow, Monti) uvádí, že to tak nemusí být. Za určitých okolností totiž může bažení způsobit, že závislí se v budoucnu vyhýbají nebezpečným situacím nebo že jsou na ně lépe připraveni. (21)

Dalším znakem závislosti je zhoršené sebeovládání. Jedná se o potíže v sebeovládání při užívání návykové látky a to jak o začátek a konec užívání nebo o množství užívané látky.

Somatický neboli tělesný odvykací stav je dalším znakem závislosti. Aby mohl být tento stav diagnostikován, musí být splněno několik kritérií. Diagnostická kritéria jsou úzce spjata s typem návykové látky. Léčba odvykacích stavů je specializovaným lékařským oborem. (21)

Čtvrtým znakem závislosti je růst tolerance. Ta se projevuje tím, že k dosažení stejného účinku potřebuje uživatel návykových látek větší množství látky nebo že stejné dávky mají menší účinek. Jak tolerance vzniká, není zcela jasné, ale možnou příčinou může být nižší reaktivita centrálního nervového systému na návykovou látku nebo může být látka rychleji odbourávána. (01)

Jedním znakem závislosti, který je patrný i na první pohled, je zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů. Pokud je člověk závislý na některé návykové látce, může mu denně zabrat několik hodin (některým i celý den) sehnat na potřebnou látku prostředky, sehnat konkrétní

¹⁶ Kognitivní funkce souvisejí s tím, jak vnímáme a jednáme ve světě kolem nás, jsou nezbytné k vykonání jakéhokoli úkolu. Patří k nim všechny myšlenkové procesy, které nám umožňují rozpoznávat, pamatovat si, učit se přizpůsobovat se měnícím podmínkám prostředí. Jednotlivé kognitivní funkce jsou umístěny v různých částech mozku. (<http://www.brainjogging.cz/kognitivni-funkce>)

látku, aplikovat ji a zotavit se z účinku. Pokračování v užívání přes jasný důkaz škodlivých následků je posledním znakem závislosti. Na možná rizika vyplývající z užívání návykových látek je uživatel upozorněn lékařem, ale ve svém chování pokračuje.

Všechny uvedené znaky spolu do jisté míry souvisí a vzájemně se ovlivňují. (21)

2.2.1 Vznik drogové závislosti

Užívání návykových látek, respektive proces vzniku závislosti na ní, je procesem komplexní proměny v oblasti somatické, psychické i sociální. Návyková látka má určité fyziologické a psychologické účinky, které vedou jejich konzumenta k opakovanému užití. Ta vyvolává žádoucí pocity, ale je potřeba tyto dávky stále zvyšovat a užívat častěji, protože organismus získává stále větší toleranci. Čím delší je užívání, tím více se mění různé psychické a fyziologické vlastnosti. Drogová závislost vzniká postupně, ale mnohem kratší dobu než např. závislost na alkoholu. (06)

Proces vzniku drogové závislosti lze rozdělit do čtyř etap.

1. Etapa experimentování- první impulz experimentování s drogou může vycházet z nudy, zvědavosti, touhy po něčem neobyčejném, vzrušujícím a zakázaném, protože v této oblasti lze dokázat svou nezávislost na autoritách.

2. Etapa příležitostného užívání- v této etapě člověk užívá návykovou látku, protože mu může pomoci v situaci nouze nebo nudy. Návyk zatím nemá, a tak ji užívá nepravidelně a utajeně.

3. Etapa pravidelného užívání- člověk užívá drogu častěji, ale stále popírá riziko takového jednání, nepřipouští jeho závažnost, snaží se okolí přesvědčit, že nedělá nic špatného.

4. Etapa pravidelného užívání- závislý člověk ztrácí motivaci a nesnaží se svůj návyk skrývat. Nezáleží mu na mínění druhých lidí. Rozbívá vztahy s přáteli i s rodinnými příslušníky. Stává se nespolehlivým a bezohledným. Udržuje kontakt jen s takovými lidmi, kteří rovněž užívají návykové látky. (29)

3 Prevence užívání návykových látek

3.1 Pojem prevence užívání návykových látek

Podle všeobecného pojetí znamená prevence předcházení, zamezení vzniku nemoci nebo nežádoucího jevu. (08)

Prevence představuje řešení problémů z hlediska podstaty (se vztahem k jevu a jeho projevům), etiologie s využitím mechanismu, v jakém se pohybuje v hypotéze o vývoji), přítomnosti (jako časového celku a kontinuity problému) a konkrétnosti (situovanost řešení-čas, metody, organizace. (27)

Cílem prevence je předejít užívání návykových látek včetně alkoholu a tabáku. Případně oddálit užívání do pozdějšího věku, kdy jsou osobnosti dětí relativně odolnější. Dalším cílem je omezit nebo zcela zastavit experimentování s návykovými látkami. Důvodem je předcházení vzniku škod na zdraví a to tělesném i duševním. (01)

3.2 Druhy prevence

V odborné literatuře se můžeme setkat s nejrůznějším dělením prevence podle různých kritérií. Přibližně od konce 50. let se prevence rozdělila na primární a sekundární. Od 60. let se můžeme rovněž setkat s termínem prevence terciální. S tímto rozdělením se setkáváme nejčastěji a i tato práce s těmito termíny pracuje. (17)

Primární prevence

Primární prevencí rozumíme prevenci, která se snaží předejít vzniku deviantní podobě chování v situacích a prostředích, kde se dané chování ještě nevyskytuje. Typickým znakem primární prevence je zaměření se na celou společnost. Pro představu uveďme příklad, který jednoduchým způsobem reprezentuje tento druh prevence. Primární prevencí se snaží předcházet problémům s návykovými látkami (prevence užívání návykových látek) u těch, kteří ještě nezačali návykové látky užívat.

Cílové skupiny primární prevence představují také osoby, které mohou nějakým způsobem přenášet znalosti a ovlivňovat postoje primární skupiny. Tato práce je věnována prevenci návykových látek na prvním stupni základní školy, proto by mezi cílovou skupinu patřili rodiče, učitelé, vychovatelé, lektoři volnočasových aktivit a další. Mezi nejvýznamnější Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

prostředky jmenované prevence řadíme výchovu dětí v rodinách a ve školských zařízeních¹⁷. Také nevládní organizace¹⁸ mohou působit jako nástroj prevence. (07)

Sekundární prevence

Sekundární prevence se zabývá předcházení vzniku, rozvoji a přetrvávání závislosti u osob, které jsou již užíváním návykové látky zasaženy a postiženy, případně se na návykové látky stali závislími.

Cílem sekundární prevence je co nejvíce zmírnit následky, případně zabránit škodám, které mohou vzniknout. Sekundárně preventivní aktivity mají co nejvíce zabránit zdravotním, psychickým, sociálním i ekonomickým škodám. Sekundární prevence může být také názvem pro včasnou intervenci¹⁹, poradenství a léčení (Kolektiv autorů MŠMT 2007).

Mezi cílové skupiny sekundární prevence jsou řazeny především hyperaktivní děti a děti selhávající ve škole, děti s poruchami učení, děti zneužívané nebo týrané v rodinném prostředí, děti z dysfunkčních rodin²⁰, děti ze čtvrtí, kde je značný výskyt kriminálního jednání, děti z rodin žijících pod hranicí životního minima. (08)

Terciální prevence

Terciální prevence označuje snahy o zabránění recidivy neboli opakovaného výskytu nežádoucího chování. Hlavním úkolem je získání kontroly nad situací, snaha o zabránění zhoršení stavu a eliminaci důsledků. Velmi používaným pojmem v terciální prevenci je pojem terapie. Terapií rozumíme proces komplexní nápravy osobnosti jednajících deviantně.

Ústav pro lékařství americké akademie věd²¹ přišel s návrhem rámcové klasifikace prevence. Ta dělí prevenci na všeobecnou, selektivní a indikovanou. Tento nový rámec poměřuje rizika rozvoje užívání návykových látek v určité populaci a rozsah intervencí. (15)

¹⁷ Školské zařízení je právnická osoba, příspěvková organizace nebo organizační složka státu, která poskytuje školské služby, tj. služby a vzdělávání, které doplňují nebo podporují vzdělávání ve školách nebo s ním přímo souvisejí, nebo zajišťuje ústavní a ochrannou výchovu anebo preventivně výchovnou péči.

¹⁸ Nevládní organizace nejsou řízené státem a jsou na státu nezávislé. Jsou určeny k obecně prospěšné činnosti nebo k neziskové činnosti pro soukromý prospěch.

¹⁹ Intervence- představuje vnější zásah do nějakého procesu za účelem jej ovlivnit, změnit

²⁰ Označení pro rodinu neplnící své základní funkce (výchova, socializace dítěte, zajišťování ekonomické podpory, atd.)

²¹ Institute of medicine

4 Primární prevence

4.1 Základní východiska primární prevence užívání návykových látek

Primární prevence užívání návykových látek představuje velmi široké spektrum programu. Ne všechny programy lze provádět plošně a se všemi cílovými skupinami. Důležitá je formulace základní ideje o tom, co a komu by mělo být v rámci preventivního působení poskytnuto, aby toto působení bylo skutečně účinné a současně ekonomicky únosné.

Jedním z nejvýznamnějších kroků v oblasti hodnocení kvality primární prevence užívání návykových látek bylo přehledné třídění a rozlišení primárních preventivních programů. Současná klasifikace řeší klíčové otázky z mnoha hledisek. Toto třídění umožňuje jednoznačné stanovení kritérií, která jasně stanovují kompetence a zodpovědnost jednotlivých poskytovatelů preventivních programů. (37)

4.2 Složky primární prevence

Základní jednotkou systému prevence jsou programy nespecifické primární prevence, které jsou úzce spojeny s hlavním principem strategie prevence rizikového chování. Nespecifická primární prevence je považována za nosnou část celého systému preventivního působení. Je potřeba si uvědomit, že přes veškeré snahy všech organizací budou vždy existovat děti, pro které tyto programy z nějakého důvodu (nízká motivace, špatné výchovné prostředí, špatná situace rodiny, patologie rodičů) budou nedostupné a neatraktivní. Zejména těmto dětem je potřeba nabídnout specifické podpůrné programy. Tyto formy by měla zcela odpovídat skutečným potřebám a problémům těchto dětí. Takovou formu pomoci a podpory označujeme již termínem programy specifické a indikované primární prevence. (32)

Nespecifická primární prevence

Nespecifická primární prevence není přímo zaměřená na zneužívání návykových látek. Zaměřuje se na faktory související s podporou zdraví ve smyslu duševním, tělesném i sociálním a zdravého životního stylu. (08)

Tvoří nedílnou součást primární prevence užívání návykových látek a jejím obsahem jsou všechny dostupné techniky a metody umožňující rozvoj osobnosti, společně s rozvíjením nadání a zájmů. Zahrnuje veškeré aktivity nemající přímou souvislost s užíváním návykových

látek. Jedná se obecně o všechny volnočasové aktivity, které prostřednictvím lepšího využívání volného času, napomáhají snižovat riziko vzniku a následného rozvoje nežádoucího chování. Zde se nabízí zmínit zájmové kroužky ve škole a školských zařízeních, sportovní aktivity, či budování kluboven a relaxačních prostor, kde mohou všichni trávit volný čas. Patří sem zároveň programy na zlepšení životního stylu. (17)

Tyto programy by pravděpodobně existovaly a byly prospěšné i za předpokladu, že by neexistovaly problémy s užíváním návykových látek ani jiné typy závislostí. I v takovém případě by bylo rozumné a bezesporu pro společnost přínosné tyto programy podporovat a rozvíjet.

Centrem nespécifické primární prevence je pro většinu dětí a mládeže škola. Vyučovací proces ve škole rozvíjí a utváří osobnost žáků a studentů. V tomto procesu se uplatňuje úsilí každého studenta a žáka maximalizovat svůj osobní potenciál²² a posun ve směru k dokonalejší zkušenosti. Vzdělávací proces ve škole a jeho účinnost je do jisté míry závislá na vztahu mezi žákem a učitelem a jejich vzdělávací institucí. (10)

Přirozeným prostředkem nespécifické prevence užívání návykových látek může být ve školním prostředí hra. Hra představuje pro děti a mládež vhodnou situaci, která komplexně stimuluje procesy růstu a zrání. Hra svým jazykem lépe odpovídá úrovni myšlení dětí než verbální²³, pojmové vyjadřování, které při komunikaci nejčastěji volí dospělí. Hra je zdrojem pozitivních emocí, které jsou samy o sobě potřebou zdravého organismu. Prostřednictvím hry je odčerpáván přebytek energie a vyplňována ideálně větší část dne. To je důležitá adaptační úloha v tělesném a duševním vývoji člověka. (11)

Specifická primární prevence

Specifická primární prevence je systém služeb a aktivit, které se zaměřují na práci s populací, v níž lze předpokládat negativní vývoj vzniklého problému. Specifickou primární prevenci chápeme jako systém pozitivních aktivit, zaměřených přímo na návykové látky a problematiku s nimi spojenou. (37)

V problematice specifické primární prevence pohlížíme na člověka i s jeho vlastnostmi, znalostmi, zkušenostmi i postoji. V neposlední řadě sem patří i vlastnost samotné návykové

²² Souhrn schopností, celková možnost něco udělat

²³ Slovní, ústní, slovy vyjádřený

látky, její schopnost působit na lidský organismus a psychiku. Důležitý je i postoj společnosti k užívání návykových látek a k návykovým látkám vůbec, dostupnost návykových látek, ale i to, do jaké míry vytváří společnost podmínky pro prevenci a pro řešení problémů s návykovými látkami. (23)

Důraz je kladen zejména na specifickou primární prevenci tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj. Jasná profilace těchto programů (snaha působit selektivně, specificky) na určitou formu rizikového chování odlišuje tyto programy od programů nespecifických. (13)

4.3 Primární prevence v různých obdobích vývoje dítěte

Primární prevence užívání návykových látek by měla postupovat všemi vývojovými stádii dětí. Přístup a zvolené metody jsou v jednotlivých fázích rozdílné a jejich správné propojení a provázanost je základní strategií primární prevence. Již v novorozeneckém věku dítěte je vhodné s jistým druhem primární prevence začít. Karel Nešpor se ve svých publikacích věnuje popisu jednotlivých specifík primární prevence s ohledem na emoční potřeby dítěte i vnější okolnosti života. Důležitý faktor pro primární prevenci spatřuje v oblasti poznávání a v oblasti sociálních dovedností. (22)

Předškolní věk (3-6 let)

Zajistit bezpečí dětí v tomto věku je velmi důležité, ale to je velmi nesnadný úkol. Nejen ve velkých městech hrozí dětem mnoho nebezpečí. K rizikům souvisejícím s otázkou prevence užívání návykových látek uvedme např. alkoholické nápoje a léky z domácí lékárničky, které mohou vyvolávat dojem sladkých bonbonů. Otravy u dětí nastávají už po velmi malých dávkách. Je tedy velmi důležité zajistit, aby děti k alkoholu a ostatním návykovým látkám neměly přístup. V tomto věku se otevírá již prostor k rozhovoru s dětmi, proč není vhodné tyto látky volně konzumovat.

Základními úkoly je vytvoření a prosazování předvídatelného prostředí, zajištění dohledu a bezpečnosti dítěte a v neposlední řadě i vymezení hranice toho, co je přijatelné. Dítě by mělo mít možnost projevat svoje emoce a jeho osobě by měl být věnován dostatek času a projevena vřelost. V oblasti poznání je potřeba najít prostor pro uspokojování poznávacích potřeb dítěte s největší možnou trpělivostí okolí. Nespecifická prevence mimo jiné zahrnuje i vyhýbání se alkoholu nebo lékům podobně jako jiným nebezpečím. Dítě by se mělo učit, že

zdraví a jeho ochrana jsou velmi důležitou součástí života. Mezi sociální a jiné dovednosti zde řadíme vytváření sociálních kontaktů mimo rodinu, respektování norem, hranic a nutných omezení, osvojování si prvních sociálních rolí. Dále dovednost ochrany zdraví a péče o něj s ohledem na věk dítěte, v neposlední řadě umět požádat například rodiče o pomoc.

Mladší školní věk (zhruba od 6 do 12 let)

Nejen průzkumy z posledních let ukazují na smutnou skutečnost, že již v mladším školním věku se můžeme setkat s problémem užívání návykových látek. Lze se setkat, i když zatím pouze výjimečně, i s dětmi tohoto věku, které jsou na návykových látkách závislé. (22)

Rodiče by měli dbát na to, aby se dítě pohybovalo v bezpečném prostředí a ideálně pod dohledem. V dosahu dítěte by neměl být žádný alkohol, tabák ani návykové látky. Stabilní, předvídatelné prostředí napomáhá i v tomto věku k naplňování potřeb dítěte a ke zdravému emočnímu růstu. Je vhodné stanovit rodinná pravidla a důsledně dbát na jejich dodržování. Vřelá a středně omezující výchova jde ruku v ruce s podporou zdravého sebevědomí. I nadále je potřeba zdůrazňovat hodnotu zdraví. V tomto věku je vhodné podávat dětem konkrétní a jednoznačné informace o škodlivosti návykových látek. Je potřeba vyslovit jasné a zdůvodněné zákazy týkající se rizik závislosti. Rodiče by měli dětem nabízet skutečný obraz světa. I to může dětem usnadnit vstup do tohoto prostředí.

I oblast základních sociálních dovedností by měla být v tomto období zaměřena např. na dovednost odmítání, dovednost rozhodování a schopnost předvídat následky svého jednání. Patří sem i prohlubování povědomí o ochraně zdraví, základy mediální gramotnosti²⁴. (16)

V oblasti prevence užívání návykových látek bezesporu zaujímá nezastupitelné postavení škola. Prevenci užívání návykových látek ve škole se podrobně věnuje kapitola 6 této práce.

²⁴ schopnost vyhledávat, analyzovat, objektivně a s odstupem hodnotit informace z médií

5 Přístupy k prevenci užívání návykových látek v České republice a v zahraničí

5.1 Prevence zneužívání návykových látek v zahraničí

Zneužívání návykových látek není problémem jen České republiky ani Evropy. Jedná se o problém globální, celospolečenský. Každá země přistupuje k problematice zneužívání návykových látek podle vlastní strategie a volí různá legislativní opatření. V Evropě se v posledních letech objevil trend vytvořit společný postoj v rámci řešení dané problematiky. Tuto strategii můžeme pozorovat i ve způsobu, jakým státy Evropské unie (dále jen EU) přijímá národní protidrogové strategie a jakým způsobem se zapojují do celosvětové diskuze o návykových látkách. (38)

Protidrogová strategie EU se zaměřuje na dva klíčové aspekty, snižování poptávky po drogách a snižování nabídky drog. Tyto klíčové aspekty jsou dále doplněny třemi průřezovými tématy, kterými jsou koordinace, mezinárodní spolupráce a informace, výzkum a hodnocení. Většina členských států EU si vytvořila vlastní dokumenty o národní protidrogové politice, ale téměř polovina z nich je koncipuje na podobném principu jako je akční plán EU. Ten byl přijat na období 2009-2012 a vychází ze stávajícího rámce. Zároveň zohledňuje zkušenosti nashromážděné během posledních čtyř let. Hlavními kritérii je zlepšování koordinace, spolupráce a zvyšování veřejného povědomí, snížení poptávky po návykových látkách, snížení nabídky návykových látek, zlepšení mezinárodní spolupráce a snaha o lepší pochopení problematiky užívání návykových látek. (36)

Informováním o problematice návykových látek v EU se zabývá Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost²⁵. Bylo založeno v roce 1993 a sídlí v Lisabonu. Publikace EMCDDA jsou hlavním zdrojem informací pro širokou veřejnost i odborníky zabývající se drogovou problematikou. Náplní tohoto centra je shromažďování, šíření objektivních a spolehlivých informací o drogové problematice, které jsou možné vyhodnotit a porovnat. Poskytují i přehledy o různých jevech spojených s návykovými látkami na úrovni celé Evropy.

²⁵ dále jen EMCDDA

Ve výroční zprávě pro rok 2012, jak uvádí EMCDDA²⁶, je popsána strategie prevence zaměřené na prostředí. Tyto strategie jsou určeny ke změně kulturního, sociálního, fyzického a ekonomického prostředí, v němž se děti rozhodují o užívání návykových látek. Tyto strategie typicky zahrnují opatření, jako je například celková cenová nedostupnost alkoholu, zákaz reklamy na tabákové výrobky a zákaz kouření. K dalším příkladům, které uvádějí evropské země, patří prosazování pozitivního a podporu zajišťujícího prostředí při učení (Polsko, Finsko) nebo zajištění vzdělávání v oblasti norem a hodnot občanství (Francie) a zvyšování bezpečnosti škol prostřednictvím policie (Portugalsko). Je také uváděno tvrzení, že celá škála sociálních problémů včetně užívání návykových látek se vyskytuje více v zemích s vyšší mírou nerovnosti v sociální a zdravotní oblasti. Mnoho skandinávských zemí, například Finsko, významně investuje do obecnějších politik prostředí, jejichž cílem je zvyšovat sociální začlenění na úrovni školy, rodiny, komunity a společnosti a které přispívají k udržování nižší míry užívání návykových látek a tomuto procesu napomáhají. V těchto zemích se méně využívají preventivní programy zaměřené na konkrétní problémy či drogy. (38)

Zajímavým mezinárodním nástrojem v oblasti prevence zneužívání návykových látek je on-line program pro přípravu a realizaci programů zabývajících se primární prevencí. Je to praktický manuál se základními principy a doporučenými postupy pro přípravu preventivních programů. Obsahuje teoretický základ, přehled dostupné literatury a také konkrétní příklady preventivních programů z různých zemí. Tento on-line nástroj, který se nazývá PERK²⁷, byl zpřístupněn na adrese EMCDDA. (30)

5.1.1 Přístupy k prevenci užívání návykových látek v Irsku

Národní protidrogové předpisy v Irsku

Držení návykové látky bez řádného povolení je v Irsku trestným činem již od roku 1977. V tomto roce vznikl zákoník, který s několika novelizacemi, platí dodnes. Právní předpisy rozlišují osobu, která je držitelem návykové látky pro osobní potřebu, a osobu, která je držitelem návykové látky za účelem prodeje nebo dodávky. Sankce za držení pro osobní potřebu závisí na typu drogy a délce trestního řízení. Držení konopí nebo konopné pryskyřice

²⁶ dostupné na <http://www.emcdda.europa.eu/events/2012/annual-report>.

²⁷ Prevention and Evaluation Resources Kit

pro osobní použití se při prvním a druhém odsouzení trestá nejčastěji pokutou. Při dalším řízení hrozí trest odnětí svobody až na jeden rok. Soudy berou v úvahu během řízení nejen množství a typ návykové látky, ale i stupeň závislosti pachatele. Držení návykových látek za účelem prodeje hrozí pachateli až 10 let odnětí svobody. (35)

Národní protidrogová strategie v Irsku

Irská národní protidrogová strategie pro rok 2009-2016 obsahuje pět strategických cílů. Hlavním strategickým cílem je i nadále řešit škody způsobené jednotlivcům a společnostem v důsledku zneužívání návykových látek, a to prostřednictvím snižování nabídky, prevence, léčby, rehabilitace a výzkumu. Dále je uvedeno pět strategických cílů- pět pilířů, které jsou stanoveny: (35)

1. Vytvořit bezpečnější společnost přes snižování nabídky a dostupnosti drog pro nedovolené použití.
2. Minimalizovat problémové užívání návykových látek v celé společnosti.
3. Zajistit vhodné a včasné léčebné a rehabilitační služby šité na míru individuálním potřebám.
4. Zajistit dostupnost přesných, včasných, relevantních a srovnatelných údajů o rozsahu a povaze problémového užívání návykových látek v Irsku.
5. Mít k dispozici účinný a efektivní rámec pro provádění Národní protidrogové strategie.

Soubor konkrétních cílů a klíčových ukazatelů je stanoven v každé strategii a dále je rozpracován prostřednictvím mnoha akcí napříč jednotlivými pilíři.

Národní protidrogová strategie v Irsku je převážně zaměřena na nelegální drogy. Řídící skupina pro rozvoj se nyní zabývá vznikem strategie, která bude zaměřena na legální drogy a alkohol. (35)

Prevence užívání návykových látek v Irsku

Prevence užívání návykových látek je jedním z pilířů v irské protidrogové národní strategii. Strategie uvádí, že přístup k prevenci a výchovná opatření ve vztahu k návykovým látkám by měl být vytvořen s cílem poskytnout rámec pro vývoj a budoucí návrh možných intervencí. V této souvislosti jsou uvedeny tři úrovně prevence. (35)

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

1. Univerzální preventivní programy, zaměřené na obecnou populaci (žáci a studenti ve školách), na podporu celkového zdraví populace s cílem zabránit zneužívání návykových látek. Tímto typem programu jsou osvětové kampaně, školní vzdělávací programy a iniciativy organizací, které se věnují vzniku a realizaci preventivních programů.
2. Programy selektivní prevence, zaměřené na ohrožené skupiny, jakož i podskupin obecné populace včetně dětí uživatelů návykových látek, předčasně ukončující školní docházku. Cílem je snížit vliv rizikových faktorů přítomných v těchto podskupinách populace a navázat na rozvoj odolnosti a vznik ochranných faktorů.
3. Programy prevence pro osoby, které již začali návykové látky užívat nebo je pravděpodobné, že s užíváním začnou. Tyto programy jsou zaměřeny na jednotlivce nebo malé skupiny tak, aby se mohly řešit konkrétní potřeby jednotlivce.

V Irsku jsou hlavní cílovou skupinou prevence užívání návykových látek mladí lidé a jejich rodiny. Skládá se hlavně ze všeobecné selektivní prevence, s malým důrazem na cílenou prevenci.

Národní protidrogová strategie identifikuje jako priority zlepšení poskytování sociální, osobnostní a zdravotní výchovy (SPHE) na základních školách a koordinovat činnosti a financování mládežnických organizací. (33)

Praktické informace o nejlepší praxi v oblasti prevence užívání návykových látek v Irsku byly zveřejněny jako manuál. Je založen na revizi mezinárodního výzkumu a poskytuje pokyny pro rozvoj a posílení v oblasti užívání návykových látek ve škole. (32)

Prevence užívání návykových látek ve školách v Irsku

Intervence prevence užívání návykových látek ve školách jsou dodávány prostřednictvím Walk Tall a SPHE programů.

V Irsku se prevencí návykových látek ve škole i ve školních dokumentech věnují v oblasti vzdělávání Sociální, osobnostní a zdravotní výchovy (SPHE²⁸). Sociální, osobnostní a zdravotní výchova poskytuje příležitost k podpoře osobního rozvoje, zdraví a pohody dítěte. Pomáhá mu vytvářet příznivé vztahy a stát se aktivními a zodpovědným občanem ve společnosti.

²⁸ Social, personal and health education

Prostřednictvím programu SPHE si děti mohou vytvářet rámec hodnot, postojů, porozumění a dovedností, které je budou informovat o činnosti a jejich rozhodnutích v mnoha oblastech života. SPHE se zaměřuje na podporu sebevědomí a sebedůvěry. Zvláštní důraz klade na rozvíjení smyslu pro osobní odpovědnost za vlastní chování a jednání. Sebevědomí a porozumění podporuje například tím, že pomáhá dětem pojmenovat a spravovat jejich vlastní pocity, uznat a ocenit individuální schopnosti nebo učí vyrovnat se s různými druhy změn. Děti se učí, jak řídit vlastní chování, jak stanovit a kontrolovat osobní cíle a to vše v bezpečném a podpůrném prostředí. Tento interpersonální vývoj zvyšuje u dětí schopnost kontrolovat vlastní život. SPHE se samozřejmě objevuje v učebních osnovách, které jsou dány školními dokumenty. Učební plán je strukturován a integruje do sebe sociální, osobní i zdravotní rozměry života dítěte. Poskytuje prostor pro rozvoj široké škály hodnot, postojů, znalostí a porozumění týkajících se zdraví a celkové pohody dítěte. Tato oblast vzdělávání si klade za cíl informovat dítě o nástrahách každodenního života, se kterými se může setkat. (33)

Systém vzdělávání je v Irsku odlišný od systému vzdělávání v České republice. Liší se tedy i učební plány. Učební plán SPHE je vymezen ve čtyřech úrovních, které pořadím odpovídají ročníkům základní školy²⁹. První úrovní jsou Junior Infants a Senior Infants, druhou úroveň tvoří první a druhé třídy, třetí úroveň třetí a čtvrté třídy a poslední úroveň páté a šesté třídy. Učební plán je dále rozdělen do tří částí: Já (Myself), Já a druzí (Myself and others), Já a okolí (Myself and the wider world). Každá z těchto oblastí je dále rozdělena do několika tematických oblastí. Všechny oblasti SPHE jsou tematicky propojeny a v jednotlivých úrovních jsou prohlubovány, doplňovány o další informace a předpokládá se širší práce s tématem. (39)

SPHE nemá začínat nebo končit ve škole. Dětský svět je významně ovlivněn i rodinou a rodinným prostředím, a proto školy kladou velký důraz na spolupráci všech vyjmenovaných subjektů. Program je považován za nejúčinnější, když důsledně spolupracují rodiče, učitelé, zdravotní pracovníci a okolí. Ti všichni mají odpovědnost za sociální, osobnostní a zdravotní vývoj dítěte. Jejich zapojení má zásadní význam pro účinné provádění programu SPHE. Je zvykem, že po určitém časovém úseku, všechny zúčastněné osoby individuálně konzultují

²⁹ Primary school- 8 ročníků pro děti od 4 do 12 let

a hodnotí průběh programu. Tento partnerský přístup pomáhá zajistit, že děti, které se soustavně věnují tématům SPHE, jsou schopni propojit tyto zkušenosti se životem doma i ve společnosti. Role učitele je velmi důležitá a na kvalitu zvolených metod se v irském školství klade velký důraz. Ke správnému provádění SPHE pomáhá na základních školách poradenská služba poskytovaná Professional Development Service (PPDS). Tato služba působí v rámci sekce Učitelství ministerstva školství a vědy. Jedním z klíčových úkolů této instituce je poskytování profesního rozvoje učitelů základních škol. Od roku 2009 jsou v kompetenci PPDS i programy prevence užívání návykových látek. Na oficiálních webových stránkách je k dispozici velké množství materiálů a metodik, které učitele hojně využívají. (33)

Během studijního pobytu v roce 2011 na univerzitě St. Patrick's College v Dublinu jsem v rámci praxe měla možnost navštívit několik irských škol. Navštívila jsem školy dívčí, chlapecké i smíšené nejen přímo v Dublinu. V každé škole mi učitele ochotně nabídli metodiky a materiály, které využívají při výuce prevence užívání návykových látek. Jak je popsáno výše, toto téma je zahrnuto v programu SPHE. Nejen pro účely tohoto vyučovacího předmětu, který je zároveň implementován do všech ostatních předmětů, vznikl ucelený program Walk Tall. Jedná se o sadu učebnic a pracovních listů včetně metodik pro učitele, který velmi detailně a zajímavě pracuje s jednotlivými tématy SPHE. Učebnice jsou rozděleny podle systému čtyř úrovní, tedy podle tříd základní školy. (39)

Již v učebnici Junior Infant se děti dozvídají o nebezpečí návykových látek. Jde zejména o prevenci otravy léky a alkoholem, který mohou děti doma najít. Pozornost je věnována i jevům spojeným s užíváním návykových látek, jako je například riziko zranění o injekční stříkačku v prostředí, ve kterém se děti běžně pohybují. Následně se už v učebnici pro třetí a čtvrtou třídu se děti seznamují s příběhy kamarádů, kteří experimentují nebo pravidelně užívají návykové látky. Děti kamarádům z učebnice radí, co jiného mohou dělat, nabízí jiné alternativy volného času. S učitelem hledají místa, kde kamarádům poskytnou odbornou pomoc. Společně trénují odmítnutí činnosti, která není zdraví prospěšná, se kterou nesouhlasí. V této učebnici se věnují i jednotlivým typům drog a zjišťují, které z nich mohou najít doma nebo které jsou legální a nelegální. V učebnicích čtvrté úrovně je již samostatná kapitola, která se věnuje návykovým látkám. Mezi probíranými tématy je i vznik a riziko závislosti. Dětem jsou poodhaleny nejen nepříjemné dopady užívání návykových látek, ale i důvody, proč lidé návykové látky užívají. (39)

Prevenici užívání návykových látek se učitelé na navštívených školách věnují pravidelně. Důsledně dbají na dodržování cílů preventivního programu ve škole. Každý z dotázaných učitelů přesně věděl, co vše je ve školním dokumentu k prevenci obsaženo i jakým způsobem naplňují cíle tohoto dokumentu. Na všech školách je zveřejněn i dokument Police Statement, který přesně popisuje všechna nařízení týkající se návykových látek. (33)

5.2 Přístupy k prevenci užívání návykových látek v České republice

(34)

Problematikou prevence rizikového chování má v České republice na starosti Úsek prevence a institucionální výchovy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Zahrnována je sem i primární prevence zneužívání návykových látek. Primární prevence zneužívání návykových látek jako systém zajišťuje školní, okresní a krajský metodik prevence, který se metodicky řídí nařízením MŠMT. Odborná setkání krajských, okresních a školních metodiků se zástupci MŠMT se konají v pravidelných intervalech a za velké účasti. Poslední setkání proběhlo v březnu 2012 a účastníci měli možnost prezentovat výsledky praxe a navrhnout případná doporučení pro možnou změnu stávajících programů, zazněly i aktuální informace a plány v oblasti prevence a mimo jiné i strategie primární prevence chování na období 2013-2018. Tato nová strategie do současné chvíle není zveřejněna a jednotliví metodici se řídí strategií platnou do roku 2012. Cíle strategie jsou blíže popsány v Akčním plánu MŠMT. Dalším důležitým dokumentem v systému prevence užívání návykových látek v České republice je Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Ten doporučuje školským zařízením možné postupy při výskytu rizikového chování. Zároveň definuje Minimální preventivní program. Na tvorbě a realizaci Minimálního preventivního programu by se měli podílet všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace tvorby a kontrola realizace patří ke standardním činnostem školního metodika prevence. Při tvorbě Minimálního preventivního programu školní metodik prevence spolupracuje dle individuální potřeby s metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně. Zapojení školního metodika do systému preventivních aktivit předpokládá jeho činnost v oblasti metodické a koordinační, informační a poradenské. Škola vypracovává Minimální preventivní program, který podléhá kontrole České školní inspekce. (Č. j.: 20 006/2007-51)

Krajský školní koordinátor prevence monitoruje situaci na školách v jednotlivých regionech z hlediska podmínek pro realizaci Minimálního preventivního programu. Metodicky vede a spolupracuje s metodiky prevence v pedagogicko-psychologických poradnách a se školními metodiky prevence. Školní metodik prevence by měl poskytnout metodické vedení činnosti učitelů školy v oblasti prevence sociálně nežádoucích jevů. Třídní učitel ve vztahu k primární prevenci by měl se školním metodikem prevence spolupracovat a měl by pomoci zachycovat případné varovné signály.

Celkovou organizací a zajišťováním primární prevence se nezabývá pouze MŠMT. Na horizontální úrovni MŠMT spolupracuje s Ministerstvem práce a sociálních věcí, Ministerstvem obrany (od roku 2009), Ministerstvem zdravotnictví, Ministerstvem vnitra a s dalšími orgány (např. Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky při Úřadu vlády). Na základě meziresortní spolupráce vznikla skupina specifické primární protidrogové prevence a Pracovní skupina prevence kriminality a ostatních sociálně patologických jevů, která je vytvořená z odborníků akademické obce, školských poradenských zařízení, včetně příslušných resortů, krajů a dalších institucí. V roce 2009 bylo navrženo jmenování nových členů. Cílem těchto pracovních skupin je spolupráce, sjednocení přístupů a koordinace činností v dané oblasti napříč resorty. (13)

5.3 Návykové látky a zákon v České republice

Zákony, které upravují problematiku s návykovými látkami, předpokládají, že zabránění jejich zneužívání, a tím nežádoucím důsledkům, dosáhnou nedostupností návykových látek. Celosvětově dochází k výraznému zostřování trestních sankcí. V České republice je situace zneužívání návykových látek do jisté míry specifická. Převažuje zneužívání alkoholu, který je naší společností tolerován a často chápán jako společenská norma. Do roku 1989 byla naše republika spíše tranzitním místem, ale postupně se tvoří stále širší a aktivnější trh s nelegálními látkami, které ohrožují skupiny stále mladších věkových skupin. Přesto existují evropské právní úpravy, které například definují ochranu mladistvých před trestním postihem a to speciální úpravou trestního zákona, který přihlíží k jejich možné psychické a sociální nezralosti. Legislativní opatření výrazně diferencují mezi trestním postihem výrobce, obchodníka, překupníka, pašeráka a sankcemi, které se vztahují na osoby závislé na návykových látkách. Zvláštní pozornost je věnována osobám, které při výkonu svého

povolání mají snazší přístup k drogám a osobám, které přicházejí do styku s dětmi a mládeží, zejména učitelům a výchovným pracovníkům.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku nahradil předchozí trestní zákon z roku 1961. Tato právní úprava sleduje několik cílů, jako například ochranu občanských práva hodnot demokratické společnosti. Ta je založena zejména na zásadách zákonnosti a dosažení komplexní právní úpravy ochrany mládeže. Zákoník se týká trestných činů (Hlava VII, Díl 1, § 283-287). Jedná se o pět drogových trestných činů: Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými látkami a s jedy → § 283, Přechovávání omamné a psychotropní látky a jedy → § 284, Nedovolené pěstování rostlin obsahující omamnou nebo psychotropní látku → § 285, Výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedy → § 286, Šíření toxikomanie → § 287. Právní úprava trestných činů týkajících se návykových látek se odvíjí od dříve platných ustanovení § 187- § 188 a zákona č. 140/1961 Sb. (20)

6 Prevence na školách

Primární prevence užívání návykových látek je zařazena do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Znamená to, že primární prevence užívání návykových látek má své místo ve všech školních vzdělávacích plánech a měla by být součástí výuky. V žádném dokumentu však není přesně určeno, v jakém rozsahu ani jakým způsobem by měla být do výuky zařazena, dokonce ani v jakém ročníku základního vzdělávání by mělo být s prevencí užívání návykových látek započato. Z metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a z Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu³⁰ MŠMT vyplývá pro školy a školská zařízení povinnost zpracovat dokument Minimální preventivní program prevence sociálně patologických jevů. I tento program do jisté míry může zůstat pouze dokumentem, protože na každé škole je vytvářen odlišným způsobem. Ověřování stanovených cílů je tedy velmi náročné. Z výše uvedených důvodů jsem se vzhledem ke svému studijnímu programu rozhodla popsat implementaci prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ.

V současné době většina pedagogů a vychovatelů pociťuje, že je potřeba předejít od didakticko-naukových problémů k otázkám výchovy a motivaci k sebevýchově. Orientace moderně koncipované pedagogiky na specifické potřeby jednotlivých žáků podtrhuje význam a důležitost prevence v současných školách. Na straně druhé si uvědomují, že celkové změny společenského klimatu rozhodně nepřispívají k posílení pozic výchovy a vzdělání ve společnosti, což se promítá do jejich vztahů s veřejností i do každodenní práce. Nelehkým úkolem je pověřený každý učitel a je vystaven značné tíze zodpovědnosti. (05)

MŠMT a škola vůbec má stěžejní podíl při uplatňování školní primární prevence. Období školního vzdělávání má velmi významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí a vše, co se v tomto období nepodaří, se velmi obtížně napravuje v období dospělosti. To je také důvod, proč se oblasti prevence věnuje vysoká pozornost. Ministerstvo plní v oblasti prevence několik důležitých úkolů a škola je potom jejich prostředníkem. Škola by měla být postavena na dvou základních principech. Na respektu k potřebám jednotlivce (žáka stejně jako učitele) a na komunikaci a spolupráci uvnitř školy všech se všemi.

³⁰ odbor

6.1 Škola, vliv atmosféry školy na žáka

Prostředí školy je ve vztahu k výchově fungující tehdy, když dokáže zdokonalovat mezilidské vztahy. Součástí mezilidských vztahů je rovněž mezilidská komunikace, která je ve škole mimo jiné také rozvíjena. Škola je vzdělávací instituce, která má rozhodující vliv na psychickou pohodu žáků. Nikde nenajdeme metodický pokyn, jak vytvořit vhodné prostředí školy, které bude rovnoměrně rozvíjet všechny oblasti lidského poznání a vnímání. Důležitá je atmosféra ve škole. Klidná a přátelská atmosféra se jednak odvíjí od atmosféry mezi žáky, ale stavební jednotkou je zejména atmosféra mezi učiteli a ostatními lidmi, kteří se podílejí na chodu školy. Spokojený kolektiv a možnost vyjít si vstříc, být si nápomocen je velmi důležitou součástí pedagogického kolektivu, který žáci v každodenních situacích hodnotí a přijímají jisté návyky. (05)

Škola, atmosféra ve škole i samotný učitel mohou přispět k předcházení problémům s užíváním návykových látek. Nevhodnými metodami a přístupem k žákům může ovšem v některých případech přispět ke vzniku problémů, což je jev nežádoucí, proto by se škola měla orientovat hlavně na pozitivní stránky výkonu. Vyhledávání a zdůrazňování chyb může způsobit nejen u dětí ztrátu sebevědomí. Dlouhodobý pocit neúspěchu může vést k rezignaci na další úsilí a ke snaze zažít úspěch jinde. Seběmenší pochvala, odměnění žáků uznáním či gestem je pro většinu dětí nejpřirozenější motivací a tedy i odměnou. Možnosti škol se v souvislosti s prevencí netýkají pouze protidrogových programů a přednášek, ale spíš každodenní dlouhodobé práci se žáky. (02)

6.2 Osobnost učitele a příprava učitelů na poradenskou a psychologickou pomoc

Každý učitel by měl mít určité schopnosti, aby dokázal účinně zasáhnout v případě potřeby psychologické krizové intervence. Učitel by měl přistupovat ke každému žákovi individuálně. Je samozřejmé, že je to úkol neskutčný, ale velice důležitý. Prokázalo se, že nejlepší vztahy mezi učitelem a žákem jsou v takovém případě, kdy se učitel chová přirozeně. Nestylizuje se do jiné osoby, nenapodobuje chování druhých, jeho reakce jsou pro žáky předvídatelné. Také se zjistilo, že nejoblíbenější a úspěšní učitelé prokazují vysokou dávku empatie vůči potřebám žáka a porozumění osobnímu významu školní zkušenosti pro každého svěřence. Takoví učitelé dokáží žáky objektivně ocenit, udělit pochvalu, díky které mají žáci chuť

pokračovat v učivu a s tím i související prací. Žáci takových učitelů vykazovali známky vyšší samostatnosti, tvořivosti a byli schopnější řešit problémové situace. (Kolektiv autorů, MŠMT 2009).

Důležité je říci, že základním článkem prevence se stává pedagog. Nejen školní metodik prevence, ale i ostatní pedagogové by měli být v oblasti prevence užívání návykových látek proškoleni. Základem vzdělávání pedagogů v oblasti prevence by mělo být vysokoškolské studium. Na některých vysokých školách pedagogického zaměření si studenti mohou zvolit předměty, které se problematiky prevence týkají. Budoucí učitelé i učitelé v praxi by měli být dostatečně seznámeni s problematikou v celé šíři. Ačkoliv učitelé na 1. stupni ZŠ do výuky nezahrnují výčet jednotlivých návykových látek a jejich účinků, je nezbytné, aby učitel tyto informace znal a orientoval se v nich. Měl by znát princip vzniku závislosti, možnosti léčení a péče. V neposlední řadě by se měl orientovat v platných zákonech. To všechno jsou spíše všeobecné znalosti, bez kterých ovšem učitel nemůže efektivně provádět prevenci. Dále by měl umět včas rozpoznat problémy u žáků a vědět, jakým způsobem problémové situace řešit. Stejně jako u všech ostatních předmětů, kterým se učitel během výuky věnuje, je důležité další celoživotní vzdělávání i v otázce prevence užívání návykových látek. Primární prevence ve škole by měla být různorodá. Role pedagogů je nezastupitelná, ale neměla by být jediným realizátorem prevence. Pokud se žáci setkají s více osobami, zvyšuje se šance, že je osloví osoba, které budou věřit. Nezastupitelnou roli zde má široké spektrum organizací, které se věnuje výcviku pedagogů nebo nabízí vlastní preventivní programy. (29)

Nabízené programy současných vzdělávacích kurzů pro pedagogy jsou velmi podobné. Zabývají se historií a vývojem drogové problematiky, teorií prevence, legislativou, druhy drog a jejich účinky, léčbou a péčí a v neposlední řadě i metodikou prevence. (07)

6.3 Rizikové chování u dětí a žáků

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů ve školách a školských zařízeních bývá v současnosti pojmenován termínem pokyn prevence rizikového chování, se orientuje na problematiku a předcházení zejména rizikovým jevům chování v souvislosti se záškoláctvím, šikanou, rasismem a xenofobií, vandalismem, kriminalitou a delikvencí,

závislostí na politickém a náboženském extremismu³¹, netolismem³² a patologickým hráčstvím a samozřejmě užívání návykových látek. Dále se věnuje problematice rozpoznání a zajištění včasné intervence v případech domácího násilí, týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního zneužívání dětí, ohrožování mravní výchovy mládeže a poruchám příjmu potravy. (34)

V centrech, kde se věnují léčbě a péči o klienty mající problém s užíváním návykových látek, se velmi často zjišťuje, že první signály, že něco není v pořádku, se objevily právě ve škole. Ať už se jednalo o změnu v chování, změnu kamarádů nebo stranění se spolužákům, více nebo méně peněz na nákup svačiny, nepozornost, nepokoj a podrážděnost nebo apatii³³. To jsou pouze příklady změn, kterých by si měl učitel všimnout. Pokud dojde k jakékoliv změně, je důležité navázat spolupráci s rodiči, kteří mohou příčinu změny chování pomoci odhalit. Učitel by měl být na problémové situaci připraven a měl by vědět, jak na konkrétní problém reagovat a účinně mu předcházet.

Rodina je spolu se školou hlavní nositelem prevence. Celkově lze říci, že pro prevenci je nejvýhodnější vřelá a středně omezující výchova. Rodič má zájem, stará se, snaží se porozumět, prosazuje rozumná pravidla, na jejichž dodržování trvá. Rodič by měl získat důvěru dítěte a naučit se naslouchat. V otázce prevence je dobré umět s dítětem o návykových látkách hovořit. Dále je v rodině důležité předkládat hodnoty, které pomohou dítěti návykové látky odmítnout. (02)

V RVP ZV se výchova k hodnotám objevuje mezi cíli základního vzdělávání a částečně v bližší charakteristice klíčových kompetencí. Nejzřetelněji se výchova k hodnotám objevuje v průřezových tématech. Hodnota může pro každého znamenat cokoliv, každý člověk má svůj vlastní systém hodnot. Výchova vede k utváření a formování těchto hodnot a na tomto procesu se podílí nejen rodina, ale i škola. Posilování sebevědomí, předcházení nudě a pomoci dětem bránit se nevhodné společnosti patří k dalším zásadám prevence v rodině. Všechny tyto zásady prevence v rodině v kombinaci s prevencí ve škole (tedy spolupráce rodiny a školy) jsou efektivní cestou v předcházení vzniku problémových situací nebo

³¹ krajně radikální, výstřední postoj

³² závislost na virtuálních drogách (video, televize, počítačové hry)

³³ netečnost, lhostejnost, pasivita

cestou k vhodnému řešení vzniklých problémů. Rodiče s učitelem by měli dlouhodobě spolupracovat, otevřeně komunikovat. I to je náplní primární prevence ve škole. (01)

6.4 Užívání návykových látek ve škole

Pojem návykových látek je popsán v kapitole 2. Jedná se o látky, které jsou schopné ovlivnit psychiku člověka, jeho sociální chování a ovládnání nebo rozpoznávací schopnosti. Patří sem také tabák a alkohol. To, co je považováno za OPL³⁴ stanovuje ve svých přílohách zákon o návykových látkách³⁵.

Prevence užívání tabákových výrobků

Prevence kouření spočívá v jasném pojmenování problému. Důležité je přenést odpovědnost na dítě. Rodiče by neměli kouření zakazovat, protože o to více bude chtít dítě kouřit. Kouření ve škole a všech vnitřních i vnějších prostorách všech typů škol je samozřejmě zakázáno kouřit. Kouřit zde nesmějí žádné osoby a není možné zřizovat kuřárny nebo místa pro kouření vyhrazená. V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci tabákových výrobků v prostorách školy, je potřeba výrobek žákovi odebrat a zajistit, aby nemohl v konzumaci pokračovat. V případě porušení zákazu kouření informuje třídní učitel zákonného zástupce nezletilého žáka. (34)

Prevence užívání alkoholu

V České republice neexistuje žádný dlouhodobý, systematický primárně preventivní program za měřený na problematiku užívání alkoholu u dětí a mládeže. Školy většinou nejsou místem, kde problémy s alkoholem vznikají, ale místem, kde se tyto problémy mohou projevit a stát se veřejnými. V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci alkoholu v prostorách školy nebo v době školního vyučování, je primárně nutné mu v další konzumaci zabránit. V případě, kdy je žák pod vlivem alkoholu do té míry, že je ohrožen na zdraví a životě, zajistí škola nezbytnou pomoc a péči a volá lékařskou službu první pomoci. V případě, že žák není schopen pokračovat ve vyučování, vyrozumí škola ihned zákonného zástupce. Jestliže se

34 Omamné a psychotropní látky dle přílohy č. Příloha č. 1 k č.j.: 20 006/2007-51 Metodického pokynu k primární prevenci SPJ u dětí a mládeže na základních školách

³⁵ § 2 zákona č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů

situace opakuje, splní škola oznamovací povinnost k orgánu sociálně-právní ochrany dítěte³⁶.
(34)

Prevence OPL

Zakázána je výroba, distribuce, přechovávání, šíření i propagace omamných a psychotropních látek, a to bez ohledu na věk žáka a prostředí, ve kterém by k tomu docházelo. Zakázáno je rovněž navádění k užívání těchto látek. V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci OPL v prostorách školy nebo v době vyučování, je primárně nutné zabránit další konzumaci. Jestliže akutní nebezpečí nehrozí, poskupuje pedagogický pracovník podle školního řádu. Z konzumace OPL ve škole je třeba vyvodit sankce, které rovněž stanovuje školní řád. Dále je nutné rozlišit distributora od uživatele. Uživatel je nebezpečný především sobě, distributor všem. Distribuce je trestným činem, užívání OPL je porušením školního řádu. (34)

Léčba závislosti na návykových látkách je velmi zdoluhavá a nákladná. Prevence je základním prvkem jak předcházet vzniku závislosti. Školní prevenci užívání návykových látek můžeme definovat jako iniciativu, aktivitu a strategii určené k tomu, aby se zamezilo negativním následkům spojeným se zneužíváním legálních i nelegálních drog. Prevence je v řadě zemí zařazena do studijních plánů školy.

6.5 Zásady efektivní primární prevence

Aby efektivita primární prevence byla co nejvyšší, bylo formulováno několik obecných zásad, které by realizované preventivní programy měly splňovat. (08)

Komplexnost a kombinace mnohočetných strategií, které působí na určitou cílovou skupinu (rodina, škola, vrstevníci). Z výčtu rizikových faktorů vyplývá, že příčiny zneužívání návykových látek jsou různorodé. Preventivní programy je tedy nutné tvořit komplexně.

Kontinuita působení a systematičnost plánování. Programy by na sebe měly cíleně navazovat a vzájemně se doplňovat. Tato provázanost by měla být plánovitá a čitelná. Program by měl být soustavný a dlouhodobý. Jednorázové a krátkodobé programy nutí tvůrce programů podávat zjednodušené a jednostranné informace, které mohou být spíše škodlivé pro cílové skupiny.

³⁶ podle zákona č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Cílenost a adekvátnost informací i forem působení s ohledem na cílovou skupinu. Zohledněna by měla být sociokulturní a demografické charakteristiky populace a etnická příslušnost. U každého programu je třeba definovat, pro koho je určen a na základě tohoto kritéria by měl být pro danou skupinu atraktivní, aby dokázal zaujmout.

Propojení prevence užívání nelegálních návykových látek a těkavých návykových látek s prevencí problémů působených legálními návykovými látkami. Například tabák a alkohol jsou nejrozšířenější návykové látky a působí největší lidské a materiální škody. Jsou také v určitém smyslu iniciačními návykovými látkami. Jejich zneužívání obvykle provází nebo předchází užívání nelegálních návykových látek. Program by měl být komplexní a měl by využívat více strategií.

Včasný začátek preventivních aktivit a to ideálně již v předškolním věku dítěte. Program začíná brzy a zvolené metody musí odpovídat věku a možnostem dítěte. Osobnostní orientace, názory a postoje se formují již v nejranějším dětském věku. Jednoznačně se ukazuje, že čím dříve se s prevencí užívání návykových látek začíná, tím je v celkovém výsledku efektivnější.

Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ. Součástí každého preventivního programu by měla být nabídka zdravých a atraktivních alternativ. Toto je metoda pozitivního modelu a nabídka výše uvedených alternativ. Součástí by měla být podpora zdravého životního stylu.

Využití KAB³⁷ modelu- tedy orientace především na kvalitu postojů a změnu chování, což nemusí s rozsáhlostí a hloubkou poznatků o návykových látkách souviset. Cílem prevence je ovlivnit chování, a proto by mělo být součástí programů snaha o získání relevantní sociální dovednosti, které jsou potřebné pro život (např. posílení schopnosti dětí a mládeže čelit tlaku k užívání návykových látek zvýšením sebevědomí, nácvikem asertivity³⁸, schopnost odmítat, zkvalitnění sociální komunikace a schopnost obstát v kolektivu).

Využití peer prvku, důraz na interakci a aktivní zapojení. Pro děti a dospívající jsou vrstevníci často větší autoritou než rodiče a učitelé. Je důležité oddělovat rovinu vrstevnických vztahů od vztahů partnerských a přátelských, které jsou mnohem specifičtější.

³⁷ Knowledge- Attitude- Behavior (znalosti, postoje, chování)

³⁸ schopnost prosazovat vlastní názor, stanovisko nebo zájem

Vrstevnický vztah umožňuje vzájemné poskytování názorů, pocitů a vzorců chování a zkoušet je bez větších závazků. Vrstevníci mají výrazný vliv na utváření jejich názorů a postojů. Mohou tedy účinně přispět ke snížení rizikového chování. Aktivní účast dětí a spontánní výměna názorů zvyšuje pravděpodobnost úspěšnosti preventivních programů. Realizátoři programů by měli vystupovat spíše v roli iniciátora a moderátora.

Denormalizace- primární prevence by měla přispívat k vytvoření sociálního klimatu, které není příznivé k šíření návykových látek. Uvedený pojem znamená, že se normy a hodnoty určitého společenství změní tak, aby lidem nepřipadalo užívání a šíření návykových látek jako neutrální sociální norma nebo jako žádoucí. Cílem je především zvýšit v daném společenství morálku a účast na řešení problému.

Podpora protektivních³⁹ faktorů ve společnosti, vytváření podpůrného a pečujícího prostředí. Součástí preventivních programů by měla být podpora a vytváření podmínek pro společensky přijatelné aktivity. Zároveň vytvářet prostředí, které dětem a mladým lidem umožňuje navázání uspokojivých vztahů. Do primární prevence patří i nabídka specializované péče v případě potřeby.

Nepoužívání neúčinných prostředků- jako neúčinné se prokázalo pouhé poskytování zdravotních informací o účincích návykových látek, odstrašování a zakazování, přehánění následků užívání, moralizování a v neposlední řadě i afektivní výchova. (Kolektiv autorů MŠMT, 2004 Praha)

6.6 Primární prevence ve výuce

Méně preferovanou formou primární prevence je prevence jako součást výuky. Spočívá v předávání informací o jednotlivých typech návykových látek a jejich účincích. Tyto poznatky společně s informacemi o problémech a rizicích zneužívání návykových látek bývají pedagogy zařazovány do různých předmětů v rámci naplňování cílů RVP a ŠVP. Aby byl tento typ primární prevence úspěšný, a efektivní je potřeba, aby byly splněny hlavní principy primární prevence ve výuce. (07)

³⁹ ochranný

1. Požadavek na stanovení cílů primární prevence

Neujasní-li si učitel, čeho chce ve svém programu dosáhnout, často náročná práce nemá žádný smysl. Je nutné formulovat dílčí i konečné cíle, tj. které vědomosti a informace chce žákům sdělit, kterým dovednostem je chce naučit a jaké postoje chce u žáků navodit. Cíle stanovené učitelem by měly být ve schodě s cíli minimálního preventivního programu školy a zároveň vycházet z protidrogové koncepce na místní i celostátní úrovni. Cíle jsou zaměřeny do oblasti výchovy ke zdravému životnímu stylu a ke zvyšování odolnosti dětí a mládeže proti negativnímu působení nabídky návykových látek. Učitel by neměl podceňovat význam základních informací o návykových látkách a jejich účincích a zároveň poskytovat informace o tom, kde hledat pomoc při vzniku problémů spojených s užíváním návykových látek.

2. Soustavnost a dlouhodobost

Bez tohoto požadavku by působení v oblasti prevence bylo neefektivní. Z respektování principu soustavnosti vyplývají pro učitele některé požadavky. Systém témat by měl na sebe vzájemně navazovat. Metody a formy preventivního působení by se měly opakovat, ale vždy ve vyšší úrovni. Dalším požadavkem je dlouhodobost a kontinuita. To vysvětluje, proč je důležité s primární prevencí již v mateřské škole (od útlého věku).

3. Požadavek přiměřenosti

Preventivní program by měl být z hlediska obsahu přiměřený věku cílové skupiny. Čím nižší věk žáka, tím méně by měla být prevence specifická. Především by se měla orientovat na podporu zdravého životního stylu a elementární orientaci ve světě drog. Je nutné, aby obsah, forma i zvolené metody programu respektovaly věk, úroveň vědomostí a postoje dané skupiny na zneužívání návykových látek.

4. Obecný pedagogický princip názornosti

V prevenci využíváme hlavně pozitivní modely, s nimiž se může cílová skupina ztotožnit. Jejich způsoby chování pak mohou uplatnit v situacích každodenního života. Je tedy nutné, aby se učitel orientoval v idolech a vzorech skupiny.

Zde je velmi důležité upozornit na význam pozitivních modelů. Nedoporučuje se pracovat s osobami, které se léčí ze závislosti nebo nemají o léčení zájem vůbec. Používání

didaktických či výukových filmů je pokládáno za nevhodné. Tyto materiály jsou vhodné použít okrajově, spíše jako prostředek k navození diskuze na dané téma.

5. Princip aktivity

Základním požadavkem v primární prevenci je, aby žáci a mládež pochopili úlohu a význam získaných vědomostí a dovedností. To vše by měli následně uplatnit v každodenním životě. Je tedy nutné vyloučit pouhé předkládání informací a více se zaměřit na hlubší porozumění získaných informací.

V závěru je nutné připomenout i obecný požadavek jednotnosti a komplexnosti. Jednotné působení a propojenost všech činitelů výchovně vzdělávacího procesu v oblasti primární prevence je jedním ze základních principů.

Kritéria efektivního programu prevence užívání návykových látek ve školách (Nešpor, Csémy, 1998)

1. Program odpovídá věku.
2. Program je malý a interaktivní.
3. Program zahrnuje podstatnou část žáků.
4. Program zahrnuje získávání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život.
5. Program bere v úvahu místní specifika.
6. Program využívá pozitivní modely.
7. Program zahrnuje legální i nelegální návykové látky.
8. Program zahrnuje i snižování dostupnosti návykových látek.
9. Program je soustavný a dlouhodobý.
10. Program je prezentován kvalifikovaně a důvěryhodně.
11. Program je komplexní a využívá více strategií.
12. Program počítá s komplikacemi a nabízí dobré možnosti, jak je zvládat.

Praktická část

Praktická část diplomové práce bude věnována dvěma cílům. Výzkumným šetřením budou zjišťovány a popsány rozdíly v přístupech k prevenci užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ ve dvou regionech. Budou sledovány rozdíly využívaných metod, rozdíly v přístupu a využívání materiálů určených k výuce prevence i samotný vztah učitelů k této problematice. Na základě zjištěných poznatků bude vytvořen seznam institucí, publikací, internetových zdrojů, které současní učitelé využívají nebo které by využívat mohli.

7 Výzkumné šetření

7.1 Cíle výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je získat informace o implementaci prevence užívání návykových látek do výuky na vzorku vybraných základních škol. Výzkumné šetření bude provedeno ve dvou rovinách. První část bude určena učitelům⁴⁰ 4. a 5. ročníků z vybraných základních škol regionu Klatovy a Praha. Cílem bude porovnat způsob implementace, četnost práce s problematikou prevence a informovanost pedagogů o nabízených programech, metodách a materiálech určených k výuce prevence užívání návykových látek. I druhá část bude určena učitelům 4. a 5. ročníků základní školy. Pomocí strukturovaného rozhovoru budou ověřeny výpovědi z dotazníkového šetření se snahou získat bližší informace k využívaným materiálům a používaným metodám. Zjišťované informace použiji při ověřování stanovených hypotéz a při sestavování seznamu používaných materiálů.

7.2 Hypotézy

H1: Všichni dotazovaní učitelé z obou regionů začínají s prevencí užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ.

S prevencí užívání návykových látek je nutné začít již od útlého věku dítěte. Je potřeba dodržovat požadavek přiměřenosti (viz. Kapitola 6.5), ale včasné zahájení preventivního působení je současnými odborníky podpořeno. Učitel zaujímá prioritní postavení v systému

⁴⁰ Výzkumného šetření se zúčastnili učitelé i učitelky. V diplomové práci dále pracuji s termínem učitel (učitelů) jako s pojmenováním skupiny, které zahrnuje obě pohlaví.

prevence užívání návykových látek a měl by o této skutečnosti vědět a prevenci se soustavně věnovat již na 1. stupni ZŠ.(08)

H2: Žádný z dotazovaných učitelů neřešil problém užívání návykových látek se žáky 1. stupně ZŠ.

Učitelé se prevencí užívání návykových látek ve výuce soustavně většinou nevěnují, proto vznikl předpoklad, že se s problémem užívání návykových látek u žáků 1. stupně ZŠ nesetkávají.

H3: Každý z dotazovaných učitelů, který řešil problém užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ, zařazuje prevenci užívání návykových látek do výuky pravidelně.

Předpoklad H3 vychází z předchozího předpokladu, ale pracuje s možnostmi, kdy se učitelé na 1. stupni ZŠ s problémem užívání návykových látek setkali. Předpokládá se, že učitel, který zaznamenal problémové situace, se bude prevencí pravidelně věnovat.

H4: Každý dotazovaný učitel zahrnuje prevenci užívání návykových látek do výuky.

Primární prevence užívání návykových látek je zařazena do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Znamená to, že primární prevence užívání návykových látek je zařazena do všech školních vzdělávacích plánů a měla by být součástí výuky.

H5: Všichni dotazovaní učitelé spolupracují v otázce prevence se žáky.

Existují různé formy a metody prevence užívání návykových látek. Za nejefektivnější se považuje spolupráce realizátora prevence (učitel) a žáka. (08)

H6: Všichni dotazovaní učitelé z regionu Klatovy nemají dostatek materiálů k tématu prevence užívání návykových látek, všichni dotazovaní učitelé z regionu Praha mají dostatek materiálů k tématu prevence užívání návykových látek.

Na území regionu Klatovy a okolí se prevencí užívání návykových látek věnuje podstatně menší množství institucí, než na území Prahy. Z tohoto důvodu vznikl předpoklad, že pro učitele, kteří musí pro materiály a na školení dojíždět mimo místo pracoviště, není množství materiálů dostačující a naopak.

H7: Každý dotazovaný učitel, který podstoupil speciální trénink (školení), zařazuje prevencí užívání návykových látek do výuky pravidelně.

Tento předpoklad vychází ze zkušenosti, že zná-li člověk příčiny a důsledky nějakého chování, věnuje větší pozornost tomu, aby případným problémům předešel. Mezi hlavní cíle vzdělávání pedagogických pracovníků v otázce prevence patří mimo jiné i dodržování hlavních pedagogických principů primární prevence ve výuce, mezi které patří i soustavnost a dlouhodobost. (08)

H8: Existuje vztah mezi dostupností materiálů a organizací zabývajících se prevencí užívání návykových látek a kvalitou prevence.

Pokud je učitel dostatečně informovaný o možných formách a metodách prevence, o dostupných materiálech a pomůckách realizuje prevencí kvalitněji. Tento předpoklad vychází mimo jiné z informací před rokem 1989, kdy prevence užívání návykových látek na školách téměř neexistovala. Učitelé nebyli informováni a neměli k dispozici žádné materiály. (08)

7.3 Volba výzkumné metody

K ověření výše uvedených předpokladů byla zvolena metoda dotazníkového šetření a metoda strukturovaného rozhovoru. Dotazník je určen pro učitele 4. a 5. ročníků základních škol ve dvou vybraných regionech. Dotazník obsahuje celkem 17 otázek, ze kterých se tři otázky zabývají identifikačními údaji. Všechny 17 otázek je uzavřených, jedna otázka umožňuje kombinaci nabízených odpovědí. Otázky byly formulovány s předpokladem, že se dotazovaní učitelé orientují v pedagogických pojmech a oborových souvislostech. Nabízené odpovědi u jednotlivých otázek nejsou jednoznačně špatné nebo správné, spíše

nabízí možnost pro co nejbližší odpověď jednotlivých respondentů. Otázky strukturovaného rozhovoru jsou určeny rovněž učitelům 4. a 5. ročníků základní školy ve vybraných regionech. Rozhovor se skládá z 10 předem připravených a formulovaných otázek. Cílem dotazníků i rozhovorů je získat bližší informace potřebné k ověření předpokladů H1-H8. Dalším cílem strukturovaného rozhovoru je snaha získat bližší a konkrétnější informace k problematice prevence užívání návykových látek, ke kterým nebyl dostatečný prostor v dotazníkovém šetření. Otázky se týkají i samotných preventivních programů, které jsou ve škole, kde dotazovaní učitelé vyučují, realizovány. Tyto informace budou použity v soupisu doporučených materiálů pro učitele 1. stupně základních škol.

Při tvorbě dotazníku i otázek pro strukturovaný rozhovor jsem využívala pestrou škálu odborné literatury, kterou uvádím v seznamu použité literatury. (03) (26) (28)

7.4 Charakteristika výběrového souboru

Základní soubor respondentů tvořili učitelé 4. a 5. ročníků základních škol ve dvou regionech. Prvním regionem jsem zvolila město Klatovy a školy v blízkém okolí Klatov⁴¹, které počtem tříd a žáků odpovídají školám přímo ve městě. Druhým regionem je Praha, konkrétně základní školy zřizované městskou částí Praha 1. V obou regionech se jedná o základní školy, které jsou zřizované obcí a součástí školy je první i druhý stupeň základní školy. Hlavní důvod, proč byly vybrány tyto dva regiony: na první pohled patrný kontrast prostředí, ve kterém se školy nacházejí. Rozdílný je vzorek dětí, které základní školu navštěvují. Zatímco v Praze se jedná o školy, které navštěvují z velké části děti na základě volby, v Klatovech a okolí navštěvují děti školu dle spádové oblasti. Volba školy podle nabízeného školního vzdělávacího programu, nabízených volnočasových aktivit nebo s ohledem na úspěšnost přijetí žáků na víceletá gymnázia není rozhodujícím kritériem v menších městech. Naopak základní školy na Praze 1 patří mezi školy, kde se setkávají žáci i z širokého okolí hlavního města. Dalším důvodem, proč byl vybrán zvolený vzorek respondentů, je porovnání možností k přístupu dalšího vzdělávání pedagogů s ohledem na místo v regionu, kde pracuje. V současné době pracuji na jedné pražské základní škole, ale v budoucnu bych se velmi ráda vrátila do rodného kraje. Zajímá mě, jak jsou ovlivněni učitelé z menšího města při výuce

⁴¹ v práci se pracuje s termínem region Klatovy, ale máme na mysli celý výzkumný vzorek, tj. Klatovy a školy v okolí Klatov

prevence užívání návykových látek. Celkem bylo vybráno pět škol z každého regionu a dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 38 učitelů. Z Klatov celkem 19 učitelů a z Prahy stejný počet.

Další část výzkumného šetření se již týkala pouze části dotazovaných učitelů. Ze zvoleného výzkumného vzorku jsem určila výběrový soubor a to náhodným výběrem z uvedených školských zařízení, která byla zařazena do první části výzkumu. Z každého regionu se strukturovaného rozhovoru zúčastnilo právě pět učitelů pouze s ohledem na délku praxe, která musela být delší než pět let. Tímto způsobem je splněna podmínka reprezentativnosti z hlediska typu školy bez ohledu na konkrétní osobnost učitele. Z důvodu zachování anonymity všech respondentů i anonymity školského zařízení neuvádím v této práci přesné názvy škol. Určujícími parametry jsou výše uvedené popisy škol, nikoliv konkrétní školy.

Tabulka 2: Přehled respondentů dotazníkového šetření

	dotazníkové šetření	strukturovaný rozhovor
Klatovy a okolí	19 respondentů (5 škol)	5 (3 školy)
Praha	19 respondentů (5 škol)	5 (4 školy)

7.5 Průběh dotazníkového šetření

Po stanovení předpokladů a cílů dotazníkového šetření byl zvolen výzkumný vzorek, který vycházel z cílů celé diplomové práce.

V přípravné fázi bylo do výzkumu navrženo 6 škol z každého regionu. Z organizačních důvodů, nepochopení ze strany vedení školy, či neochotě jednotlivých pedagogů byl výzkumný vzorek postupně upravován a pozměňován. Došlo tedy ke změně v oslovených školách, ale charakteristika výzkumného vzorku nebyla pozměněna ani porušena. Po rozpracování časového harmonogramu výzkumu a stanovení organizačního a materiálového zabezpečení výzkumu došlo k samotné realizaci výzkumu. V této fázi byla stěžejní důkladná příprava dotazníku a správná formulace dotazníkových otázek. (26) (11)

Dotazník byl pilotován na základní škole v Praze, která nesplňuje zvolená kritéria pro výběr výzkumného vzorku. Cílem pilotního šetření bylo objevení případných chyb ve formulaci

položek, či jejich nejednoznačného zadání a kontrola nabízených možností. Po nedrobných úpravách byla první část výzkumného šetření realizována v prosinci 2012. Dotazníky byly vyučujícím po předchozí osobní konzultaci zaslány elektronicky. Vyplnění i zpětné zaslání dotazníků proběhlo rovněž v elektronické podobě a to z hromadných emailů jednotlivých škol, aby byla zaručena anonymita všech respondentů. Tím předcházíme možnému riziku odpovídat na otázky líbivě, ne pravdivě. Termín zaslání vyplněných dotazníků dodrželo pouze šest respondentů, ostatní zaslali vyplněné dotazníky až po opakované prosbě. Odpovědi respondentů jsou zpracovány a sečteny v přehledných tabulkách a grafech, které pro každou variantu odpovědí uvádějí jejich četnost a někdy i procentuální vyjádření. S ohledem na typ a charakter otázky je vyhodnoceno i srovnání výsledků v jednotlivých regionech.

7.6 Výsledky dotazníkového šetření

Dotazník pro učitele 4. a 5. ročníků základní školy v Klatovech a v Praze 1 vyplnilo celkem 38 respondentů. Pro zpracování získaných údajů jsem použila výsečový graf. Tento typ grafu jsem volila v případě, že získané údaje nebyly nulové ani záporné a neobsahují více řad. Naopak při srovnávání získaných dat jsem využila prostorové sloupcové grafy.

Otázka 1-3 zjišťovala věk, délku praxe a místo bydliště.

Otázka č. 4

Prevence užívání návykových látek (primární) je:

- a) předcházení užití návykové látky u populace
- b) předcházení vážnému zdravotnímu a sociálnímu poškození z užívání návykových látek
- c) udržení abstinence, snižování frekvence užívání nebo dávek návykových látek

Tabulka 3: Vyhodnocení otázky č. 4

	Praha	Klatovy
odpověď a	13	18
odpověď b	6	1
odpověď c	0	0

V Praze 13 respondentů a v Klatovech a okolí 18 respondentů uvedlo, že prevence užívání návykových látek je předcházení užití návykové látky u populace. Možnost za „b“, tedy

odpověď, že prevence užívání návykových látek je předcházení vážnému zdravotnímu a sociálnímu poškození z užívání návykových látek, zvolilo 6 respondentů v Praze a pouze jeden respondent v Klatovech a okolí. Je velmi zajímavé, že možnost „c“, tedy že prevence užívání návykových látek je udržení abstinence, snižování frekvence užívání nebo dávek návykových látek, nezvolil žádný respondent v obou zkoumaných regionech. Podle odborné literatury jsou všechny uvedené možnosti považovány za hlavní cíle prevence užívání návykových látek. Nabízené možnosti ani otázka samotná o cílech nehovořila, takže spíše než cíle, možná dotazovaní v odpovědi viděli jakousi definici primární prevence. Všechny možnosti tedy byly správnou odpovědí a ideálním závěrem by pravděpodobně bylo zaškrtnutí všech nabízených možností. Ačkoliv u této otázky nebyl pokyn, že respondent musí vybrat pouze jednu odpověď, žádný z nich však tuto možnost nevyužil. Podíváme-li se na nabízené možnosti odpovědí je patrné, že pro učitele na 1. stupni ZŠ cílem prevence zpravidla možnost „c“ není, protože přímý problém s užíváním návykových látek u žáků prvního stupně není častý. První možnost tedy zvolilo celkem 31 učitelů, možnost „b“ zvolilo celkem 7 respondentů.

Otázka č. 5

Hlavním cílem prevence užívání návykových látek je podle mého názoru: (vyberte jednu možnost)

- a) *snížení poptávky po drogách*
- b) *uvědomění si, že problém drog je něco, co se mě týká*
- c) *poskytnout přehled poznatků o návykových látkách*
- d) *ovlivnit názory, postoje a chování jednotlivce prostřednictvím jeho skupiny*
- e) *zabránit vzniku poškození zdraví*
- f) *snížit experimentování s návykovými látkami*
- g) *zastavit experimentování s návykovými látkami*

Tabulka 4: Vyhodnocení otázky č. 5

	Praha	Klatovy	Celkem
odpověď a	1	8	9
odpověď b	6	3	9
odpověď c	3	1	4
odpověď d	6	2	8
odpověď e	0	3	3
odpověď f	1	0	1
odpověď g	2	2	4

Otázka mapuje cíle prevence užívání návykových látek. Jednotliví učitelé byli zadáním vedeni k tomu, vybrat pouze jednu z nabízených možností. Šlo o to, aby každý učitel zvolil cíl, který považuje za hlavní. Mezi hlavní pedagogické principy primární prevence patří i stanovení cílů primární prevence. Za hlavní cíl prevence užívání návykových látek považuje ze všech pražských respondentů pouze 1 z nich snížení poptávky po drogách a stejnou možnost ze všech klatovských respondentů zvolilo 8 učitelů. Ze všech respondentů bez ohledu na region odpověď „a“ zvolilo celkem 9 dotazovaných. Shodně volilo ze všech respondentů v Praze možnost „b“, tedy 9 učitelů. V Klatovech si za hlavní cíl prevence užívání návykových látek zvolili 2 respondenti možnost ovlivnit názory, postoje a chování jednotlivce prostřednictvím jeho skupiny a v Praze stejnou možnost 6 respondentů. Možnost zastavit experimentování s návykovými látkami volili shodně 2 respondenti v Praze i v Klatovech, celkem tedy čtyři. Poskytnout přehled o návykových látkách si za hlavní cíl stanovili 3 učitelé v Praze, v Klatovech jeden. Zabránit vzniku poškození zdraví si za hlavní cíl v Praze nezvolil žádný učitel a v Klatovech 3 učitelé. Nejvíce učitelů bez ohledu na region si zvolilo za hlavní cíl prevence užívání návykových látek možnost „a“ nebo „b“, shodně 9 respondentů.

Otázka č. 6

S tématy z oblasti prevence užívání návykových látek je dobré začít u dětí ve věkové skupině:

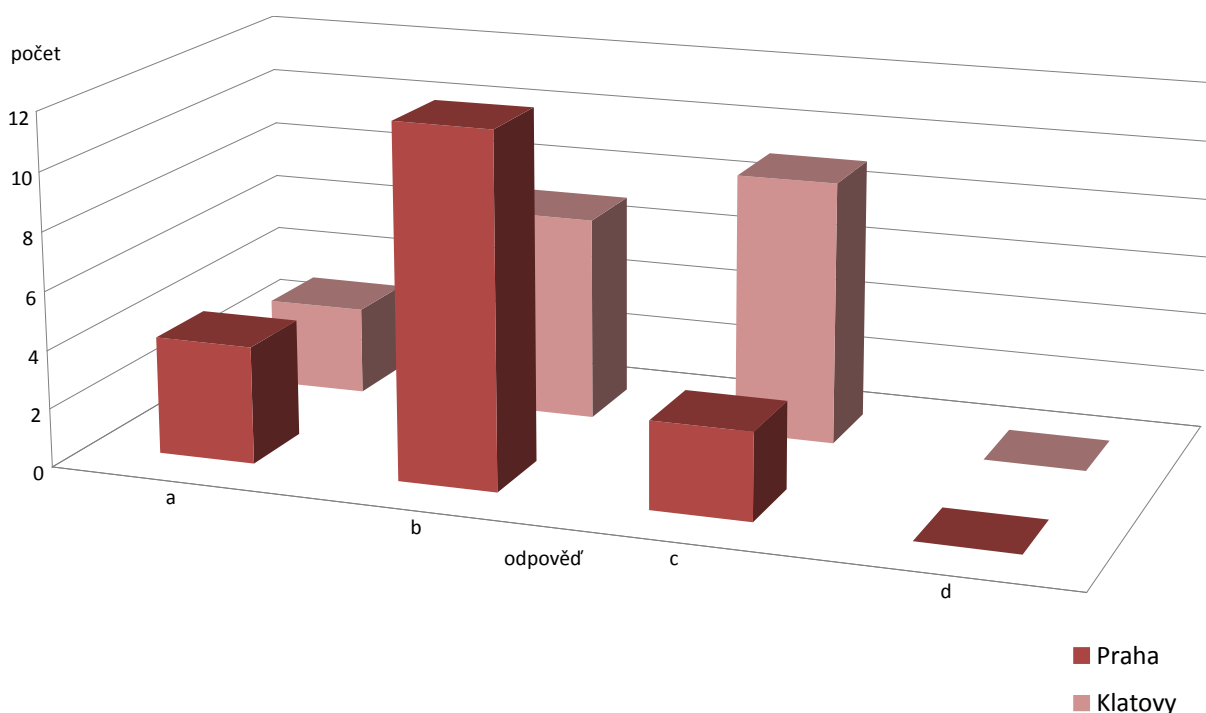
- a) 3-6let
- b) 6-10let
- c) 11-13 let
- d) 14-15 let

Tabulka 5: Vyhodnocení otázky č. 6

	Praha	Klatovy	Celkem
odpověď a	4	3	7
odpověď b	12	7	19
odpověď c	3	9	12
odpověď d	0	0	0

Žádný učitel nezvolil možnost „d“. S tématy prevence užívání návykových látek začínají všichni učitelé již na 1. stupni ZŠ nebo v nižších ročnících druhého stupně. Ve věku 11-13 s tématy prevence začíná celkem 12 učitelů. Z Prahy jsou to 3 učitelé a z Klatov 9 učitelů. Tato čísla nám blíže ukazuje graf 1, který detailně popisuje jednotlivé regiony a zvolené odpovědi. Ze všech respondentů bez ohledu na region začíná celkem 19 učitelů s tématy prevence věku od šesti do deseti let, což je polovina všech dotázaných učitelů. Ve věku 3-6 let považují za vhodné s těmito tématy začít v Klatovech celkem 3 a v Praze celkem 4 učitelé.

Graf 1: Vyhodnocení otázky č. 6

Otázka číslo 7

Nejefektivnější metodou prevence užívání návykových látek je: (vyberte jednu možnost)

- a) přednáška
- b) čtení
- c) audio/video
- d) diskuse
- e) praktické metody (např. nácvik odmítání)
- f) aktivní sociální učení

Tabulka 6: Vyhodnocení otázky č. 7

věk	20-30	30-40	40-50	50-60	nad 60	celkem
odpověď a	0	2	3	2	0	7
odpověď b	0	0	1	0	0	1
odpověď c	1	1	2	1	0	5
odpověď d	2	2	1	2	0	7
odpověď e	1	6	3	2	0	12
odpověď f	0	2	2	1	1	6

Tabulka 6 popisuje, kolik učitelů odpovědělo na otázku číslo 7 možnostmi „a“, „b“, „c“, „d“, „e“, „f“. Zároveň popisuje vztah mezi zvolenou odpovědí a věkem učitele. Za nejefektivnější metodu prevence užívání návykových látek považuje 12 respondentů praktické metody. Ve věku 20-30 let je to 1 učitel, ve věku 30-40 let 6 učitelů, 3 učitelé ve věku 40 - 50 let, ve věku 50-60 let 2 učitelé a ve věku nad 60 let tuto možnost nezvolil žádný učitel⁴². Metodu přednášky volí celkem 7 respondentů. Pouze 1 učitel ze všech respondentů považuje za nejefektivnější metodu čtení. Metodu diskuse považuje za nejefektivnější celkem 7 učitelů. S přihlédnutím na věk učitele je tato metoda využívána rovnoměrně. Metodu audio/video zvolilo celkem 5 učitelů s přibližně stejným početním zastoupením v jednotlivých věkových kategoriích.

⁴² z celkového počtu respondentů byl v této kategorii pouze jeden učitel

Otázka číslo 8

Prevenci užívání návykových látek se věnuji:

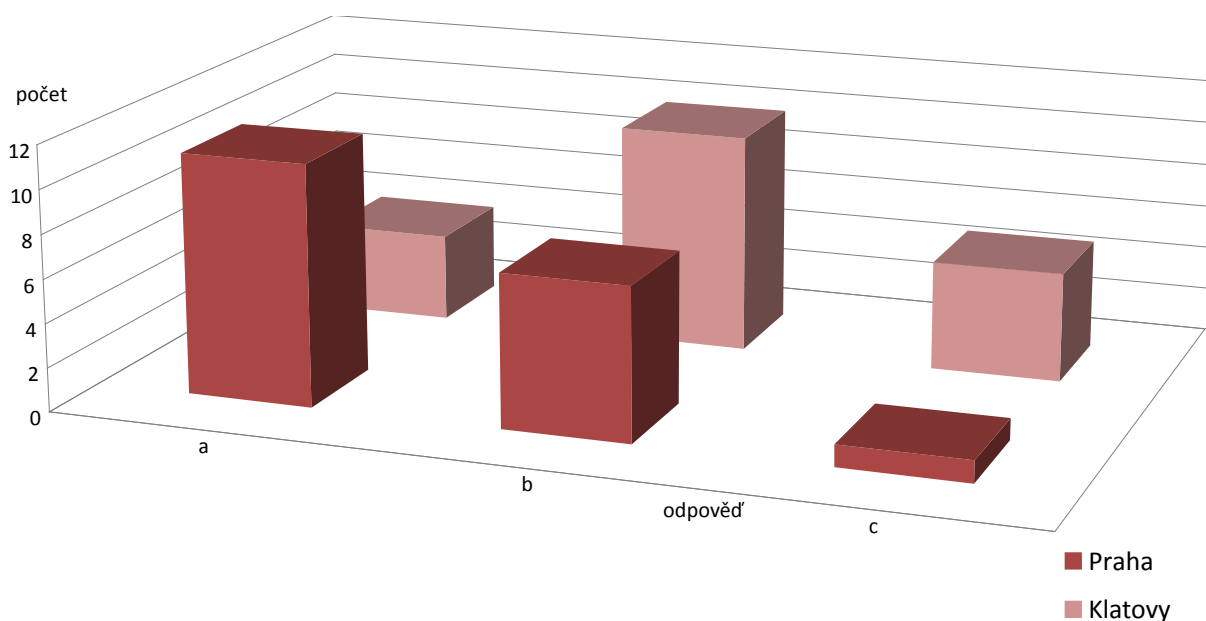
- a) v pravidelných časových intervalech
- b) pouze v souladu s předepsaným učivem v jednotlivých předmětech
- c) cíleně se nevěnuji

Tabulka 7: Vyhodnocení otázky č. 8

	Praha	Klatovy	Celkem
odpověď a	11	4	15
odpověď b	7	10	17
odpověď c	1	5	6

Jak je patrné z tabulky č. 7 nejvíce učitelů se prevenci užívání návykových látek věnuje pouze v souladu s předepsaným učivem v jednotlivých předmětech, celkem 17 ze všech respondentů z obou regionů. V pravidelných časových intervalech se prevenci věnuje 15 učitelů. V Klatovech a okolí je to 10 z dotázaných učitelů a v Praze odpovědělo stejně 7 učitelů. Cíleně se prevenci užívání návykových látek nevěnuje celkem 6 učitelů, ze kterých je pouze jeden učitel z Prahy a 5 učitelů z Klatov a okolí. Z grafu 2 jsou patrné rozdíly v četnosti prevence užívání návykových látek s ohledem na region, ve kterém dotazovaný učitel působí.

Graf 2: Vyhodnocení otázky č. 8

Otázka č. 9

Cílem otázky číslo č. 9 bylo zjistit, jakým způsobem učitelé na 1. stupni ZŠ nejčastěji implementují prevenci užívání návykových látek do výuky. Vybírat mohli ze všech předmětů vyučovaných v rámci 1. stupně ZŠ, případně zvolit možnost všech předmětů, tedy implementaci do všech předmětů. Opakem potom byla v nabídce i možnost neaplikování prevence užívání návykových látek do výuky. V tabulce č. 9 vidíme, do jakých předmětů je prevence užívání návykových látek implementována. Na první pohled je patrné, že polovina z dotazovaných učitelů implementuje prevenci užívání návykových látek do všech předmětů výuky. Celkem je to tedy 19 učitelů, ze kterých je 10 z Prahy a 9 z Klatov. Ze zbylých respondentů žádný učitel neimplementuje prevenci do výuky vlastivědy, matematiky a jejich aplikací ani do tělesné výchovy.

Tabulka 8: Vyhodnocení otázky č. 9

	Praha	Klatovy	Celkem
všechny předměty	10	9	19
český jazyk a literatura	1	0	1
přírodověda	6	8	14
vlastivěda	0	0	0
matematika	0	0	0
tělesná výchova	0	0	0
praktické činnosti	1	0	1
neaplikuje	1	2	3

Dále je patrné, že druhou nejpočetnější skupinu učitelů tvoří učitelé, kteří implementují prevenci užívání návykových látek do přírodovědy. Prvouka v nabídce nebyla, protože dotazníky byly určeny pro učitele 4. a 5. ročníků ZŠ. Můžeme předpokládat, že učitelé, kteří s tématem prevence pracují již ve věku 6-10 let (19 učitelů ze všech dotazovaných), a implementují prevenci do vyučovacích hodin přírodovědy, by v uvedeném věku prevenci implementovali do hodin prvouky. Ze všech dotazovaných pedagogů implementuje prevenci do přírodovědy celkem 14 učitelů. Z Klatov je to 6 učitelů a z Prahy 8 učitelů.

V tabulce také vidíme, kolik uchazečů odpovědělo, že prevenci užívání návykových látek do výuky vůbec neaplikuje s ohledem na region, ve kterém působí. V Klatovech a okolí neaplikuje do výuky prevenci užívání návykových látek pouze 1 z dotazovaných učitelů a 2 z dotazovaných učitelů v Praze.

Otázka č. 10

Prevenčí užívání návykových látek se během výuky zabývám, protože: (vyberte jednu možnost)

- a) je součástí RVP (ŠVP)- mám povinnost se tímto tématem zabývat
- b) téma mě zajímá (rád/a se mu věnuji ve výuce)
- c) je důležitou součástí výuky (protože problém se týká nás všech)
- d) prostředí školy je rizikové (zvýšené riziko výskytu návykových látek)
- e) jiné

Tabulka 9: Vyhodnocení otázky č. 10

	Praha	Klatovy	Celkem
odpovědi 8b a 10a	3	5	8
odpovědi 8a a 10c	9	2	11

Zadání otázky č. 10 úzce souvisí s otázkou č. 8, ve které učitelé odpovídali, jak často se věnují prevenci užívání návykových látek. Cílem těchto dvou otázek bylo zjištění, kolik učitelů odpoví v otázce č. 8 „a“ (prevenci se věnuji v pravidelných časových intervalech) a zároveň odpoví v otázce č. 10 „c“ (prevence užívání návykových látek je důležitou součástí výuky), a proto se tímto tématem během výuky zabývá (8 „a“ + 10 „c“). Ze všech dotazovaných odpovědělo 11 učitelů, ze kterých bylo 9 učitelů z Prahy a 2 učitelé z Klatov a okolí. Druhým cílem bylo zjištění, kolik učitelů odpoví v otázce č. 8 „b“ (prevenci se věnuji pouze v souladu s předepsaným učivem v jednotlivých předmětech) a v otázce č. 10 „a“ (je součástí RVP-mám povinnost se tímto tématem zabývat). Ve zvolené kombinaci (8 „b“ + 10 „a“) odpovědělo celkem 8 učitelů z obou regionů. V Klatovech tímto způsobem odpovědělo 5 učitelů a v Praze 3 učitelé. Ačkoliv v otázce č. 8 zvolilo odpověď „b“ celkem 17 respondentů. Pouze 8 učitelů tak činí z důvodu znění RVP. V grafu číslo 11 vidíme, kolik učitelů v Praze odpovědělo dle zvolených parametrů a kolik učitelů v Klatovech odpovědělo dle zvolených parametrů.

Otázka č. 11

V rámci přípravy na vyučovací jednotku, kdy realizují prevenci užívání návykových látek, využívám nejvíce tyto materiály: (vyberte jednu možnost)

Tabulka 10: Vyhodnocení otázky č. 11

	Praha	Klatovy	Celkem
učebnice pro 1. stupeň ZŠ	2	9	11
metodiky a materiály od institucí a agentur	9	2	11
komponované pořady- film, spot	0	0	0
internetové portály	4	4	8
zahraniční materiály	0	0	0
vlastní materiály získané dalším vzděláváním	2	3	5
jiné	2	1	3

Z celkového počtu učitelů využívá 11 učitelů v souvislosti s problematikou prevence nejvíce učebnice pro 1. stupeň ZŠ. Stejně množství vyučujících využívá metodiky a materiály od institucí a agentur. Zajímavější je však pohled na jednotlivé regiony. V Klatovech využívá učebnice pro 1. stupeň ZŠ 9 učitelů a pouze 2 učitelé využívají metodiky a materiály od institucí a agentur. Naopak v Praze využívají učebnice pro 1. stupeň ZŠ pouze 2 učitelé a 9 učitelů využívá metodiky a materiály od institucí a agentur. Nikdo z dotazovaných učitelů nevyužívá komponované pořady (film, spot) ani zahraniční materiály. Zbýlých 16 učitelů využívá internetové portály (8 učitelů), vlastní materiály získané v rámci dalšího vzdělávání (5 učitelů) a jiné, blíže nepopsané materiály (3 učitelé).

Otázka č. 12

Přístup k potřebným materiálům je pro mě:

- a) nedostatečný*
- b) dostatečný*

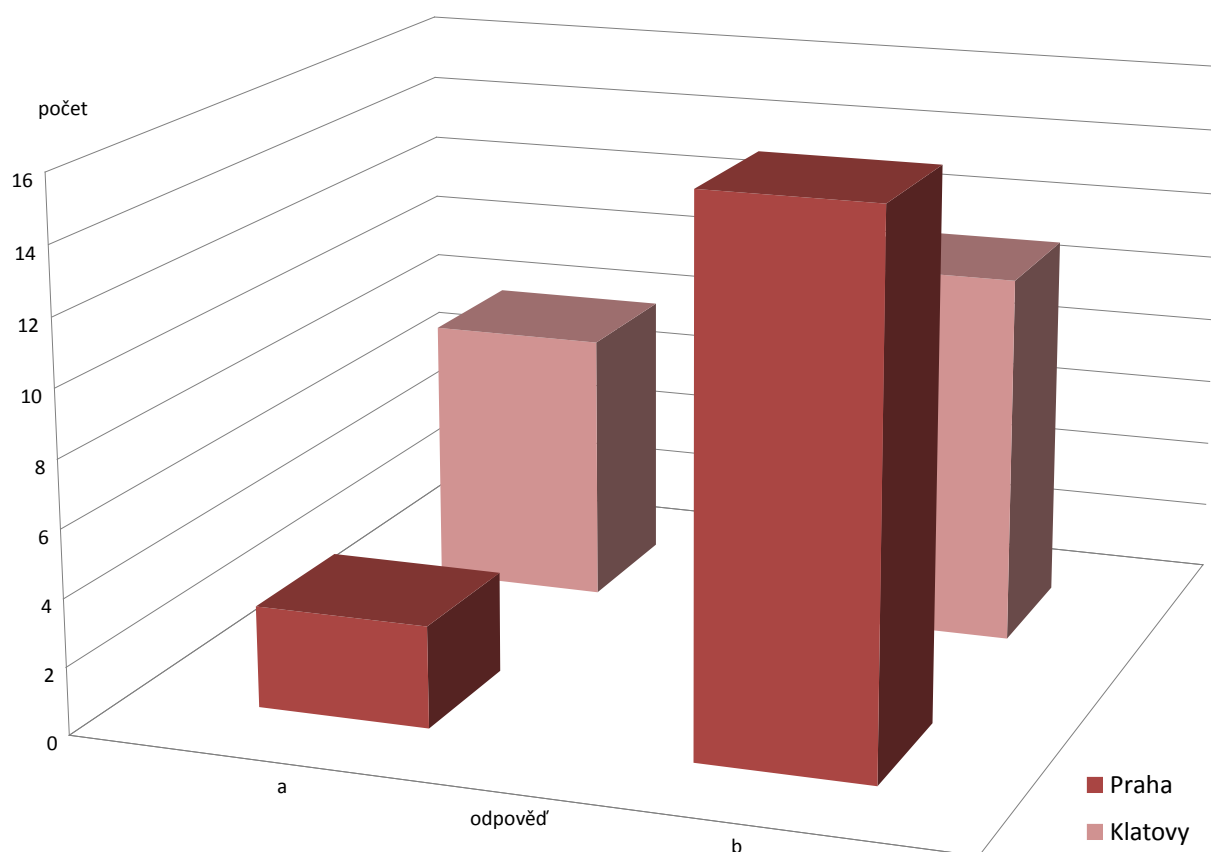
Tabulka 11: Vyhodnocení otázky č. 12

	Praha	Klatovy	Celkem
nedostatečný	3	8	11
dostatečný	16	11	27

V tabulce 11 jsou zaznamenány odpovědi jednotlivých respondentů podle jejich spokojenosti s dostupností a množstvím materiálů k výuce prevence užívání návykových látek. V Praze i v Klatovech je s množstvím a dostupností materiálů spokojeno 27 respondentů. Za nedostačující považuje množství materiálů pouze 8 učitelů z Klatov a 3 učitelé z Prahy.

Z následujícího grafu na první pohled můžeme vyčíst, že většina učitelů z obou regionů je s množstvím a přístupem k materiálům spokojena.

Graf 3: Výsledky otázky č. 12

Otázka č. 13

V oblasti prevence užívání návykových látek se na 1. stupni ZŠ nejvíce věnuji: (vyberte jednu možnost)

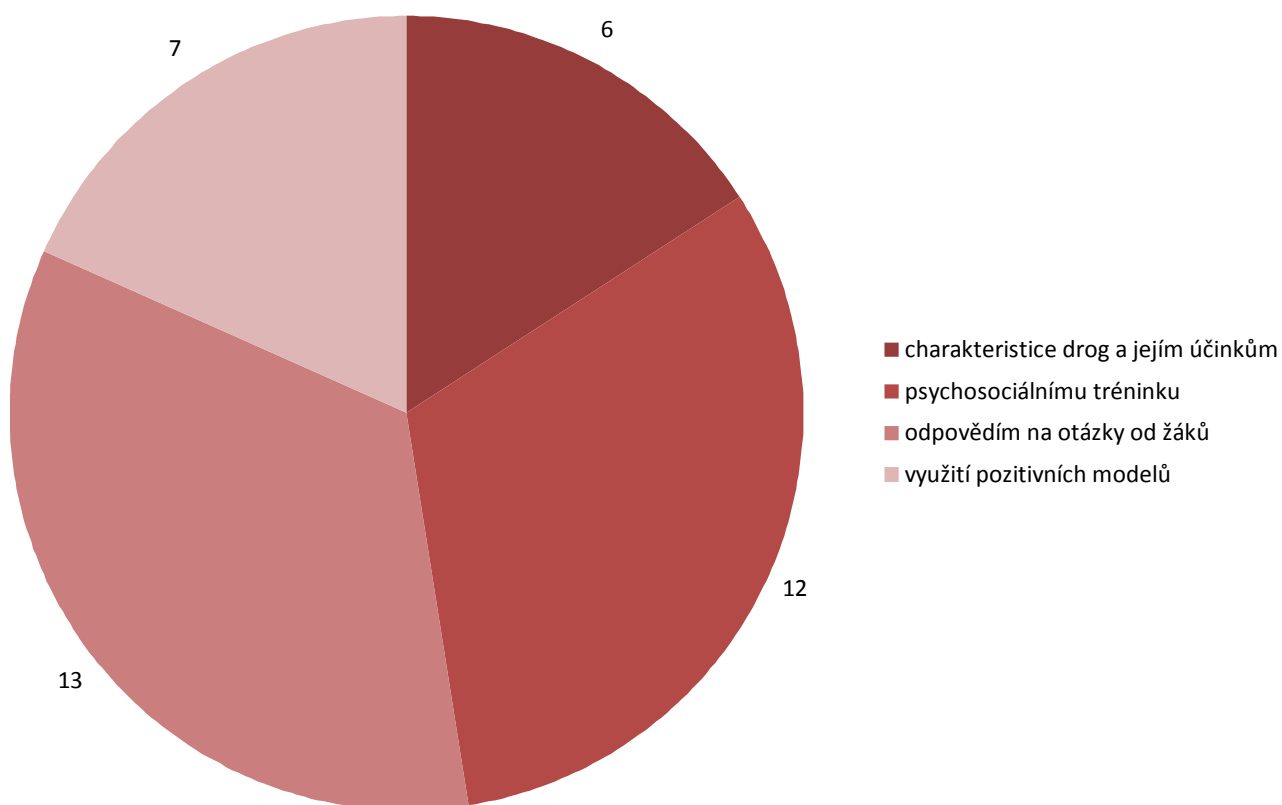
Tabulka 12: Vyhodnocení otázky č. 13

	Praha	Klatovy	Celkem
charakteristice drog a jejím účinkům	1	5	6
psychosociálnímu tréninku	10	2	12
odpovědím na otázky od žáků	4	9	13
využití pozitivních modelů	4	3	7

V Praze se nejvíce učitelů (10 respondentů) věnuje psychosociálnímu tréninku a nejméně učitelů v Praze se věnuje charakteristice drog a jejich účinkům (1 respondent). Ze všech dotazovaných učitelů v Praze se shodný počet věnuje odpovídání na otázky od žáků a využití pozitivních modelů (4 respondenti). V Klatovech nejvíce učitelů odpovídá na otázky žáků (9 respondentů). Další početná skupina učitelů se věnuje charakteristice drog a jejím účinkům (5 respondentů). Psychosociálnímu tréninku se věnuje nejmenší část učitelů v Klatovech (2 respondenti) a pozitivní modely využívá nejméně učitelů (2 učitelé). Ve způsobu práce s tématem návykových látek jsou značné rozdíly s přihlédnutím na region, ve kterém učitel působí.

Z grafu 4 můžeme vyčíst, že ačkoliv v Klatovech využívají psychosociální trénink pouze 2 učitelé, řadí se tento způsob výuky na druhé místo v nejčastěji využívaných u dotazovaných učitelů. Na druhou stranu v Praze, odpovídají na otázky žáků nejčastěji pouze 4 učitelé, celkově vychází tento způsob jako nejvyužívanější.

Graf 4: Vyhodnocení otázky č. 13

Otázka č. 14

Jaké výukové metody využíváte nejčastěji v oblasti prevence užívání návykových látek? (vyberte jednu možnost) (viz Maňák, Švec 2003)

Tabulka 13: Vyhodnocení otázky č. 14

	Praha	Klatovy	Celkem
frontální výuka	3	8	11
projektová výuka	4	2	6
televizní výuka	1	1	2
výuka dramatem	2	0	2
učení v životních situacích	4	5	9
individuální výuka	2	0	2
kooperativní výuka	1	1	2
výuka podporovaná počítačem	1	1	2
výtvarné techniky	0	0	0
relaxační techniky	1	1	2
jiné	0	0	0

Maňák uvádí metody, které jsou uvedeny v otázce č. 14. Dotazovaní učitelé měli vybrat metodu, kterou využívají v rámci prevence užívání návykových látek nejčastěji. Nejvyužívanější metodou mezi učiteli v Klatovech je frontální výuka, kterou využívá 8 z dotazovaných učitelů. Frontální výuku využívá celkem 11 učitelů z obou regionů. Na pomyslném druhém místě se umístilo učení v životních situacích. Tuto metodu využívá celkem 9 učitelů. O trochu více ji využívají dotazovaní učitelé v Klatovech (5 učitelů), ale i v Praze patří mezi častěji využívané (4 učitelé). Ostatní metody jsou využívány menším počtem učitelů, který je uveden v tabulce č. 14 u jednotlivých metod. Metodu výtvarné techniky nevyužívá žádný z dotazovaných učitelů v Praze ani v Klatovech a okolí.

Tabulka 14: Vyhodnocení otázky č. 14 a č. 7

	Praha	Klatovy
odpovědi 7a a 14a	0	7
odpovědi 7e a 14e	1	4

Tabulka 15: Částečné vyhodnocení otázky č. 7

	Praha	Klatovy
přednáška	0	7
praktické metody	7	5

Učitelé z Klatov, kteří využívají frontální výuku, zároveň uvedli, že za nejefektivnější metodu považují přednášku. Všichni učitelé z Klatov a okolí, kteří za nejefektivnější metodu považují přednášku (otázka č. 7 „a“) realizují prevenci užívání návykových látek formou frontální výuky (otázka č. 14 „a“). V Praze žádný z dotazovaných učitelů nepovažuje za nejefektivnější metodu přednášku, ale 7 z nich využívá frontální výuku. To je do jisté míry velmi zvláštní, protože přednáška je řazena do klasických slovních výukových metod. Z organizačních forem výuky se v tradiční výuce používá převážně frontální výuka. (31)

Učení v životních situacích je rovněž hojně využívanou metodou. Učitelé, kteří tuto metodu využívají (otázka č. 14 „e“), považují za nejefektivnější metody praktické (otázka 7 „e“). Pro učitele v Klatovech toto tvrzení platí, protože 5 učitelů považuje za nejefektivnější praktické metody a 4 z nich využívají metodu učení v životních situacích. U učitelů v Praze můžeme zajímavě pozorovat, že ačkoliv 7 učitelů považuje praktické metody za nejefektivnější, pouze 1 z nich využívá metodu učení v životních situacích.

Otázka č. 15

U žáků 1. stupně ZŠ jsem se setkal/a s problémem užívání návykových látek-vyjma tabáku: (experiment, distribuce, závislost u jiného člena v rodině)

- a) ano
- b) ne
- c) tuto informaci si nepamatuji

Tabulka 16: Vyhodnocení otázky č. 15

	Praha	Klatovy	Celkem
ano	6	2	8
ne	13	16	29
nepamatuji	0	1	1

Otázka č. 15 zjišťovala, zda se některý respondent setkal s užíváním návykových látek u žáků na 1. stupni ZŠ. V této otázce je potřeba zdůraznit, že mezi návykové látky se řadí i tabákové výrobky a alkohol. Zda dotazovaní učitelé s pojmem návykové látky pracují pouze jako se synonymem drogy, nemůžeme vyloučit. Otázka byla konkretizována a to výčtem problémů, se kterými se žák mohl setkat. Nejednalo se tedy pouze o samotné užití návykové látky, ale podíváme-li se do hloubky problémů návykových látek, za problémové můžeme považovat i užívání návykových látek jiným členem rodiny, kde žák vyrůstá.

Z dotazovaných učitelů v Klatovech se s problémem užívání návykových látek setkali 2 učitelé a v Praze 6 učitelů.

Tabulka 17: Vyhodnocení otázky č. 8 a č. 15

	Praha	Klatovy
odpovědi 8a a 15a	4	0
odpovědi 8b a 15a	2	1

Je zajímavé, že s problémem spojeným s užíváním návykových látek u žáků 1. stupně ZŠ se setkalo v Praze 6 z dotazovaných učitelů a 4 z těchto učitelů se věnují prevenci užívání návykových látek v pravidelných časových intervalech (15 „a“ a 8 „a“). Další 2 učitelé, kteří se s problémem setkali, se věnují prevenci pouze v souladu s předepsaným učivem v jednotlivých předmětech. V Klatovech se s tímto problémem setkali 2 učitelé a ani jeden

z těchto učitelů se prevenci užívání návykových látek pravidelně nevěnuje, ani v rámci předepsaného učiva.

Tabulka 18: Vyhodnocení otázky č. 15 a č. 6

	Praha	Klatovy
odpovědi 15a a 6b	4	0
odpovědi 15a a 6c	0	2
odpovědi 15a a 6bc	4	2

Velmi zajímavým zjištěním je rovněž informace, že učitelé, kteří se s problémem užívání návykových látek setkali, nepovažují za důležité zahájit prevenci užívání návykových látek již ve věku žáků prvního stupně. V Klatovech si to myslí 2 učitelé, kteří se oba s problémem setkali. Naopak v Praze učitelé, kteří se s problémem setkali, považují za vhodné s prevencí užívání návykových látek začít již na 1. stupni ZŠ.

Otázka č. 16

V otázce prevence užívání návykových látek využívám spolupráci: (barevně vyznačte vyhovující)

učitel + ředitel + výchovný poradce + školní psycholog + rodiče + sourozenci + žáci (děti, mládež)

V otázce č. 16 dotazovaní učitelé vybírali osoby, se kterými spolupracují v rámci prevence užívání návykových látek. Kalina a kolektiv uvádějí, že měření efektivity primární prevence je velmi problematické, avšak s jistotou lze říci, že prevence je účinná, spolupracují-li společně všechny zúčastněné osoby. Ve školním prostředí tedy osoby, uvedené v otázce č. 16.

Ze všech dotazovaných učitelů využívají spolupráce všech uvedených osob 2 respondenti, oba z Prahy. Další 2 respondenti využívají spolupráce všech uvedených osob vyjma školního psychologa. Zde je nutné uvést, že v současné době působí školní psycholog pouze na každé 7 základní škole. Je potřeba si uvědomit, že účast školního psychologa je dána zejména finančním zajištěním školy. Ani na jedné škole v Klatovech zařazené do výzkumu nepůsobí ve škole školní psycholog. Spolupráce s ním není tedy možná a to je nutné při pohledu na odpovědi učitelů z Klatov zdůraznit.

Hovoříme-li o prevenci užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ, předpokládáme úzkou spolupráci školy s cílovou skupinou prevence, tedy se žáky. Ze všech dotazovaných učitelů nespolupracuje se žáky v otázce prevence 5 dotázaných učitelů.

Tabulka 19: Vyhodnocení otázky č. 16

dotazovaný	město	odp. 16a	odp. 16b	odp. 16c	odp. 16d	odp. 16e	odp. 16f	odp. 16g
učitel 1	KT	ano	ano	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 2	KT	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 3	KT	ano	ano	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 4	KT	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano
učitel 5	KT	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne
učitel 6	KT	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ne
učitel 7	KT	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ano
učitel 8	KT	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 9	KT	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 10	KT	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano
učitel 11	KT	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne
učitel 12	KT	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ne
učitel 13	KT	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 14	KT	ne	ne	ano	ne	ano	ne	ne
učitel 15	KT	ano	ano	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 16	KT	ano	ano	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 17	KT	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano
učitel 18	KT	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano
učitel 19	KT	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano
učitel 20	PR	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano
učitel 21	PR	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ano
učitel 22	PR	ano	ano	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 23	PR	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
učitel 24	PR	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ano
učitel 25	PR	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano
učitel 26	PR	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
učitel 27	PR	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano
učitel 28	PR	ano	ne	ano	ano	ano	ne	ano
učitel 29	PR	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 30	PR	ano	ne	ano	ano	ano	ne	ano
učitel 31	PR	ano	ne	ne	ano	ano	ne	ano
učitel 32	PR	ano	ne	ano	ano	ne	ne	ano
učitel 33	PR	ano	ne	ne	ano	ano	ne	ano
učitel 34	PR	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 35	PR	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano
učitel 36	PR	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ano

dotazovaný	město	odp. 16a	odp. 16b	odp. 16c	odp. 16d	odp. 16e	odp. 16f	odp. 16g
učitel 37	PR	ano	ne	ano	ano	ano	ano	ano
učitel 38	PR	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano

Otázka č. 17

V oblasti prevence užívání návykových látek jsem získal/a potřebnou kvalifikaci:

- a) *pedagogickým vzděláním s předepsanou odbornou způsobilostí*
- b) *speciálním školením, tréninkem*
- c) *samostudiem odborné literatury*
- d) *nemám žádnou speciální kvalifikaci*
- e) *jiné*

Tabulka 20: Vyhodnocení otázky č. 17

	Praha	Klatovy	Celkem
pedagogické vzdělání	3	3	6
speciální školení	8	0	8
samostudium	1	1	2
žádná spec. kvalifikace	7	15	22
jiné	0	0	0

Poslední dotazníková otázka zjišťovala, jakým způsobem získávají učitelé 1. stupně ZŠ kvalifikaci potřebnou k realizaci prevence užívání návykových látek. Ze všech dotazovaných učitelů nemá žádnou speciální kvalifikaci 22 učitelů. Z celkového počtu 8 učitelů prošlo speciálním školením nebo tréninkem. Všichni tito učitelé působí v Praze. Žádný z dotazovaných učitelů v regionu Klatovy neabsolvoval žádný speciální trénink ani školení. Pouze 1 učitel z Klatov a 1 učitel z Prahy se prevenci užívání návykových látek věnuje samostudiem. Na vysoké škole získalo odbornou způsobilost celkem 6 učitelů ze všech dotázaných.

Tabulka 21: Vyhodnocení otázky č. 17 a č. 8

	Praha	Klatovy	Celkem
odpovědi 8c a 17d	1	4	5
odpovědi 8a a 17b	7	0	7

Z učitelů, kteří se zúčastnili speciálního školení (otázka č. 17 „b“), se pravidelně prevenci věnuje (otázka č. 8 „a“) 7 učitelů. Všichni učitelé působí v Praze. Celkem 5 učitelů bez speciální kvalifikace (otázka č. 17 „d“) se cíleně nevěnuje prevenci (otázka č. 8 „c“).

7.7 Průběh druhé části výzkumu- strukturované rozhovory

V první fázi strukturovaných rozhovorů byly formulovány otázky dotazníku. Všechny otázky byly vytvořeny v úzké vazbě na pracovní hypotézy diplomové práce a její cíle. Vhodná formulace otázek strukturovaného rozhovoru byla ověřena na základní škole v Praze, kde jsem realizovala strukturovaný rozhovor s učitelem 5. ročníku ZŠ. Data z tohoto rozhovoru nejsou do výzkumného souboru zahrnuta, neboť cílem bylo ověřit, zda formulace otázek je jasná a srozumitelná. Všechny odpovědi doplnil učitel komentářem a doporučil bližší vysvětlení některých otázek. Po této úpravě jsem strukturovaný rozhovor realizovala na uvedeném výzkumném vzorku v lednu 2013. Cíle druhé části výzkumu (strukturovaných rozhovorů) jsou popsány v přípravě výzkumného šetření, protože úzce souvisí s cíli celého výzkumu. Ve druhé fázi byl náhodným losem zvolen výzkumný vzorek. Bylo vybráno pět učitelů z každého regionu, kteří se zúčastnili i dotazníkového šetření. Po rozpracování časového harmonogramu výzkumu a stanovení organizačního, materiálového a technického a zabezpečení výzkumu došlo k realizaci druhé části výzkumu. Všechny rozhovory jsou doloženy v příloze této diplomové práce a jsou označeny příslušným číslem a zkratkou regionu, ve kterém učitel pracuje. S těmito zkratkami pracuji při vyhodnocování šetření. Jednotlivé rozhovory jsou okomentovány v další kapitole. Vyhodnocení a závěr rozhovorů tvoří část komentářů u pracovních hypotéz.

Formulace otázek ve strukturovaném rozhovoru

1. Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem? A jak byste ho vysvětlil/a dětem?
2. Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí návykových látek?
3. Jak často se děti ve Vašich třídách setkávají s prevencí návykových látek?

4. Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek. Prosím popište aktivitu a uveďte zdroj.
5. Vznikají ve Vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?
6. Využíváte nabídku organizovaných preventivních programů od jiných institucí? Pokud ano od jakých a co hraje roli při výběru zvoleného programu.
7. S jakými organizacemi jste během své praxe realizoval/a preventivní program? Popište průběh, vzájemnou komunikaci, reflektujte spolupráci a cíle.
8. Tvoříte vy sám/sama nějaké vlastní programy, aktivity, projekty k prevenci návykových látek?
9. Vyskytl se ve Vaší třídě problém s návykovými látkami, které jste musel/a řešit? Pokud ano, prosím, popište celou situaci.
10. Téma prevence návykových látek je pro mě při výuce: doplňte 5 slov, která Vás napadnou.

7.8 Výsledky šetření strukturovaných rozhovorů

Při zpracování výsledků jsou uvedeny zkratky KT1-KT5 a PR1-PR5, které zastupují jména jednotlivých respondentů.

Otázka č. 1

Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem? A jak byste ho vysvětlil/a dětem?

Respondent „PR4“ chápe prevenci užívání návykových látek jako proces, který má dlouhodobě zamezit užívání návykových látek. Respondent „KT4“ vidí prevenci jako preventivní program, nějakou osvětu ohledně drog a jejich zneužívání. Obě tyto odpovědi spolu do jisté míry korespondují. V rozporu jsou slova dlouhodobě a osvěta, která nejsou časově vymezena a může se případně jednat o jedinou přednášku, která bude o drogách informovat. Ostatní odpovědi jsou zaneseny v příloze, ale závěrem lze říci, že učitelé chápou, co pojem prevence znamená.

Rozdíly ve vnímání návykových látek jsou již výraznější. „KT4“ mezi návykové látky řadí i internet a počítače, „PR2“ chápe pojem návykové látky jako synonymum pro nelegální

drogy. Sedm z deseti dotazovaných však vnímá návykové látky jako látky způsobující závislost a řadí mezi ně i alkohol a tabák.

Pojem návykové látky vysvětlují učitelé na 1. stupni ZŠ nejčastěji na praktické situaci nebo na příběhu. „PR1“ by dětem na 1. stupni ZŠ pojem vůbec nevysvětlovala. Nezmiňovala by, že se věnuje prevenci užívání návykových látek, situaci by vůbec neuváděla. Učitel „PR5“ a „KT3“ se shodují, že je i u malých dětí nutné věci pojmenovávat pravými jmény. Nepoužívají žádné zdobněliny, pohádky ani přirovnání.

Otázka č. 2

Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí návykových látek?

Ačkoliv učitel „KT3“ vnímá prevenci jako aktuální a závažné téma, cíleně se prevenci na 1. stupni ZŠ nevěnuje. Domnívá se, že s prevencí je dobré začít až na druhém stupni. Stejný názor sdílí i učitel „KT5“. Ostatní dotázaní považují za vhodné zahájit prevenci užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ a učitel „PR5“ ve vlastním komentáři dodává, že ještě vhodnější je, aby s povědomím o návykových látkách přicházeli již děti z mateřské školy.

Všichni dotázaní učitelé v Praze se cílené prevenci věnují minimálně od třetí třídy ZŠ, někteří s tématem začínají i dříve, stejně jako učitelé „KT1“ a „KT5“.

Otázka č. 3

Jak často se děti ve Vašich třídách setkávají s prevencí návykových látek?

Pouze učitel „PR5“ se prevenci užívání návykových látek věnuje pravidelně dvakrát za měsíc. Hodinu přírodovědy věnuje specifické i nspecifické prevenci. Ostatní učitele většinou četnost odhadovali a tipovali. Učitel „KT3“ a „KT4“ se této problematice nevěnují cíleně vůbec, takže na otázku nemohli odpovědět.

Otázka č. 4

Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek. Prosím popište aktivitu a uveďte zdroj.

Nejčastěji učitelé do výuky zařazují rozhovor a modelové situace. Z hlediska organizačních metod je nejfrekventovanější skupinová práce. Na aktivity se speciálně nepřipravují, vychází z každodenních situací, takže zdroje nemohou uvádět. Učitel „KT4“ se prevenci nevěnuje, ale pokud by se v budoucnu s tématem setkal, využil by například myšlenkovou mapu.

Otázka č. 5

Vznikají ve Vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?

Učitel „PR2“ uvádí, že ve škole vznikají vnitřní programy, ale pouze na úrovni třídy. Kolegyně vytvořila celoroční projekt, který se týkal prevenci tabákových výrobků. Ostatní učitelé se na tvorbě vlastních programů nikdy nepodíleli.

Otázka č. 6

Využíváte nabídku organizovaných preventivních programů od jiných institucí? Pokud ano od jakých a co hraje roli při výběru zvoleného programu.

Nabídku organizovaných programů využívají všechny školy, na kterých dotazovaní učitelé pracují. Bez ohledu na region hraje klíčovou roli cena nabízeného programu. Nejvíce školy využívá programy, které jsou zcela zdarma. Jako důvody uvádějí nedostatek financí ve škole, či spíše neochotu investovat finance právě do oblasti prevence. Učitel „PR2“ uvedl, že škola dlouhodobě spolupracuje s organizací, která připravuje i pro žáky prvního stupně programy dlouhodobě působící v oblasti prevence. Na zaplacení těchto aktivit využívají finanční zdroje od sponzorů. Ty rovněž využívají na sportovní a relaxační vybavení školy, které může být rovněž chápáno jako preventivní působení na žáky školy.

Učitel „KT1“ a „KT5“ uvedl, že využívají služby oblastního metodika prevence, který školy pravidelně navštěvuje a s dětmi pracuje. Dětem věnuje většinou dvě vyučovací hodiny

dvakrát do roka. Využívá modelové situace a s dětmi diskutuje. Žádné tištěné materiály dětem a pedagogům nepřináší.

Učitel „PR1“ a „PR3“ a „PR5“ využívá programy nabízené Městskou policií v Praze, učitel „PR2“ a „PR4“ a „PR5“ materiály a programy od Policie ČR. Ačkoliv jsou služby obou institucí zdarma, žádný učitel z Klatov nevedl, že by s těmito organizacemi⁴³ ve škole spolupracovali. Učitel „PR2“, který uvedl, že využívají placené programy, spolupracují s občanským sdružením Proxima Sociale. Učitel „PR5“ využívá materiály od institutu Filia. Jedná se pouze o tištěné materiály a metodiky. Vlastní prevenci realizuje každý učitel individuálně. Učitel „PR1“ uvedl, že pracují s materiály od hnutí Stop tabáku nebo Stop kouření (na přesný název si nevzpomíná).

Otázka č. 7

S jakými organizacemi jste během své praxe realizoval/a preventivní program? Popište průběh, vzájemnou komunikaci, reflektujte spolupráci a cíle.

Nabídky do škol organizace zasílají, ale tyto informace míří rovnou k řediteli, výchovnému poradci a metodikovi prevence. Z tohoto důvodu učitelé uvedli organizace, se kterými spolupracují nebo spolupracovali. Žádné jiné si neuvědomují. Učitel „PR1“ a „PR5“ uvedl, že v minulosti škola spolupracovala s organizací, kterou podporovala Všeobecná zdravotní pojišťovna⁴⁴. Učitel „PR3“ si z minulosti vzpomíná na spolupráci s organizací Sananim (viz. Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ).

⁴³ Městská policie Klatovy nenabízí programy prevence, ale Městská policie v Plzni ano. Tyto programy po domluvě mohou využít i školy mimo město. Městská policie Praha spolupracuje pouze se školami na území hlavního města, ale tištěné materiály může poskytnout i školám mimo hlavního města.

⁴⁴ Tento projekt se jmenuje, Řekni drogám ne!

Otázka č. 8

Tvoříte vy sám/sama nějaké vlastní programy, aktivity, projekty k prevenci návykových látek?

Učitelé převážně využívají tištěné materiály od organizací, které se prevenci věnují. Je velmi zajímavé, že tuto odpověď uvedlo osm z deseti dotazovaných učitelů. Pouze jeden z těchto učitelů byl schopen popsat od jakých organizací a jaké materiály se jedná. Učitelé často žádné materiály nevyužívají.

Učitel „PR1“ a „PR2“ vytváří jednotlivé lekce, které na sebe navazují a které postupně doplňují. Učitel „PR1“ vytvořil tématické puzzle, které využil v rámci evokace vyučovací hodiny. Učitel „PR4“ vytvořil prezentaci v programu Power point, která obsahovala obrázky jednotlivých návykových látek a problémové úkoly. Zároveň využívá Metodický portál RVP, kde vyhledává celé přípravy vyučovacích hodin i s pracovními listy a dalšími materiály.

Otázka č. 9

Vyskytl se ve Vaší třídě problém s návykovými látkami, které jste musel/a řešit? Pokud ano, prosím, popište celou situaci.

Žádný učitel z KT neřešil problém s návykovými látkami ve třídě. Mezi návykové látky řadí i tabák a alkohol, ale s jistotou říkají, že na 1. stupni ZŠ děti nekouří ani nepijí alkohol. Nezaregistrovali ani problém u rodičů. Učitel „KT5“ uvádí, že rodiče samozřejmě kouří, ale to je normální. Učitel „PR4“ zaregistroval během praxe opakovaný problém s alkoholem, který žáci přinesli do školy z domova a ve škole ho ochutnávali. Problém se vždy řešil s výchovným poradcem, rodiči i samotnými žáky. V těchto třídách se po této situaci věnovalo více času prevenci. Učitel „PR3“ uvedl, že jeho kolegyně řešila problém kouření u žáků ve čtvrté třídě ZŠ. Ve třídě, kde se problém objevil, se učitel více věnoval problematice užívání návykových látek. Učitel „PR5“ má také zkušenost s kouřením u žáků prvního stupně základní školy. Také řešil problém, kdy v rodině žákyně byl otec závislý na alkoholu. Dívka ve škole o všem otevřeně hovořila se spolužáky, takže bylo nutné věnovat více času prevenci. Tento učitel se od zkušenosti se závislostí u člena rodiny věnuje soustavně prevenci.

Otázka č. 10

Téma prevence návykových látek je pro mě při výuce: doplňte 5 slov, která Vás napadnou.

Tabulka 22: Záznam odpovědí strukturovaného rozhovoru otázky č. 10

KT	pomoc, seznámení, rozhovor, vzorová situace, diskuze, forma otázek a odpovědí, sledování videozáznamu, nedostatek času, nepodpoření rodičů, aktuálnost, příčina, důsledek, následky, zabránění, informovanost, alkohol, cigarety,
PR	těžké, zajímavé, důležité, opomíjené, nedostatek času, zajímavé pro děti, aktuální, nezáměr a nepochopení rodičů, nedostatek materiálů, komplikace, nezáměr, problémy, nedostatek zkušeností, drogy, cigarety, alkohol, následky, prevence, ošemetné téma, riziko, nedostatek materiálů, málo času

Slovo nedostatek času a nezáměr ze strany rodičů zazníval mezi odpověďmi nejčastěji. Někteří učitelé se více zamýšlejí nad obsahem prevence, jiní se spíše zabývají pocity a způsoby implementace. Z odpovědí vyplývá, že všichni učitelé 1. stupně ZŠ jsou schopni o této problematice přemýšlet a nacházejí pojmy a myšlenky, kterými by se mohli společně s dětmi zabývat.

7.9 Souhrnný závěr strukturovaných rozhovorů

Neinformovanost, nedostatek materiálů, nedostatek problémových situací a podnětů k realizaci prevence ani neaktuálnost tématu nejsou příčinou, proč prevence zneužívání návykových látek není prioritou škol, učitelů a rodičů. Jak je popsáno v první otázce i ve výsledcích dotazníkového šetření, učitelé vnímají prevenci jakou důležitou a mnohdy nenahraditelnou složku výuky. U tohoto teoretického poznatku však učitelé v mnoha případech zůstávají, protože prevenci užívání návykových látek se nevěnují a pokud ano, necíleně, nepravidelně a podle výpovědí často neodborně. To lze ukázat na příkladu učitele „KT3“, „KT5“, „KT4“, kteří za efektivní považují děti vystrašit, pustit videozáznam s obrázkem narkomana, aby věděli, jak skončí. Prevence strašením a negativním příkladem je neefektivní. Pokud učitel samotný považuje užívání návykových látek legálních za normální, může být těžko prostředníkem prevence. Ačkoliv v úvodu rozhovoru učitelé přesvědčivě řadí

mezi návykové látky, ale problém s ochutnáním alkoholu („KT3“) a kouřením („KT5“) nepovažují za setkání s problémem užívání návykových látek ve škole, je to podle mého názoru minimálně rozporuplná odpověď. Za zajímavé považuji i opakující se odpověď, kdy se učitel setkal s problémem užívání návykových látek. Dle odpovědí následovala zvýšená pozornost prevenci užívání návykových látek. Prevence by měla hlavně problémům předcházet. Implikovat prevenci do výuky pouze v případě, kdy se problém vyskytne, je možné považovat za nepochopení pojmu prevence.

7.10 Diskuze hypotéz

Hypotéza H1

Všichni dotazovaní učitelé z obou regionů začínají s prevencí užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ.

Diskuze 1

Fakta ověřena položkou č. 6.

S tématy z oblasti prevence užívání návykových látek je dobré začít u dětí ve věkové skupině: Výběr z odpovědí.

Hypotéza H1 se nepotvrdila. Pouze 19 ze všech dotazovaných učitelů považuje za vhodné začít s prevencí užívání návykových látek již ve věku žáků prvního stupně ZŠ. Pokud započítáme do těchto respondentů i ty, kteří považují za vhodné začít již ve v předškolním věku dítěte, zůstává stejně 12 učitelů, kteří to nepovažují za důležité. Pravidelně se prevenci užívání návykových látek ve výuce věnuje pouze 15 učitelů ze všech respondentů. Zajímavým zjištěním je, že většina těchto učitelů působí v Praze. Ze všech těchto učitelů (tedy všech respondentů v Praze) je to 11 učitelů a dalších 7 učitelů se prevenci věnuje alespoň v souladu s předepsaným učivem v jednotlivých předmětech. Pouze 1 dotazovaný učitel z Prahy se prevenci cíleně nevěnuje vůbec. Rozdílná situace je v Klatovech, kde se cíleně prevenci nevěnuje 5 učitelů z tohoto regionu. Deset učitelů se prevenci věnuje v rozsahu učiva a pouze 4 učitelé se prevenci věnují pravidelně.

Toto zjištění je velmi překvapivé a zároveň alarmující, protože drtivá většina odborné literatury i odborníků, kteří se problematikou prevence zabývají, napříč světem zdůrazňují, že

s prevencí je potřeba začít od útlého věku. Zdůrazňují samozřejmě kritéria a hovoří o přiměřenosti preventivního působení, ale shodují se, že čím dříve, tím lépe. Učitelé na 1. stupni ZŠ působí na děti 5 dní v týdnu, a proto by měl být s tímto trendem seznámen a měl by toto doporučení dodržovat.

Hypotéza H2

Žádný z dotazovaných učitelů neřešil problém užívání návykových látek se žáky 1. stupně ZŠ.

Diskuze 2

Fakta ověřena položkou č. 15.

U žáků 1. stupně ZŠ jsem se setkala s problémem užívání návykových látek: Výběr z odpovědí.

Hypotéza H2 se ve zvoleném výzkumném vzorku nepotvrdila. Z dotazovaných učitelů odpovědělo 8 z nich, že se s problémem užívání návykových látek u žáků 1. stupně ZŠ setkali. Z těchto učitelů bylo 6 učitelů z Prahy a pouze 2 učitelé pracující v Klatovech. Tento poměr není neočekávaný, protože bylo předpokládáno, že žáci žijící v menší městě mají jiné možnosti se s návykovými látkami setkat, než děti z pražských škol. Co však překvapením je, je počet učitelů, kteří se s problémem na 1. stupni ZŠ setkali. Tato práce pracuje s pojmem prevence ve smyslu primární prevence, tedy předpokládá, že žáci prvního stupně nemají s návykovými látkami žádné zkušenosti. Na druhou stranu je potřeba uvést, že mezi návykové látky učitelé zařazují i tabákové výrobky a alkohol. To jsou látky, ke kterým se mohou žáci dostat již ve velmi útlém věku např. doma. Nepředpokládá se tedy, že učitelé, kteří vybrali odpověď „a“ (ano, setkal jsem se s problémem...), řešili problém vzniku závislosti u žáků. Možné experimenty, či závislost u jiného člena rodiny však v úvahu přicházejí.

I za předpokladu, že 29 učitelů ze všech dotazovaných učitelů, neřešilo problém spojený s užíváním návykových látek, je stále potřeba pracovat s pojmem prevence v pravém slova smyslu. Tedy předcházet případnému problému, a proto by prevence užívání návykových látek měla být do výuky implementována bez ohledu na to, zda se ve škole (třídě, rodině) problém vyskytl, či nikoliv.

Hypotéza H3

Každý z dotazovaných učitelů, který řešil problém užívání návykových látek na 1. stupni ZŠ, zařazuje prevenci užívání návykových látek do výuky pravidelně.

Diskuze 3

Fakta ověřena položkou č. 15 a zároveň č. 8.

U žáků 1. stupně ZŠ jsem se setkala s problémem užívání návykových látek: odpověď „a“ ano. Prevenci užívání návykových látek se věnuji: odpověď „a“ v pravidelných časových intervalech.

Hypotéza H3 se nepotvrdila. Ačkoliv se v Klatovech setkali s problémem užívání návykových látek 2 respondenti, žádný z těchto respondentů nepracuje s tématem prevence užívání návykových látek. I v Praze, kde se s problémem setkalo 6 respondentů, pracuje s tématem prevence pravidelně pouze čtveřice odpovídajících.

To je velice zajímavé zjištění. Pokud učitel zaznamená, že žáci mají problém s určením pravopisu u vyjmenovaných slov, v dalších třídách více pracuje s rozбором stavby slova. Cílem je předejít problémům, kdy žák neumí přiřadit příbuzné slovo k vyjmenovanému slovu, protože nesprávně určí například kořen slova. Podobně reagují učitelé i v jiných předmětech. Pokud ale dotazovaní učitelé řešili během praxe problém s užíváním návykových látek, podle výsledků dotazníkového šetření, je tato zkušenost nepřiměřená k soustavné realizaci prevence.

Hypotéza H4

Každý dotazovaný učitel zahrnuje prevenci užívání návykových látek do výuky.

Diskuze 4

Fakta ověřena položkou č. 9.

Prevenci užívání návykových látek nejčastěji implementují do výuky: odpověď „h“ neimplementují.

Hypotéza H4 se nepotvrdila. Ze všech respondentů bez ohledu na region prevenci užívání návykových látek do výuky neimplementují 3 učitelé. Lze předpokládat, že tito učitelé s tématem prevence užívání návykových látek vůbec nepracují.

Prevence užívání návykových látek je součástí RVP a měla by tedy být obsažena ve všech ŠVP. Z toho vyplývá, že učitelé, kteří se prevencí užívání návykových látek vůbec nevěnují, nedodržují tyto platné dokumenty. Nepotvrzení této hypotézy otevírá další otázky. Například jakým způsobem školní metodik prevence vyhodnocuje dosažení, či nedosažení cílů minimálního preventivního programu, zda vedení školy vyhodnocuje výstupy za jednotlivá období RVP, kde témata prevence užívání návykových látek jsou obsažena.

Je potřeba uvést, že učitelé, kteří se zúčastnili druhé fáze výzkumu, uváděli, že prevencí užívání návykových látek do výuky neimplementují, ale ponechávají tato témata organizovaným setkáním například s okresním metodikem prevence. Je tedy možné, že některý ze 4 učitelů s prevencí nepracuje v rámci výuky. Organizované programy nesprávně nepovažuje za součást výuky, a tedy volil možnost „neimplementují“.

Hypotéza H5

Všichni dotazovaní učitelé spolupracují v otázce prevence se žáky.

Diskuze 5

Fakta ověřena položkou č. 16.

V otázce prevence užívání návykových látek využívám spolupráci: odpověď učitel+ žák

Hypotéza H5 se nepotvrdila. Ze všech dotazovaných učitelů nespolupracuje se žáky 5 učitelů. Všichni učitelé, kteří nespolupracují se žáky, působí v Klatovech. Další neočekávané zjištění, se kterým žádná hypotéza nepracuje, je, že někteří učitelé se do procesu spolupráce nezapojují. Všech 5 učitelů z Klatov nespolupracujících se žáky, nevstupuje do řešení problémů spojených s prevencí užívání návykových látek.

Požadavek obecné jednotnosti a komplexnosti je jedním ze základních principů primární prevence. Jednotné působení a vzájemná propojenost všech činitelů výchovně vzdělávacího procesu přispívá bezesporu k naplnění cílů primární prevence, tj. spolupracují-li všechny osoby, které jsou vyjmenovány v otázce č. 16 (učitel, ředitel, výchovný poradce, školní psycholog, rodiče, sourozenci, žáci). Spolupráce všech uvedených osob na některých školách není možná, protože ve škole ne vždy působí školní psycholog. Situace, kdy v prevenci užívání návykových látek nespolupracuje učitel a žák je zcela nečekaná a opět velmi negativně

vyhlížející. Jedním důvodem může být nepochopení slova spolupráce ze strany respondentů, nebo nepochopení primární prevence. Další varianta je taková, že učitelé se prevenci užívání návykových látek nevěnují, a tedy nepovažují za důležité, aby mezi spolupracujícími skupinami byl žák nebo učitel.

Hypotéza H6

Všichni dotazovaní učitelé z regionu Klatovy nemají dostatek materiálů k tématu prevence užívání návykových látek, všichni dotazovaní učitelé z regionu Praha mají dostatek materiálů k tématu prevence užívání návykových látek.

Diskuze 6

Fakta ověřena položkou č. 12.

Přístup k potřebným materiálům je pro mě: učitelé KT odpověď „a“-nedostatečný a učitelé PR odpověď „b“- dostatečný.

První část hypotézy H6 se nepotvrdila. Ze všech 19 respondentů uvedlo 11 z nich, že přístup k materiálům považují za dostatečný.

Druhá část hypotézy H6 se nepotvrdila. V Praze uvedli 3 učitelé, že přístup k materiálům je nedostatečný. Na druhou stranu se ukázalo, že 16 učitelů v Praze považuje přístup za dostatečný, což je více než polovina respondentů z Prahy.

Podíváme-li se na srovnání, což není přímo předmětem této hypotézy, vidíme, že 16 učitelů v Praze je s přístupem k materiálům spokojeno. V Klatovech je to potom 11 učitelů. V Klatovech považuje za nedostatečný přístup k materiálům těchto 11 učitelů, což je více než v Praze, kde stejnou odpověď volili pouze 3 učitelé. Tyto údaje do jisté míry hypotézu H6 potvrzují, pokud by nebylo pracováno s termínem všichni učitelé.

Hypotéza H7

Každý dotazovaný učitel, který podstoupil speciální trénink (školení), zařazuje prevenci užívání návykových látek do výuky pravidelně.

Diskuze 7

Fakta ověřena položkou č. 17 a zároveň položkou č. 8.

V oblasti prevence užívání návykových látek jsem získal/a potřebnou kvalifikaci: odpověď „b“ speciálním školením, tréninkem.

Prevenci užívání návykových látek se věnuji: odpověď „a“ v pravidelných časových intervalech.

Hypotéza H7 se potvrdila. Z dotazovaných učitelů podstoupilo 8 učitelů z Prahy speciální školení. Všichni tito učitelé se věnují prevenci užívání návykových látek v pravidelných časových intervalech.

Učitelé působící v Praze mají více příležitostí zúčastnit se speciálních školení, jelikož velké množství akcí je pořádáno v Praze. Pro učitele z Klatov je problematické dojíždění a zaplacení cestovních nákladů. Pokud se během své pedagogické praxe dále vzdělávají, věnují finance a pozornost hlavním předmětům výuky na 1. stupni ZŠ. Učitelé v Praze mohou speciální kurzy navštěvovat častěji, a proto se ve výzkumném vzorku našli učitelé, kteří se zúčastnili i školení, které se týkalo užívání návykových látek. Výcviku pedagogů se blíže věnuji v teoretické části⁴⁵, kde je možné vyčíst, proč právě proškolení učitelé pracují s prevencí užívání návykových látek pravidelně.

Hypotéza H8

Existuje vztah mezi dostupností materiálů a organizací zabývajících se prevencí užívání návykových látek a kvantitou prevence.

Diskuze 8

Fakta ověřena položkou č. 12 a zároveň položkou č. 8.

Přístup k potřebným materiálům je pro mě: dostatečný/nedostatečný.

Prevenci užívání návykových látek se věnuji: výběr z odpovědí.

⁴⁵ viz. Kapitola 6.2

Hypotéza H8 se nepotvrdila. Ve druhé fázi výzkumu učitelé jmenovali organizace, které v místě jejich působnosti nabízí dlouhodobé preventivní programy. Skupiny učitelů z obou regionů uvedli, že organizace v obou regionech nabídky zasílají. Jejich služeb využívají zejména s ohledem na cenu programu. Všichni učitelé bez rozdílu místa působení uvedli, že mají možnost dalšího vzdělávání nebo dokonce nějaké speciální vzdělání mají za sebou. Zároveň však všichni učitelé z Klatov uvedli, že vysoké náklady na dopravu nemají hrazenou, a proto nabízená školení vybírají s rozvahou. V rozhovorech učitel „KT5“ uvedl, že pokud se učitel o danou problematiku zajímá, má možnost využít nabízené programy i školení. Z dotazníkového šetření vyplývá, že materiálové zázemí považuje za dostatečné 27 učitelů a přesto se pravidelně prevenci věnuje pouze 15 učitelů ze všech respondentů. Vztah mezi dostupností materiálů a kvantitou prevence se nepotvrdil v dotazníkovém šetření ani během rozhovorů u zvoleného výzkumného vzorku.

Cílem výzkumného šetření bylo porovnat způsob implementace, četnost práce s problematikou prevence a informovanost pedagogů o nabízených programech, metodách a materiálech určených k výuce prevence užívání návykových látek. Žádná fáze výzkumného šetření neukazuje na zásadní rozdílnost v souvislosti s regionem, ve kterém učitel působí. Z výzkumného šetření vyplývá, že kvalita a kvantita prevence nesouvisí s regionem, nýbrž s osobností učitele. Z výzkumu zároveň vyplývá, že učitelé z Klatov jsou do jisté míry znevýhodněni v oblasti dalšího vzdělávání. Za kurzy a školením musí učitelé dojíždět, což je finančně i časově náročnější než pro učitele v Praze. Jiná významná rozdílnost ve srovnání dvou regionů nebyla na výzkumném vzorku odhalena.

8 Návrh Katalogu materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ

Primární prevence užívání návykových látek patří mezi jedno z důležitých posláních učitelů. Zejména práce pedagogů je v otázce prevence nenahraditelná, což je v mnoha komentářích popsáno v této práci. Na základě výsledků výzkumného šetření se ukázalo, že orientace v současné nabídce preventivních programů, v metodických materiálech, internetových zdrojů není vůbec snadná. Jako učitelka na 1. stupni ZŠ bych uvítala seznam dostupných organizací, knih, internetových stran, metodických materiálů, pomůcek vhodných k přípravě a následné realizaci prevence užívání návykových látek ve výuce na 1. stupni ZŠ. Pro účely budoucí praxe jsem na základě výzkumného šetření a prostudování materiálů k diplomové práci vytvořila Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ. Zcela určitě neobsahuje absolutní výčet dostupných zdrojů a materiálů. Obsahuje seznam možných zdrojů, jichž v rámci prevence využívají učitelé, kteří se zúčastnili výzkumného šetření. Dále obsahuje zdroje, které v rámci realizace prevence využívám během výuky já a získala jsem je od různých organizací. V neposlední řadě i zdroje, jež jsem využívala během realizace diplomové práce. Ty, které mě zaujaly a které bych ráda v budoucí praxi využívala.

Jednotlivé materiály a zdroje jsou řazeny abecedně a u každého je uvedeno, kde je možné materiály a informace získat. Rovněž uvádím i stručnou charakteristiku produktu, či praktická doporučení. Většinu materiálů je možné využívat napříč republikou. Pokud se jedná o produkt regionálního charakteru, nabízím využití konkrétního zdroje pro všechny učitele a uvádím místo působení.

8.1 Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ

Autentické příběhy v knižní podobě

Jedná se o knihy, které může učitel využít během realizace prevence užívání návykových látek. Učitel na 1. stupni ZŠ nebude pracovat s celým příběhem, ale může využít ukázky, popis a charakteristiku rizikového chování, atd.

VAVERKOVÁ, Karolína. *Bílá moc: autentická výpověď dívky, která prošla rájem i peklem drogové závislosti*. 1. vyd. Benešov: Start, 2000, 113 s. ISBN 80-862-3111-9.

DRNOVEC, Radek. *Junky: autentický příběh o drogové závislosti*. 1. vyd. Praha: Start, 2005, 136 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-716-8950-5.

F., CHRISTIANE,, F., Christiane,. *My děti ze stanice ZOO: autentická výpověď dívky, která prošla rájem i peklem drogové závislosti*. 3., upr. a dopl. vyd. Editor Kai Hermann, Horst Rieck. Překlad Zuzana Soukupová. Ostrava: OLDAG, 1995, 261 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-859-5407-9.

BEZCIGARET.CZ

Tyto stránky jsou věnovány kouření v ČR a byly spuštěny u příležitosti Mezinárodního nekuřáckého dne 15. 11. 2012. Stránky jsou ve vývoji, ale od spuštění lze na stránkách najít v sekci Prevence užitečné odkazy (Jaká témata jsou vhodná k diskuzi podle věkových skupin, Pokusy, Rady a tipy pro prevenci kouření). Zároveň nabízí informace k seminářům a možnost stažení mnoha materiálů zdarma.

Webové stránky: www.bezsigaret.cz

Cesta Labyrintem světa

Cesta Labyrintem města je interaktivní desková hra zaměřená na primární prevenci rizikového chování. Jedná se o metodický nástroj, který mohou využít učitelé při práci s dětmi od 4. třídy ZŠ. Jedná se o nekomerční produkt, který vyvinul tým odborníků. Nabízeny jsou i rozšiřující metodické semináře.

Název poskytovatele: Prev-centrum s.r.o.

Webové stránky: www.cesta-mestem.org

Materiály:

informace a pravidla deskové hry, možnost objednání, ukázky otázek

Časopis Prevence

Časopis Prevence je vydáván jako měsíčník a vychází desetkrát ročně po dobu školního roku. Vznikl na základě poptávky ze strany škol po metodickém materiálu. Cílovou populaci tvoří Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

primárně metodici prevence a další pracovníci zabývající se tematikou primární prevence a práce se třídou. Mezi obsahové oblasti patří legislativa MŠMT, metodická podpora, příklady dobré praxe, představení organizací pracujících v primární prevenci.

Název poskytovatele: Život bez závislostí

Webové stránky: www.zivot-bez-zavislosti.cz

Materiály:

vybrané články přímo na webových stránkách, časopis prevence, typy na práci se třídou

Hand Book Prevention

Nizozemská publikace obsahuje praktické návody, jak vytvořit a realizovat účinný preventivní program. Má pomáhat při každodenní práci všem pracovníkům, kteří se podílejí na primární prevenci. Obsahuje popisy různých modelů prevence a informace o praktické organizaci preventivních aktivit.

Autor: Dr. Jaap van der Stel

Webové stránky: zdarma ke stažení

<http://www.jaapvanderstel.nl/Boeken%20en%20rapporten.html>

Praktické rady: překladem anglické verze vzniklo české vydání

Příručka: prevence, alkoholu, drog a tabáku (Kalina Kamil)

Institut Filia

Občanské sdružení Filia plně funguje od roku 1996. Institut se zaměřuje zejména na odbornou, metodickou a informační pomoc pracovníkům, kteří se věnují prevenci užívání návykových látek. Institut nabízí dlouhodobé preventivní programy pro MŠ i ZŠ. Pro žáky 1. stupně ZŠ nabízí komponovaný program z oblasti návykových látek. Program je realizován formou pohádky. Institut Filia pořádá také vzdělávací programy pro pedagogy.

Název poskytovatele: Institut Filia, o. s.

Webové stránky: <http://web.telecom.cz>

Materiály:

Zdravý způsob života a prevence závislostí (Metodika pro MŠ a 1. stupeň ZŠ), Panenka Jablenka a kluk Viktor- prevence drogových závislostí pro děti předškolního věku, tematické omalovánky, metodické obrázky k textům

Praktické informace:

Institut Filia má akreditaci MŠMT k provádění vzdělávacích programů pedagogických pracovníků a akreditaci k provádění vzdělávacích programů (Kurz protidrogové prevence pro učitele 1. stupně ZŠ)

Jeden svět na školách

Vzdělávací program Jeden svět na školách je jedním z dlouhodobých projektů společnosti Člověk v tísni. Jako plnohodnotnou výukovou pomůcku nabízí školám dokumentární filmy a další audiovizuální materiály společně s metodikou, jakým způsobem s materiálem pracovat ve výuce. K dispozici jsou i materiály týkající se sociální problematiky, tedy i užívání návykových látek. Jeden svět na školách pořádá pravidelné semináře pro pedagogické pracovníky i konference.

Název poskytovatele: Jeden svět na školách, Člověk v tísni o.p.s.

Webové stránky: www.jedensvetnaskolach.cz

Materiály:

audiovizuální lekce s přehlednými manuály, metodiky (některé zdarma ke stažení na webových stránkách, jiné lze objednat)

Katalog programů primární prevence

V tomto katalogu mohou učitele přehledně získat všechny potřebné informace k programům primární prevence na území města Plzně. Může být však vodítkem i pro učitele z jiných regionů, na jaká témata je dobré se zaměřit, kde je možné vyhledat pomoc při organizaci preventivních programů. V tomto katalogu mohou učitelé rovněž najít základní informace

o prevenci (druhy, cíle, strategie, efektivita). Všechny tyto informace ocení i mimoplzeňští učitelé.

Webové stránky:

http://www.bezpecnemesto.eu/Files/bezpecnaplzen/dokumenty/prevence/katalog_preventivnich_programu.pdf

Materiály:

katalog programů volně ke stažení

Městská policie Praha

Pražská městská policie se prevenci užívání návykových látek věnuje ve všech věkových skupinách. Preventivní programy začínají v mateřských školách a v 1. třídě ZŠ, kde uvádějí obrázkový seriál Medvídek Brumla. Presentovány jsou například zásady chování při nálezu injekční stříkačky. Pro 2. až 5. ročníky mají připraven program Bezpečné chování. Jedná se o lekce výkladovou formou. Děti se zapojují do her a odpovídají na otázky. Všechny tyto programy jsou bezplatné pro školy na území Prahy.

Název poskytovatele: Městská policie hl. města Prahy

Webové stránky: www.mppraha.cz/prevence

Materiály:

omalovánky Brumla ve městě, nástěnné obrázky problémových situací

Metodický portál RVP

Metodický portál vznikl jako hlavní metodická podpora učitelům. Jeho smyslem je vytvořit prostředí, ve kterém se budou moci učitelé navzájem inspirovat a informovat o svých zkušenostech.

Na tomto webu najdete odborné články, manuály i příručky týkající se problematiky užívání návykových látek. Zároveň můžete pracovat s přípravami lekcí, které realizovali jiní učitelé.

Název poskytovatele: Metodický portál RVP

Webové stránky: www.rvp.cz

Materiály:

hotové přípravy (<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/3120/DROGY.html/>)

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/53/CHYTRI-LIDE-NEKOURI.html/>)

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/S/10969/NA-JEDNE-LODI.html/>)

odborné články a manuály

Muzeum Policie ČR

Muzeum Policie ČR mapuje historii, vznik, vývoj a činnost bezpečnostních sborů. Mimo jiné se věnují i protidrogové prevenci. Je možné navštívit stálou expozici s názvem Protidrogová prevence. Muzeum zároveň nabízí k prodeji řadu knih týkajících se problematiky návykových látek, které je možno využít ve výuce. Některé tituly, které je možno zakoupit, jsou uvedeny jako samostatné materiály vhodné pro realizaci prevence užívání návykových látek.

Název poskytovatele: Muzeum Policie České republiky

Webové stránky: www.muzeumpolicie.cz

Materiály:

seznam akcí pořádaných muzeem, virtuální prohlídka expozice protidrogová prevence (<http://www.muzeumpolicie.cz/virtualni-prohlidka#>), tištěné materiály, tematické knihy

Policie ČR

Policie ČR realizuje projekt pro děti mladšího školního věku s názvem Ajaxův zápisník. Pomocí Ajaxova zápisníku se děti učí jak se vyhnout sociálně patologickým jevům, včetně užívání návykových látek. Se zápisníkem mohou děti pracovat celý rok (v pravidelných časových intervalech).

Název poskytovatele: Policie ČR

Webové stránky: www.ajax.euweb.cz

Materiály:

Ajaxův zápisník, Ajaxův zápisník II (zdarma), další materiály je možné objednat (pexeso, omalovánky, kvarteto)

Prevence-info

Portál Prevence-info informuje o pořádaných akcích v oblasti prevence zneužívání návykových látek (nejen) podle zvoleného regionu. Zároveň nabízí učitelům seznámení se základní terminologií prevence užívání návykových látek, kterou při realizaci projektů bezpodmínečně potřebuje. V sekci dobrá praxe mohou učitelé čerpat inspiraci a získat názory jiných pedagogů na danou problematiku.

Název poskytovatele: MŠMT

Webové stránky: www.prevence-info.cz

Materiály:

sítí služeb- seznam organizací zabývajících se primární prevencí, vše uspořádáno podle krajů, terminologický slovník on-line, praktické návody pro školy a pedagogy, jak realizovat minimální preventivní program a prevenci užívání návykových látek do výuky

Program Walk Tall

Ze zahraničních materiálů je vhodné využít ojedinělý komplexní program Walk Tall, který je zpracován pro děti od předškolního věku až pro žáky 5. tříd ZŠ. Na webových stránkách je možno zdarma stáhnout veškeré učebnice, které jsou zároveň pracovními sešity. Aktivity jsou okomentovány v metodice pro učitele. Tento program vznikl v Irsku a veškeré materiály jsou v angličtině. Většina témat je snadno přeložitelná a přizpůsobitelná českému prostředí. Vzhledem k tomu, že anglicky se učí drtivá většina dětí, mohou být některé činnosti prevence užívání návykových látek i v cizím jazyce. Tím se může toto téma stát atraktivnější pro děti i jejich rodiče.

Název poskytovatele: Walk Tall- substance Misuse Prevention Programme

Webové stránky: www.walktall.ie

Materiály:

metodika pro učitele (ke stažení: http://www.ncca.ie/uploadedfiles/P_Sev_SPHE.pdf),
pracovní listy a učební materiály

Prospe

Občanské sdružení Prospe se zabývá programy specifické primární prevence, které se orientují na odrazení od prvního užití návykové látky nebo alespoň co nejdříve odložení prvního kontaktu. Vytváří programy pro žáky 5. -9. ročníků ZŠ. Zároveň nabízí poradenské služby pro pedagogické pracovníky, přednášky a semináře. Občanské sdružení vydalo metodiku k dokumentárnímu filmu Katka.

Webové stránky: www.prospe.cz

Praktické informace: preventivní programy (Praha), semináře pro učitele z celé ČR

Proxima Sociale

Občanské sdružení Proxima Sociale považuje za své poslání zvyšování kvality života občanů a pomoc překonat jim nepříznivé životní situace. Sdružení vytváří a realizuje programy primární prevence zneužívání návykových látek pro žáky 4. -9. ročníků ZŠ.

Webové stránky: <http://www.proximasociale.cz/index.php>

Praktické rady: internetové stránky občanského sdružení nabízí množství informací, které může využít pedagog z celé ČR, zároveň nabízí preventivní programy za poplatek (Praha)

Prvouka pro 3. ročník ZŠ (Nakladatelství Fraus)

Nový ucelený soubor se zajímavým vzhledem i obsahem, který je zpracován podle RVP ZV a zahrnuje všechny klíčové kompetence i průřezová témata. Tato sada učebnic se samozřejmě věnuje prevenci užívání návykových látek. V učebnici pro 3. ročník ZŠ je zpracována problematika odmítání návykových látek, což je očekávaný výstup žáků ve druhém období (Žák v modelových situacích předvede osvojené způsoby odmítání návykových látek). V učebnici pro 5. ročník věnuje pozornost Jedům kolem nás.

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných
regionech

STARÁ, Jana, DVOŘÁKOVÁ, Michaela a FRÝZOVÁ, Iva. *Prvouka: učebnice pro 3. ročník základní školy*. 1. vyd. Ilustrace Milada Papežová, Lubomír Anlauf, Eva Anlaufová. Plzeň: Fraus, 2009, 77 s. ISBN 978-807-2388-707.

Materiály:

učebnice a pracovní sešity, metodika pro učitele s kopírovatelnými přílohami (odmítání návykových látek)

Řekni drogám ne

Projekt Řekni drogám ne se zabývá aktivitami v oblasti primární prevence vzniku závislosti u dětí a mládeže. V rámci projektu jsou realizovány komponované programy (určené ale až pro žáky 2. stupně ZŠ), rovněž fungují webové stránky. Na těchto stránkách mohou všichni učitelé (i učitelé 1. stupně ZŠ) najít potřebné informace. Přímo na stránkách mohou pracovat s videi, spoty a všemi ostatními materiály, které je možné objednat i v tištěné podobě.

Název poskytovatele: Řekni drogám ne ve spolupráci s VZP

Webové stránky: www.reknidrogamne.cz

Materiály:

videa, spoty, informační brožury dle typu návykové látky, on-line poradna, metodické příručky, výsledky průzkumů

Řekni ne drogám

Sdružení „Řekni ne drogám, řekni ano životu“ úzce spolupracuje se zahraniční organizací, která se zaměřuje na sestavování a výrobu materiálů o návykových látkách. Na internetových stránkách je zdarma ke stažení 13 vzdělávacích brožur o návykových látkách. Na stránkách jsou dostupná i videa. Tyto stránky nejsou primárně určeny učitelům 1. stupně, ale materiály pro navození situace ve třídě či k získání informací o návykových látkách, zde bezpochyby najde i učitel 1. stupně ZŠ.

Název poskytovatele: Občanské sdružení Řekni ne drogám, řekni ano životu

Webové stránky: www.drogy.cz

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Materiály:

13 vzdělávacích brožur o návykových látkách, 16 videoklipů

Sananim- Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí

Příručku o efektivní školní prevenci užívání návykových látek využije při plánování vyučovacích lekcí každý učitel. Tato příručka je zdarma ke stažení na webových stránkách nestátní neziskové organizace Sananim. Tato organizace se zabývá pomocí lidem ohroženým užíváním návykových látek, tvoří komplexní systém prevence, péče i léčby. Na webových stránkách této organizace najdete užitečné odkazy týkající se prevence užívání návykových látek, množství materiálů a příruček volně ke stažení.

Název poskytovatele: Sananim o. s.

Webové stránky: www.sananim.cz

Materiály:

publikace Příručka o efektivní školní drogové prevenci, manuál Práce s dětmi drogově závislých rodičů, seznam užitečných internetových zdrojů

Sám sebou

Učebnice zdravého životního stylu a primární prevence užívání návykových látek pro první až pátý ročník ZŠ je komplexním učebním materiálem pro realizaci primární prevence. Učebnici Sám sebou doplňuje sada pracovních listů, učitelská verze učebnice a CD. Tématu návykových látek se věnuje například v kapitole Děkuju, já nechci, Návykové látky, Drogy, My a oni, Účinky návykových látek na lidské tělo, Legální a nelegální drogy, Prima parta nebo příběhy.

Název: KAŠPAROVÁ, Zdena, KAŠPAR, Karel a HOUŠKA, Tomáš. *Sám sebou: pracovní sešit pro 1. až 5. ročník ZŠ.* Vyd. 1. Praha: Tomáš Houška, 1999, 32 s. ISBN 80-860-6515-4.

Materiály:

učebnice a pracovní listy pro 1. - 5. ročník ZŠ, výukový CD Rom

STOP kouření!

Stop-koureni.cz jsou internetové stránky, kde učitel najde odborné informace související s užíváním tabákových výrobků včetně legislativy ČR.

Webové stránky: www.stop-koureni.cz

9 Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit a popsat rozdíly v přístupech k prevenci užívání návykových látek na 1. stupni základní školy ve dvou zvolených regionech. Na základě zjištěných poznatků měl vzniknout seznam institucí, publikací, internetových zdrojů pro využití v pedagogické praxi.

V teoretické části jsou shrnuty informace, které se zaměřují na prevenci užívání návykových látek, přístupy a doporučení i jednotlivými strategiemi a vnímáním prevence jako takové v České republice i v zahraničí. Ze zahraničí jsem se blíže zabývala problematikou prevence a preventivními programy v Irsku, kde jsem během studia strávila jeden semestr v rámci studijního pobytu Erasmus a měla tak možnost sledovat primární prevenci přímo v irských školách. Zároveň byly získány zajímavé materiály, informace a metodiky, které jsou v diplomové práci rovněž využity. V práci jsem uvedla legislativu ČR a mezinárodní smlouvy, které jsou pro otázky prevence stěžejní. Jsou zde popsány různé druhy prevence a blíže jsem se zaměřila na prevenci primární. Zvláštní kapitola je věnována prevenci užívání návykových látek ve vztahu ke škole. Kritéria a strategie efektivní prevence ve škole i ve výuce jsou neméně důležitou částí této diplomové práce. Studie je zaměřena i na osobnost učitele a jeho důležitou úlohu v primární prevenci. Pozornost je tedy věnována jak charakteristice návykových látek, tak vzniku a popisu závislosti. Všechna tato vyjmenovaná témata jsou podle mého názoru úzce spjata s prevencí užívání návykových látek, a proto jsem každému tématu dala dostatečný prostor v této práci.

V praktické části je popsáno výzkumné šetření. V první části výzkumu byly vyhodnoceny hypotézy. Vyhodnocení bylo následováno podrobnější diskusí. Závěry dotazníkového šetření jsou doplněny komentáři učitelů, které byly získány ve druhé fázi mého šetření díky strukturovaným rozhovorům s učiteli 4. a 5. ročníků základní školy. Závěr šetření je pro mě velkým překvapením. V současné době, kdy je k dispozici řada výzkumů a odborných publikací, které vyzývají k časnému zahájení preventivního působení, se nabízel předpoklad, že všichni učitelé na obou stupních ZŠ se věnují prevenci užívání návykových látek. Byly očekávány jisté rozdíly v preventivních programech, ve využívaných materiálech a v dostupnosti vzdělávacích kurzů, ale spíše v souvislosti s regionem, ve kterém učitelé působí. Z analýzy výzkumného šetření vyplývá, že implementace prevence užívání

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

návykových látek není považováno za důležité a prioritní téma. Učitelé o tématu vědí, ale pracují s ním velmi okrajově, většinou neplánovaně. Odpovědnost většinou přesouvají na učitele druhého stupně a rodinu. Tento poznatek vnímám velmi negativně a je v rozporu s názory odborníků a s nejnovějšími výzkumy.

Na základě získaných informací vznikl přehled používaných materiálů a zdrojů. Většina zúčastněných učitelů žádné speciální materiály nevyužívá, vlastní materiály nevytváří a o organizacích a možných zdrojích příliš neví nebo si na ně nemohli vzpomenout. Za pozitivní skutečnost považuji setkání s několika učiteli, byla jich však menšina, ale kteří pracují s prevencí v souladu s nejnovějšími trendy a podle strategie MŠMT. Od těchto učitelů jsem získala zajímavé informace, kterými jsem mohla obohatit závěrečný přehled. Tyto zdroje, metody a pomůcky jsem doplnila vlastními nápady a poznatky, jež sama v praxi využívám nebo jsem na ně během studia materiálů k DP narazila. Soubor těchto materiálů byl nazván Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ.

Dlouhodobě se domnívám se, že Česká republika je svými postoji k návykovým látkám velmi liberální, zejména k tabáku a alkoholu. Děti a mládež si tohoto postoje nemohou nevšimnout. Myslím si, že i z tohoto důvodu by měl být kladen velký důraz právě na prevenci užívání návykových látek a je velmi překvapivé, že stejné postoje nemají všichni učitelé.

Při přípravě i samotné realizaci výzkumu jsem pochopila, že vnímám prevenci užívání návykových látek velmi vážně a zároveň že nás takových není příliš. Setkala jsem se s velmi neprofesionálními a neodbornými názory, nejen ze stran učitelů, ale bohužel i ze strany vedení školy. Ačkoliv sama učím a naplno se věnuji všem povinnostem učitelské profese, několikrát jsem byla odmítnuta. Jako student si údajně neumím představit, kolik povinností, příprav, projektů a dalších činností, které já osobně vnímám jako součást každodenní práce, učitelé i ředitelé mají. Nevím, zda je pro osobní pocity v diplomové práci místo, ale já osobně všechna tato setkání a rozhovory řadím mezi přínosy této práce. Do jisté míry s tématem nesouvisí, ale v mnoha směrech mi otevřely oči a ukázaly mi skutečnou realitu v českých školách. Již během studia jsem se díky obrovskému štěstí zařadila do učitelského kolektivu, který se ve všech směrech vymyká kolektivům, které jsem během realizace diplomové práce navštívila. Možná právě proto jsem byla zaskočena reakcemi na prováděný výzkum i na názory a postoje k řešenému tématu. O to více si vážím a děkuji všem kolektivům i jednotlivým učitelům, že si našli čas a podělili se o zkušenosti a nápady. Paradoxně to byli

učitelé, kteří času nazbyt opravdu nemají, protože denně vytvářejí nové pomůcky, vyhledávají informace, jak vylepšit a obohatit výuku atd. Díky těmto učitelům mohla diplomová práce vzniknout.

Tato slova zapisuji na závěr práce, kterou jsem se snažila vypracovat maximálně odborně a zodpovědně, protože bych ráda na dále uvedená slova vždy pamatovala. Být dobrým učitelem, který se orientuje v mnoha oblastech poznání, není lehké. Pokud učitel rezignuje a řekne sám sobě, že lépe učit nejde, nemá na nic čas a lituje se, neměl by učitelem podle mého názoru být. Možná to zní jako slova studenta, který o škole nemá žádné představy, ale měla jsem obrovské štěstí, že jsem poznala učitele, kteří mi ukázali, že je možné být rád učitelem. A já cítím, že učitel, který je rád učitelem, je dobrým učitelem.

10 Seznam použité literatury

- (01) CSÉMY, Ladislav a NEŠPOR, Karel. *Léčba a prevence závislosti: příručka pro praxi*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1996, 199 s. ISBN 80-851-2152-2.
- (02) HAJNÝ, Martin. *O rodičích, dětech a drogách*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2001, 133 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0135-9.
- (03) HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
- (04) ILLES, Tom. *Děti a drogy: fakta, informace, prevence*. 2., uprav. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2002, 55 s. ISBN 80-858-6650-1.
- (05) JEDLIČKA, Richard a KOŤA, Jaroslav. *Aktuální problémy výchovy: analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 169 s. ISBN 80-718-4555-8.
- (06) KACHLÍK, Petr. *Návykové látky, rizika jejich zneužívání a možná prevence*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2003. [cit. 2005-29-7] Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/rodiceaverejnost/socialnepatologickejevvyajichprevence/zavislosti/zavislostobecne/15020.aspx>
- (07) KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti 1: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, 319 s. ISBN 80-86734-05-61.
- (08) KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, 343 s. ISBN 80-86734-05-62.
- (09) KAŠPAROVÁ, Zdena, Karel KAŠPAR a Tomáš HOUŠKA. *Sám sebou: pracovní sešit pro 1. až 5. ročník ZŠ*. Vyd. 1. Praha: Tomáš Houška, 1999, 32 s. ISBN 80-860-6515-4.
- (10) KRAUS, Blahoslav, HRONCOVÁ, Jolana a kol. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN neuváděno.
- (11) KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN neuváděno.

- (12) KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 279 s. ISBN 80-717-8551-2.
- (13) MARÁDOVÁ, Eva. *Prevence závislostí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 28 s. ISBN 80-869-9170-9.
- (14) MARHOUNOVÁ, Jana a NEŠPOR, Karel. *Alkoholici, fetišáci a gambleři*. 1. vyd. Praha: Empatie, 1995, 110 s. ISBN 80-901-6189-8.
- (15) MCGRATH, Yuko. *Prevence užívání drog mezi mladými lidmi: přehled dostupných informací : nejnovější výzkumné poznatky*. Překlad Jiří Bareš. Praha: Úřad vlády České republiky, c2007, 70 s. Monografie (Úřad vlády České republiky), no. 11. ISBN 978-808-7041-161.
- (16) *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*. Editor Jan Jiráček, Radim Wolák. Praha: Radioservis, 2007, 152 s. ISBN 978-808-6212-586.
- (17) NEŠPOR, Karel, CSÉMY Ladislav a PERNICOVÁ, Hana. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999. Dostupné z: www.msmt.cz/file/11883_1_1/
- (18) NEŠPOR, Karel a CSÉMY, Ladislav. *"Průchozí" drogy: co by měli vědět rodiče a další dospělí, kteří se starají o děti a dospívající*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav v nakl. Fortuna, 2002, 28 s. ISBN 80-707-1198-1.
- (19) NEŠPOR, Karel a kolektiv: *Fit in 2001 plus : příručka pro spolupracovníky programu fit in na základních a středních školách*. Praha: Besip, Sportpropag 1996. 124 s
- (20) NEŠPOR, Karel. Alkohol a jiné návykové látky u dětí: Prevence v rodině. In *Časopis lékařů českých*. 2004, roč. 2004, č. 8, s. 561-564. Dostupné z: www.drnespor.eu/szurod04.doc
- (21) NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: [současné poznatky a perspektivy léčby]*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2007, 170 s. ISBN 978-807-3672-676.
- (22) NEŠPOR, Karel. *Vaše děti a návykové látky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 157 s. ISBN 80-717-8515-6.
- (23) NOVÁKOVÁ, Dagmar: *Zdravý způsob života a prevence závislostí – metodika pro MŠ a 1. stupeň ZŠ*. Praha: Institut Filia, 2001. 47 s.

- (24) PEŠEK, Roman a NEČESANÁ, Kateřina. *Kouření, aneb, Závislost na tabáku: rizika, projevy, motivace, léčba : informační poradenská příručka*. 1. vyd. Písek: Arkáda - sociálně psychologické centrum, 2008, 42 s. ISBN 978-80-254-3580-9.
- (25) PRESL, Jiří. *Drogová závislost: může být ohroženo i Vaše dítě?*. 2. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1995, 88 s. MEDICA - Praktické rady lékaře, Sv. 9. ISBN 80-858-0025-X.
- (26) PRŮCHA, Jan. *Pedagogický výzkum: uvedení do teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995, 132 s. ISBN 80-718-4132-3.
- (27) ŘEZNÍČEK, Matouš. *Východiska prevence sociálně patologických jevů : souhrn přednášek*. Praha: Středisko sociální prevence hlavního města Prahy, 1997. 76 s
- (28) SPOUSTA, Václav. *Vádemékum autora odborné a vědecké práce (se zaměřením na práce pedagogické)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 158 s. ISBN 80-210-2387-2.
- (29) VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
- (30) *Zaostřeno na drogy / Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti*. Praha: Úřad vlády ČR, 2006, roč. 4, č. 1. ISSN 1214-1089. [cit. 2006-04] Dostupné z: http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/zaostreno_na_drogy
- (31) ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 155 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4741-000.

Elektronické zdroje

- (32) Dokument národní protidrogové strategie v Irsku. [cit. 2009-09-10] Dostupné na http://www.drugs.ie/resources/publications/national_strategy_documents_and_reports/.
- (33) Dokument Primary School Curriculum. Dostupné na [cit. 2012-14-05] http://www.curriculumonline.ie/en/Primary_School_Curriculum/
- (34) Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, č.j.: 20 006/2007-51. Dostupné na www.msmt.cz/file/8601_1_1/.
- (35) National Drugs Strategy 2009-2016. [cit. 2009-20-09] Dostupné na http://www.drugs-and-alcohol.ie/12388/1/DCRGA_Strategy_2009-2016.pdf.

(36) Přístupy k hodnocení národních protidrogových strategií. [cit. 2011-24-10] Dostupné na <http://ar2004.emcdda.europa.eu/cs/page100-cs.html>.

(37) Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008, Praha: MŠMT, Praha 2005. Dostupné na www.msmt.cz/file/7325_1_1/.

(38) Výroční zpráva Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost za rok 2012. [cit. 2012-22-11] Dostupné na <http://www.emcdda.europa.eu/events/2012/annual-report>.

(39) Materiály k programu Walk Tall Programme. [cit. 2005-12-04] Dostupné na <http://www.walktall.ie/images/class/overview075.pdf>

10.1 Seznam zkratek

apod.	– a podobně
atd.	– a tak dále
č.	– číslo
ČR	– Česká republika
EU	– Evropská unie
Hl. m.	– hlavní město
KT	– Klatovy
LSD	– Diethylamid kyseliny lysergové
MP	– městská policie
MPP	– Minimální preventivní program
MŠMT	– Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
např.	– například
OPL	– omamné a psychotropní látky
o. s.	– občanské sdružení
PedF UK	– Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
PR	– Praha
sb.	– sbírky
THC	– tetra hydro cannabinol
ZŠ	– základní škola

11 Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Rozdělení návykových látek	12
Tabulka 2: Přehled respondentů dotazníkového šetření	51
Tabulka 3: Vyhodnocení otázky č. 4	52
Tabulka 4: Vyhodnocení otázky č. 5	54
Tabulka 5: Vyhodnocení otázky č. 6	55
Tabulka 6: Vyhodnocení otázky č. 7	56
Tabulka 7: Vyhodnocení otázky č. 8	57
Tabulka 8: Vyhodnocení otázky č. 9	58
Tabulka 9: Vyhodnocení otázky č. 10	59
Tabulka 10: Vyhodnocení otázky č. 11	60
Tabulka 11: Vyhodnocení otázky č. 12	60
Tabulka 12: Vyhodnocení otázky č. 13	62
Tabulka 13: Vyhodnocení otázky č. 14	63
Tabulka 14: Vyhodnocení otázky č. 14 a č. 7	64
Tabulka 15: Částečné vyhodnocení otázky č. 7.....	64
Tabulka 16: Vyhodnocení otázky č. 15	65
Tabulka 17: Vyhodnocení otázky č. 8 a č. 15	65
Tabulka 18: Vyhodnocení otázky č. 15 a č. 6	66
Tabulka 19: Vyhodnocení otázky č. 16	67
Tabulka 20: Vyhodnocení otázky č. 17	68
Tabulka 21: Vyhodnocení otázky č. 17 a č. 8	68
Tabulka 22: Záznam odpovědí strukturovaného rozhovoru otázky č.10	75
Graf 1: Vyhodnocení otázky č. 6.....	55
Graf 2: Vyhodnocení otázky č. 8.....	57
Graf 3: Výsledky otázky č. 12	61
Graf 4: Vyhodnocení otázky č. 13.....	63

12 Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník pro učitele 4. a 5. ročníků ZŠ

Příloha č. 2 – Přepis rozhovorů

Příloha č. 3 – Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ

- b) českého jazyka a literatury
- c) přírodověda
- d) vlastivěda
- e) matematika a její aplikace
- f) tělesná výchova
- g) praktické činnosti
- h) neaplikuji

10. Prevencí užívání návykových látek se během výuky zabývám, protože: (vyberte jednu možnost)

- a) je součástí RVP (ŠVP)- mám povinnost se tímto tématem zabývat
- b) téma mě zajímá (rád/a se mu věnuji ve výuce)
- c) je důležitou součástí výuky (protože problém se týká nás všech)
- d) prostředí školy je rizikové (zvýšené riziko výskytu návykových látek)
- e) jiné

11. V rámci přípravy na vyučovací jednotku, kdy realizuji prevenci užívání návykových látek, využívám nejvíce tyto materiály: (vyberte jednu možnost)

- a) učebnice pro 1. stupeň ZŠ
- b) metodiky a materiály od institucí a agentur
- c) komponované pořady- film, spot
- d) internetové portály
- e) zahraniční materiály
- f) vlastní materiály získané v rámci dalšího vzdělávání
- g) jiné

12. Přístup k potřebným materiálům je pro mě:

- a) nedostatečný
- b) dostatečný

13. V oblasti prevence užívání návykových látek se na 1. stupni ZŠ nejvíce věnuji: (vyberte jednu možnost)

- a) charakteristice drog a jejím účinkům
- b) psychosociálnímu tréninku (sebepoznávání, komunikace)
- c) odpovídám na otázky od žáků
- d) využití pozitivních modelů

14. Jaké výukové metody využíváte nejčastěji v oblasti prevence užívání návykových látek? (vyberte jednu možnost) (viz Maňák, Švec 2003)

- a) frontální výuka
- b) projektová výuka
- c) televizní výuka (využití televizního média)
- d) výuka dramatem
- e) učení v životních situacích (nápodoba reálné situace)
- f) individuální a individualizovaná výuka
- g) kooperativní výuka
- h) výuka podporovaná počítačem
- i) výtvarné techniky
- j) relaxační techniky
- k) jiné

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

15. U žáků 1. stupně ZŠ jsem se setkal/a s problémem užívání návykových látek-vyjma tabáku:
(experiment, distribuce, závislost u jiného člena v rodině)

- a) ano
- b) ne
- c) tuto informaci si nepamatuji

16. V otázce prevence užívání návykových látek využívám spolupráci: (barevně vyznačte vyhovující)

učitel + ředitel + výchovný poradce + školní psycholog + rodiče + sourozenci + žáci (děti, mládež)

17. V oblasti prevence užívání návykových látek jsem získal/a potřebnou kvalifikaci:

- a) pedagogickým vzděláním s předepsanou odbornou způsobilostí
- b) speciálním školením, tréninkem
- c) samostudiem odborné literatury
- d) nemám žádnou speciální kvalifikaci
- e) jiné

Příloha č. 2 Přepis rozhovorů

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

KT1

Region: Klatovy a okolí

Pohlaví: Žena

Délka praxe: 10-15 let

V současnosti: 4. ročník ZŠ (metodik školní prevence)

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem prevence užívání návykových látek?“

D: „Tak aby došlo k tomu, že děti získají informace o tom, o co jde, aby pak v případě neužívaly návykové látky. To je ta prevence. „

T: „A návykové látky?“

D: „Vše co způsobuje návyk. Od kouření přes drogy a alkohol.“

T: „Jak byste tento pojem, návykové látky, vysvětlila dětem na prvním stupni ZŠ?“

D: „Na prvním stupni nejspíše nějakým příkladem, protože děti se už s tím setkaly. Vidí někde nějakého opilce. Ví, že lidé kouří. I v rodinách to bývá, že třeba rodiče kouří. Tak co se jim líbí a co ne. Prostě spíše takovými modelovými situacemi.“

T: „Ve kterém ročníku se děti, které vy učíte, nebo se kterými pracujete, setkávají s prevencí návykových látek? Ve kterém ročníku?“

D: „Tak průběžně. Nemohu říct přesně, který ročník. Od prvního ročníku, v podstatě se s tím setkáváme. „

T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s návykovými látkami a vůbec tedy s prevencí návykových látek?“

D: „Tak vzhledem k tomu, že mám čtvrtáky, takže u nás to není tak markantní. Bých řekla. Druhý stupeň rozhodně hodně. Tam potom ano. Ale i na tom prvním stupni. Pátá, čtvrtá třída v biologii nebo v přírodovědě tedy, tak tam je to výraznější.“

T: „Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek? Pokud nějaké aktivity, které vás napadnou, používáte, tak je prosím popište a nějakým způsobem okomentujte, proč zrovna tyto aktivity zařazujete.“

D: „Jak jsem již zmínila, tak ty modelové situace. Nebo i to nabízení. Nabízení cigarety. Jakým způsobem odmítnout a tak. Modelové situace.“

D: „Jako preventista samozřejmě. Takové děti máme. Obzvláště nahofe (2. stupeň).“

T: „Na prvním stupni ne?“

D: „Tak v té páté třídě možná už nějaké kouření bude. To se určitě už řešilo.“

T: „Téma prevence návykových látek pro vás ve výuce znamená? Pokud se řící pět slov, která vás napadnou, když se řekne prevence návykových látek ve výuce. Ať už co do obsahu anebo pocitu, které ve vás toto téma vyvolává.“

D: „Pomoci dětem. Jako pomoci zastavit nebo vlastně seznámit je s tím. S tímto problémem, který může být. Takže spíše taková pomoc nebo i seznámení. Dát jim možnost to i poznat. Třeba někdo nemá tušení, že něco třeba existuje jako droga, z těch malých dětí. Tak aby se s tím problémem seznámily, že to vlastně je. Nevím, co po mě úplně chcete.“

T: „Některé učitelé třeba toto téma mají hodně opozděné, protože je pro ně těžké o tom mluvit. Někdy je tam problém, že rodiče pijí alkohol, kouří...“

D: „Aha, takže pocit, že je to nepříjemné a tak. Tak to ne. To nemohu říci. Já bych to zhodnotila tak, že je to stejné jako jiná výuka.“

T: „Vy jste říkala, že využíváte bezplatné programy. Mohla byste popsat, jak probíhá, když tedy přijde preventista do školy? Jaké metody využívá? Jakým způsobem pracuje s dětmi? Například při poslední návštěvě.“

D: „Já v té třídě nebyla přítomna. Ani tedy nevyzdvím, protože to není v tuhle chvíli moje práce, protože jde o to, aby se té paní preventistce, vlastně cizímu člověku, trochu otevřely, ne žádnému učiteli. I když je pravda, že třídni učitel bývá někdy přítomen. Ale já na to nemám hodiny a musím učit, tak já přítomna nejsem. Já mám pocit, že tam sedí v kroužku. Že hodně diskutují i dělají spolu skupinové práce. Pak vždy někdo něco představuje.“

T: „Dostávají děti nějaké materiály? Ať už od vás, nebo toho preventisty, který přijde do školy.“

D: „Nevím o tom. Myslím si, že ne.“

T: „To je ode mě vše. Chcete vy něco dodat? Jestli byste chtěla k tomuto tématu něco říci?“

D: „Za sebe jako preventistu musím říci, že času je velmi málo pro preventistu řešit nějaké problémy nebo se tomu věnovat, když mám mít plný úvazek ve škole. To je problém preventistů. Dále si myslím, že preventista by měl být z řad učitelů druhého stupně, což se zde úplně nevyřešilo.“

D= dotazovaný

T= tazající

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy? Tedy programy, které vytváříte přímo vy, jako preventista společně s učiteli prvního stupně.“

D: „Ne. My jako učitelé tady na škole nevytváříme přímo programy, ale objednávané si programy od oblastních metodiků. Takže to tady probíhá, ale není to z našich zdrojů.“

T: „To je hned další otázka. Využíváte nabídku organizovaných preventivních programů od jiných institucí? Pokud ano, tak od jakých a co hraje roli při výběru té či oné organizace?“

D: „Tak využíváme a jak říkám metodik prevence - oblastní. Vloni a předloni to byla tady klatovská organizace. Teď už na to nemají peníze. Měli jsme tady nedávno z Domažlic paní preventistku. Co hraje roli? Takhle tyto programy co jsou oblastní, tak jsou i zdarma pro ty děti, což je výborné. Je pravda, že kdybychom měli objednávat zase od jiných organizací, tak to neuplatíme. Ani paní ředitelka to takhle nechce. Ty děti jí to prostě nezaplátí. Tedy rodiče to nezaplátí, protože je to spousta peněz. Takže využíváme těchto bezplatných v rámci KPZ. To už teď není, bohužel. Roli hraje samozřejmě i to pokud je ve třídě nějaký problém, tak to na to našijeme.“

T: „S jakými organizacemi jste se během své praxe setkala? Které vám nabízely možnost přijít do školy a nějakým způsobem tady působit preventivně v rámci užívání návykových látek?“

D: „Jak jsem již zmínila. Oblastní metodici. Potom různá střediska výchovné péče a potom ty placené, které vám však nefuknu z paměti. Mám to v mých materiálech, ale byly to ty placené věci, které bohužel jsme si nemohli dovolit.“

T: „Tvoříte vy sama nějaké vlastní programy, aktivity, projekty, které potom realizujete ve vaší třídě nebo popřípadě ve čtvrté nebo páté třídě jako preventista?“

D: „Je to všechno v rámci vyučování. V rámci té prvouky. V rámci přírodopisu - péče o zdraví. Jinak aby tam bylo něco ještě navíc, to ne.“

T: „Takže využíváte materiály, které jsou v rámci toho předmětu?“

D: „Ano. Případně, když potřebuji, si něco někde najdu. Nebo využiju nějaké letáčky samozřejmě.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe problém s užíváním návykových látek? Ať už u dítěte samotného, nebo že v rodině se vyskytl někdo, kdo užíval návykové látky a musela jste to jako učitelka řešit?“

D: „Vzhledem k tomu, že já jsem učila vždy jen první ročník, druhý, třetí, čtvrtý, tak vlastně žádný takový problém nebyl.“

T: „A jako preventista jste na škole něco takového řešila?“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

KT2

Region: Klatovy a okolí

Pohlaví: Žena

Délka praxe: 10-15 let

V současnosti: 4. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Jak tomuto pojmu rozumíte? Co si pod tímto pojmem představíte?“

D: „Odradit děti od užívání návykových látek, alkoholu, drog.“

T: „Co vše tedy řadíte do návykových látek, když pracujete s pojmem návykové látky ve škole?“

D: „Všechno na co si děti mohou vytvořit fyzickou závislost nebo i psychickou tedy.“

T: „A mohla byste tedy vyjmenovat některé látky?“

D: „Cigarety, alkohol, drogy. Ať už třeba tvrdé drogy, ale i lehké např. marihuana.“

T: „Jak byste tento pojem, návykové látky, vysvětlila dětem na prvním stupni ZŠ?“

D: „Na prvním stupni pravděpodobně na nějakém příkladu. Tatínek pije pivo nebo kouří. Na příkladu dospělých lidí.“

T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí návykových látek?“

D: „Nemáme to jako předmět, takže oni už se s tím setkávají nárazově už od první třídy, ale není to tak, že by se říkalo návyková látka, ale třeba na tom příkladu rodičů.“

T: „Už v první třídě s tímto problémem pracujete?“

D: „Ano. Určitě od malička. Myslím si, že i ve školce se to může nauknout, že se dítě třeba zeptá: maminka pije, proč to pije a proč já to nemůžu? A tak podobně.“

T: „A vy sama teď učíte čtvrtou třídu. Ve čtvrté třídě pracujete s dětmi s tématem o návykových látkách?“

D: „Ano, ale nemáme to vyložené jako látku. Je to spíše tak, že se to někdy někde naukne, nebo když se třeba objeví nějaký problém. Na druhém stupni třeba někdy něco je, tak se to potom řeší celoplošně, že se třeba děti poučí o tom, aby se to nedělo.“

T: „Mohla byste tedy říci, jak často se věnujete prevenci užívání návykových látek během výuky?“

D: „Jak často? Je to hodně nárázové. Mohu říci, že někdy jednou za měsíc, někdy třikrát a někdy vůbec. Třeba tak sedmkrát do roka.“

T: „Ale nemáte v tom nějaký pravidelný řád?“

D: „Ne.“

T: „Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek? Říkáte, že s tím tématem pracujete.“

D: „Rozhovor. Diskuze se žáky.“

T: „A mohla byste popsat rozhovor? Jak to probíhá? Jakým způsobem?“

D: „Většinou to je spíše z nějakého toho podnětu, že třeba se řešil nějaký problém, tak my s dětmi... Třeba teď byla ta, jak se řešil ten metylalkohol, tak jsme dětem nadhodili to téma, jestli už o tom slyšely a oni sami říkaly: já jsem slyšela tohle a tomuhle se stalo tohle. Tak si o tom popovídáme a nakonec si řekneme nebo je spíše nechám vymyslet, proč si myslí, že je to špatně, jak by se to dělat mělo a nemělo a tak.“

T: „Připravovala jste děti předem, že se budete tomuto tématu věnovat?“

D: „Ne.“

T: „V rámci jakého předmětu jste se tomu věnovala?“

D: „Většinou prvouka nebo přírodopis.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy? To znamená programy, které tvoříte vy učitelé v kombinaci s preventistou nebo výchovným poradcem.“

D: „Máme tady vlastně výchovného poradce a preventivního poradce, ale ty programy jsou spíše lidé, kteří sem přijedou jako cizí. Ne vložene učitelé, pro druhý stupeň asi ano. Nejsou pro první stupeň.“

T: „To je další otázka. Jestli vy sama jako třídní učitel využíváte nabídku nějakých organizovaných programů?“

D: „Pro první stupeň?“

T: „Pro první stupeň.“

D: „Ne.“

T: „Setkala jste se s nějakými organizacemi, které právě nabízely možnost těchto organizovaných programů?“

D: „Nesetkala.“

T: „Vy sama, když se připravujete na to, že se s dětmi budete věnovat povídání o návykových látkách nebo nějakému problému s tím spojeným, vytváříte nějaké aktivity nebo pracovní listy nebo nějaké pomůcky, které vám potom během výuky a rozhovoru pomáhají?“

D: „Nevytvářím. Spíše je to opravdu na tom rozhovoru a je to většinou docela krátká záležitost. Třeba deset až patnáct minut.“

T: „Vyskytl se ve vaší třídě za dobu praxe problém s užíváním návykových látek?“

D: „Ne.“

T: „U dětí? Ani třeba u rodičů, kteří by měli?“

D: „Ne.“

T: „Vy jste na začátku říkala, že pod pojemem návykové látky si představíte tabák, alkohol, drogy. Takže ani s návykovými látkami jako je tabák? Nic z toho jste neřešila?“

D: „No tak návyková látka. Teď jde o to, jestli na tom je dotyčný závislý nebo není. Na cigaretách asi ano, ale nevím o žádném rodiči, který by kouřil. Děti se o tom nezmiňují. Co se týče alkoholu, tak pravděpodobně nikdo. Není mi známo, že by někdo z rodičů byl alkoholik. Všichni jsou uživatelé občasní.“

T: „A poslední otázka. Když se řekne prevence užívání návykových látek ve výuce. Už teď přímo ve škole. Mohla byste říci pět slov, která vás napadnou? V souvislosti s tím, když se řekne prevence návykových látek ve výuce.“

D: „Následky. Zabránění. Informovanost. Alkohol. Cigarety. Jako ty nejhlavnější pro ty malé děti. Oni třeba ani nevědí, o těch jiných drogách.“

T: „A na závěr se zeptám. Vy jste studovala obor Učitelství pro první stupeň ZŠ.“

D: „Ano, Učitelství pro první stupeň a Psychologie - Výtvarná výchova.“

T: „Absolvovala jste nějaký speciální kurz nebo školení? Nebo navštěvovala jste nějaký předmět, který se věnoval přímo prevenci užívání návykových látek nebo patologických jevů?“

D: „Absolvovala, ale už si nepamatuji jeho název.“

T: „A bylo to v rámci studia?“

D: „Ano v rámci studia, ale nebylo to pro Učitelství pro první stupeň.“

T: „A na závěr, chcete něco dodat?“

D: „Ne.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

KT3

Region: Klatovy a okolí

Pohlaví: žena

Délka praxe: 5-10 let

V současnosti: 5. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem prevence užívání návykových látek?“

D: „Já si pod tím představuji to, že se snažím zabránit tomu, aby děti vůbec s nějakou návykovou látkou začínaly a v podstatě všemi možnými prostředky zabránit. Vystražit. Zabránit.“

T: „Co zahrnujete do pojmu návykové látky?“

D: „Alkohol, drogy, cigarety. Cokoliv na tento způsob.“

T: „Jak byste tento termín, návykové látky, vysvětlila dětem věkové kategorie, kterou učíte, tedy v páté třídě?“

D: „Mým dětem je zhruba okolo deseti jedenácti let, takže si myslím, že se s nimi mohu bavit úplně normálně bez nějakých oklik. Takže bych to nijak neokécávala. Normálně ty děti už jsou poměrně veliké, takže bych nemusela hledat nějaké alternativy.“

T: „Takže byste návykové látky pojmenovávala přesně termíny a vysvětlila byste jim rozdíly mezi jednotlivými návykovými látkami?“

D: „Ano. Přesně tak.“

T: „Ve kterém ročníku se děti z vašich tříd setkávají s prevencí návykových látek? Kdy první začínáte s touto problematikou? Ve které třídě?“

D: „V současnosti si vedu děti druhý rok. Dle mého názoru, je to až později. Spíše na druhém stupni se už začínají rozlišovat preventivní programy. Dojíždějí sem speciální pedagogové a tak. Ale myslím, že až na druhém stupni, kolem šesté třídy a výše.“

T: „Takže přímo ve vaší páté třídě se děti s prevencí návykových látek v současné době nesetkávají? Nepracujete s tímto tématem?“

D: „Ne. Jen se šikanou, ale to už proběhlo. To už je něco jiného.“

T: „Jaké aktivity byste byla schopna do výuky v rámci prevence užívání návykových látek zařadit na prvním stupni? Je to trochu těžší tím, že s tím nepracujete, ale umíte si představit nějakou aktivitu, kterou už teď v páté třídě byste s dětmi mohla realizovat?“

D: „No aktivitu. No určitě bych tam hlavně zařadila nějaké interaktivní věci. To znamená video a tak. Hlavně by mně šlo o to, aby děti vlastně viděly, jak dopadá člověk, který nějakým způsobem s návykovou látkou, má co dočinení. Protože si myslím, že tohle v nich zanechá asi nejvíce. Takového člověka vidět. Jak to vypadá, když by někoho podobného potkaly, nebo tak. Protože si myslím, že teoretické informace je jedna věc, ale vidět to v praxi je věc druhá. Takže hlavně bych to opřela o nějaké filmy nebo věci ze života, z ulice.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy užívání návykových látek? Myslím tím přímo, že vy učitelé společně s preventistou a výchovným poradcem se podílíte na vzniku nějakého interního (vnitřního) programu.“

D: „Tak o tom já nevím. O tom nevím. Možná že o tom vám může více říct paní preventistka, která je metodik.“

T: „Ale vy sama jste se nepodílela na ničem? Nevytvářela jste nic?“

D: „Ne.“

T: „Využívá vaše škola nějaké organizované preventivní programy? Byla jste někdy součástí toho, že nějaká organizace sem přijela a nějakým způsobem působila na děti prvního stupně?“

D: „Naposledy to vlastně byla ta šikana, ale to bylo vloni.“

T: „A návykové látky tedy ne?“

D: „Ne. To probíhá spíše na druhém stupni. Ty sedmáci, osmáci spíše. Ty starší ročníky, že přijede někdo z pedagogicko-psychologických poraden. Ať už... většinou naposledy to tedy byla z Domažlic paní Hendrychová a věnuje jim dopoledne. Mluví s nimi o všem možném i nemožném, ale na tom prvním stupni si nejsem vědoma.“

T: „Takže otázka, jestli vy sama tvoříte nějaké programy pro vaši třídu, konkrétně na návykové látky, tedy odpovídáte...“

D: „Ne, ale dokázala bych si s nimi poradit.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve vaší třídě problém s návykovými látkami? Ať už se jednalo o samotné experimentování, nebo měly děti v rodině někoho, kdo užíval návykové látky?“

D: „Co se týče mých dětí osobně každého z nich, tak nemají zkušenost.“

T: „S žádnými návykovými látkami?“

D: „No maximálně, co se tak může stát, předpokládám, že nějaká ochutnávka alkoholu v rámci rodinné oslavy, ale žádné opijení do nemothy. Nic takového. Cigarety nehrozí. Zatím ne. Oni ještě tedy, myslím si, že ne. A drogy už vůbec ne. Každopádně co vím, tak z rodin nevím o nějakém velkém problému, který by se tam vyskytl.“

T: „A poslední otázka. Téma prevence návykových látek pro vás ve výuce znamená? Jestli byste mohla najít pět slov, která vás napadnou, když se řekne prevence návykových látek v souvislosti s výukou. Ať už jsou to vaše pocity, které ve vás vyvolávají, když byste se tímto tématem měla zabývat. Nechci vás ale nějak ovlivňovat.“

D: „Napadá mě třeba příčina. Tím pádem i důsledek. To je takhle z hlavy všechno co mě v tuhle chvíli napadá. Hlavně tyhle dvě. Proč je to? Jak je to? Jak to končí?“

T: „Dobře. Děkuji. Jen na závěr. Vy učíte na této škole dva roky?“

D: „Ano. Před tím ve výchovném ústavu.“

T: „A studovala jste v Plzni. První stupeň. Máte tedy nějaké speciální kurzy, které vás připravily na prevenci užívání návykových látek? Nebo jste absolvovala nějaké školení?“

D: „Ne.“

T: „Ani v rámci studia jste neměli předmět, který by vás připravil na toto téma?“

D: „Ne. Nepamatuji si. Nevzpomínám si. Myslím si, že ne.“

T: „A na závěr chcete něco dodat?“

D: „Nic mě nenapadá.“

T: „A říkala jste, že pokud se tomu budete věnovat nebo věnujete, tak využíváte rozhovor. Napadá vás ještě nějaké aktivity, které byste během výuky mohla využít třeba v pátém ročníku?“

D: „Myšlenkovou mapu. Myslím, že tu jsem právě s loňskými pátáky také používala. Myšlenkovou mapu nebo nějakou práci ve skupinkách.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy, na kterých jste se vy sama podílela? Tedy učitelé prvního stupně společně s preventivistou?“

D: „Ne.“

T: „Využíváte vy jako třídní učitel nabídku nějakých organizací, které nabízejí připravené programy, které se týkají návykových látek?“

D: „Ne.“

T: „A máte přehled o tom, které organizace se věnují prevenci užívání návykových látek? Chodí vám nějaké nabídky?“

D: „To co chodí, tak vše u nás zpracovává právě metodička prevence a ta nám to pak dá vědět.“

T: „A během studia na vysoké škole jste se setkala s nějakými organizacemi, které vám nabízely proškolení v této oblasti?“

D: „Nesetkala.“

T: „Vy jste studovala obor Učitelství pro první stupeň?“

D: „Ne. Učitelství pro střední školy Český jazyk – Psychologie.“

T: „Absolvovala jste v rámci studia speciální kurz nebo školení?“

D: „Myslím, že něco ano. Něco tam bylo, ale kdo to nabízel nebo jak jsem se k tomu dostala, to už opravdu nevím.“

T: „Vy sama tedy netvoříte žádné pracovní listy nebo programy, které byste ve vaší třídě pravidelně dětem předkládala? Týkající se této problematiky.“

D: „Ne.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek?“

D: „Ne.“

T: „Ani jste neslyšela, že by někdo z rodičů užíval návykové látky a ve spojitosti s vašim žákem jste to musela nějakým způsobem řešit?“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

KT4

Region: Klatovy a okolí

Pohlaví: žena

Délka praxe: 5-10 let

V současnosti: 4. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Jak tomuto pojmu rozumíte? Co si pod tímto pojmem představíte?“

D: „Nějaké preventivní programy. Nějakou osvětu ohledně drog a jejich zneužívání.“

T: „Takže pod pojmem návykové látky si představujete drogy, tedy jako nelegální látky?“

D: „Ano. Většinou, tak bych řekla, nebo tak nějak. Možná v tuhle chvíli počítače, internet.“

T: „Jak byste tento pojem, návykové látky, vysvětlila dětem na prvním stupni?“

D: „Látky, které způsobují závislost. Látky, které nějak škodí našemu zdraví.“

T: „Jakým způsobem byste to dětem vysvětlila? Jaké metody byste použila nebo jaké pomůcky byste zvolila? Tak, jak to děláte v praxi.“

D: „Tak já jsem vždy učila čtvrtou pátou třídu a tohle téma jsme tam měli vloženo okrajově. Asi rozhovorem s dětmi.“

T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách?“

D: „Od druhého stupně.“

T: „Takže odpověď na otázku „jak často se děti ve vaší třídě, konkrétně v té čtvrté třídě, zabývají tímto tématem a kolik času mu věnujete- jste schopna odpovědět nebo ne?“

D: „S těmito letošními dětmi jsme se k tomu asi ještě nedostali. Máme to tam pak trochu v páté třídě. Několik hodin třeba. Jen vždy tak nějak nárazově. Když se k tomu dostaneme v něčem, tak si o tom povíme, ale... ehm.“

T: „Cíleně se věnujete prevenci?“

D: „Ne.“

D: „Neřešila. Já učím pátým rokem, takže jsem se k ničemu takovému ještě nedostala.“

T: „A poslední otázka. Když se řekne prevence užívání návykových látek ve výuce. Už teď přímo ve škole. Mohla byste říci pět slov, která vás napadnou? Mohou to být vaše pocity, které ve vás vyvolává toto téma nebo nějaké pojmy, které se s tím pojí. Prevence užívání návykových látek ve výuce.“

D: „Aktuálnost asi tohoto tématu. Že je to v současné době aktuální. Mě nic jiného nenapadá.“

T: „Nevadí. Už vás nebudu trápit. Chtěla byste něco k tomuto tématu nebo k otázkám dodat?“

D: „Asi ne.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

KT5

Region: Klatovy a okolí

Pohlaví: žena

Délka praxe: 15-20 let

V současnosti: 4. ročník ZŠ (zároveň výchovný poradce)

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů užívá pojem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem?“

D: „Tak je to vlastně snaha zamezit tomu, aby se ty drogy mezi ty děti vůbec dostaly. Ne jen řešit už ty další problémy. To už je pak ta další prevence, sekundární. Ta primární je o tom, aby se ty drogy nedostaly mezi mládež a snažit se je zaměstnat tak, aby neměli čas myslet třeba na tyhle věci špatné, které ve společnosti samozřejmě mohou někde vidět. V televizi, v médiích. Takže si myslím, že je to hlavně o tom, aby se ty návykové látky nedostaly k dětem.“

T: „Co řadíte mezi návykové látky?“

D: „Tak návykové látky. Tam už patří vlastně alkohol, cigarety a potom tedy drogy.“

T: „Jak byste pojem, návykové látky, vysvětlila dětem na prvním stupni?“

D: „Tak děti s těmi návykovými látkami určitě už mají zkušenosti i z domova, protože zvláště i ty malíčké děti vidí, když tatínek se někde opije nebo je na návštěvě a pije tam alkohol nebo kouří. Těm dětem to nedělá dobře, třeba když cítí kouř z cigaret. Ony to třeba feknou ve škole ve třídě. Takže o tom hovoříme, že to není správné. Zrovna tak s tím alkoholem. Děti přijdou: tatínek se opil. Mluvíme o tom, že alkohol je škodlivý pro zdraví člověka. Je to hlavně o tom rozhovoru a o tom, aby si to děti uvědomily. Oni to vidí, že to není správné, ale aby si to ještě více uvědomily. Takže to je i taková prevence už i v té první třídě.“

T: „Takže děti se setkávají s prevencí návykových látek u vás ve třídě už od první třídy?“

D: „Ano. Já si myslím, že od malíčka už vlastně ty rodiče i ti učitelé od první třídy s nimi o tom hovoří a určité to ví. Jako, že to je škodlivé.“

T: „Mohla byste odpovědět na otázku, jak často se děti setkávají s tématem návykové látky? Nebo jak často pracujete na prevenci?“

D: „Já nevím, jestli bych dovedla říci, jak často, ale přináší to ta každodenní situace a možná, kdyby se na to člověk více zaměřil, tak se třeba každý druhý den tohoto tématu dotkne. Nebo alespoň jednou týdně.“

T: „Ale nemáte žádný časový harmonogram tematický plán?“

T: „Mohla byste nějakým způsobem popsat, jak probíhá potom ten samotný program, když ten okresní preventista nebo někdo z těch organizovaných skupin přijde do školy? Jak probíhají jednotlivé činnosti ve třídě?“

D: „Většinou se to dělá tu formou skupinové práce, samozřejmě. Kde je celá ta třída. Někdy se sedí v kroužku a metodik prevence nebo přednášející, vlastně je to většinou diskuze, tak s těmi dětmi navodí nějakou situaci. Většinou jsou to takové ty vzorové situace. To dělají ta děvčata, ty preventistky hodně. Navodí nějakou situaci.“

T: „Jakým způsobem jí navodí? Někdy jim videem nebo přinesou nějaké obrázky?“

D: „Mají určitě i video nebo nějaké obrázky. Já už toho také mám za sebou hodně. Teď si momentálně nevzpomínám, jak to vypadalo přesně. Nebo jim popíšu tu situaci. Dostanou třeba na papírku, co se stalo za situací nebo jaký je problém, a teď ta skupina těch dětí, oni jsou rozdělení třeba do skupinek, a mají si připravit, jak by to řešily a i to zahrát. Takhle vím, že to tak vypadalo, když jsem to viděla naposledy.“

T: „Mají i nějaké materiály pro děti, které jim nechají, aby si je mohly vzít domů a mohly o situaci ještě dále hovořit s rodiči nebo sourozenci?“

D: „Hm, to myslím, že asi ne. Jako aby jim to dávali domů. Nevím. Teď si nepamatuji, ale myslím, že ne. Tady pracovala paní Moravcová, jako metodička prevence, a velice dobře. To ale přímo jako ta organizace. Chci říci ještě to, že jsme využívali přednášky nebo ty programy, které byly zdarma, protože naše škola nemá peníze na to, aby zaplatila tento program a ani na dětech tedy nechceme, aby to platily. Myslím si, že tohle by měla zaplatit škola nebo si myslíme. Většinou ty programy byly hodně drahé pro nás. I pro děti by byly drahé.“

T: „Co je tedy rozhodujícím kritériem pro výběr organizací? Je to tedy jejich cena?“

D: „Asi tedy ty peníze. Ty finance dělají hodně. Opravdu se snažíme, když je to zdarma, využít, co je možné.“

T: „Mohla byste říci, co je cílem, když přijde nějaká osoba s preventivními programy? Ať už tedy metodik nebo někdo z jiné organizace?“

D: „Docílit toho, abychom se s těmi problémy, s těmi návykovými látkami, nesetkali nebo setkali co nejméně. Musím říci, že tady u nás se to zatím daří. Myslím, že tady v těch malých městech je to mnohem lepší, než ve velkých městech nebo vůbec ve velkoměstech.“

T: „Tato otázka trochu souvisí s předchozí. Vy sama tedy netvoříte žádné materiály?“

D: „Ne, netvořím. Přímou k návykovým látkám netvořím nic.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve vašich třídách problém s užíváním návykových látek?“

D: „Určitě ne. U těch malých dětí nemáme, protože člověk s praxe ví, že na to během už té první třídy dojde kdykoliv a s těmi dětmi se o tom pohovoří, když se to zrovna hodí. Myslím si, že podle mého názoru není dobré si stanovit, že teď budu každý pátek hovořit o tom, co jsou to návykové látky nebo jakou prevenci k tomu.“

T: „Na prvním stupni tedy zařazujete toto téma do výuky náhodně? Není to nějak dopředu připravené?“

D: „Ne. Z praxe vím, že se na to prostě narazí.“

T: „Takže nepřipravujete nějaké speciální aktivity, pracovní listy nebo nějaké materiály, které potom ve výuce s touto problematikou využíváte?“

D: „Tak třeba ve výuce se na to narazí. Zrovna dnes jsme probírali kamarády. Proč ho mám rád? Proč s ním kamarádím? A už vůbec ty vlastnosti a vůbec hodnocení toho dítěte, když se hodnotí sám sebe nebo toho svého kamaráda. Tak už tam třeba se vlastně tohle, tedy ta prevence, uplatňuje. I když je to úplně nenásilné, ale člověk by si měl všít sebe a vážít si druhých. A proč? Protože je takový a takový a nedělá nic špatného. Třeba i s tím, že v dospělosti to také nebude dělat.“

T: „Takže nějaké speciální pomůcky nebo nějaké materiály, které poté mají děti k dispozici, když se na to téma narazí, nemáte?“

D: „Možná ve vyšších ročnících. Třeba když si vezmu přírodovědu v páté třídě, tak určitě narazíme na... teď mě tedy nenapadá to téma, kdy je třeba nějaký letáček o těch návykových látkách. Určitě je mám také v zásobě, takže je možné, že používám, ale teď momentálně nemohu říci přesně při jakém tématu v té hodině. Vložené návykové látky určitě ne, ale když se učíme třeba o rostlinách nebo já nevím, tak se to tam určitě použije.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy? To znamená programy, které vytváříte společně s učiteli prvního stupně?“

D: „Ne. To neděláme.“

T: „A využíváte nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od institucí, které se tímto problémem zabývají?“

D: „No vlastně jsme používali ty preventivní programy od KPZ. Teď, když jsou metodici prevence okresní nebo takový ti nad námi, tak je žádáme o besedy pro děti, ale i pro rodiče. Myslím ale říci, že když děláme něco pro rodiče, tak co jsme dělali, je to tak tři roky kvůli drogám, tak nepřišli rodiči vůbec žádní. Byli jsme tam my samotní pedagogové, a jestli přišli dva. Teď momentálně nevím, která přednáška to byla, ale rodiče tady na vesnici nebo na malém městě si myslí, že se to jejich děti netýká. A je to hrozný problém, si myslím. Ať se jedná o návykové látky nebo o cokoliv jiného. Kyberšikana a podobně. Nemají zájem.“

D: „Ne, zatím co jsem měla děti. Učím od páté třídy děti a v páté třídě žádný můj žák v té době, nebo když chodil do té páté třídy, nebo od první do páté, nekouřil ani nepil alkohol. Nesetkala jsem se s tím.“

T: „A problém, že by do vaší třídy chodil žák, jehož rodiče měli problém s užíváním návykových látek?“

D: „Problém? Vložené alkohol. Rodiče alkoholika jsem u žádného z dětí nezaznamenala, tady v té oblasti. Samozřejmě rodiče kouří. Někteří, ale to je normální.“

T: „A rodiče, kteří by užívali přímo nějaké drogy nelegální?“

D: „Ne. Do té páté třídy ne.“

T: „A poslední otázka. Prevence návykových látek přímo ve výuce. Mohla byste říct pět slov, která vás napadnou k prevenci užívání návykových látek ve výuce?“

D: „Rozhovor. Někdy ty vzorové situace. Sledování nějakého videozáznamu. Diskuze. A nevím, no. Forma otázek a odpovědí.“

T: „A poslední otázka, která už nesouvisí s dotazníkem. Absolvovala jste nějaký speciální kurz nebo školení? Pokud ano, tak kde a jak probíhal?“

D: „Jako speciální mám za sebou studium výchovného poradenství. V Praze na Karlově Univerzitě. S tím, že otázka návykových látek tam byla probírána. Když se tím ale člověk nezabývá, protože to není samozřejmě potřeba na této škole až tak mnoho, takže bych řekla, že bych dneska to nemohla jít vyučovat nebo něco s tím dělat dále. Musela bych se na to znovu podívat a zaměřit.“

T: „Nabízíte vy, jako výchovný poradce tady na škole učitelům prvního stupně možnost nějakým způsobem se vzdělávat v těchto oblastech?“

D: „Já osobně to nenabízím, ale samozřejmě máme nabídku vzdělávacích center. Takže učitelé, pokud je to zajímavé, se mohou o to dál tedy zajímat. Máme tady i děvčata, která dříve učila na speciálních školách nebo někde jinde, kde se s tím více zabývaly. Takže mají zkušenosti. Říkám ale, ta praxe ukáže mnohem více. Jako že ten člověk, potom ho to dožene, aby se na to zaměřil a zajímal se o tu problematiku.“

T: „Chtěla byste na závěr něco dodat?“

D: „Já jen chci říci, že jako třeba u nás na tom prvním stupni, my máme toho co připravovat do těch ostatních předmětů. Třeba když se opravdu učí na základní škole, tak tady ten učitel, co vyučuje množství těch předmětů, tak se vlastně zabývá hlavně češtinou, matematikou, samozřejmě přírodovědou, vlastně vědou a tohle bych řekla, že je takové okrajové téma. I když velice důležité. Ale myslím si, že tyhle situace v té třídě navodí tak, že to opravdu využíváme, aniž by si to některý učitel uvědomil, že to používá. Ty děti přijdou s problémem, který mají

doma s rodičem nebo se sourozencem a my si o tom povídáme. Myslím si, že tohle je jako bezvadná prevence. Jenom si s těmi dětmi o tom povídat. Ne jim rozdat nějaké letáčky nebo jim promítnout nějaký zastrašující film. Myslím si, že ty děti jsou na to malé, ale že tím rozhovorem a opravdu těmi situacemi, kdy jim říkáme, aby si od nikoho nic nebraly, když potkají cizího člověka. Nebo aby si s nikým nesedaly do auta. Před každými prázdninami je používáme o bezpečnosti a tohle tam nikdy nezapomenou, alespoň já zdůraznit opravdu vždy. Protože i tímhle to začíná, že si vezmou od někoho nějaké bonbóny, jak se říká. Opravdu je na to upozorňuji. To je před každými prázdninami během toho roku. Takže si myslím, že se o tom hodně hovoří, aniž by si to někdo uvědomoval, že vlastně dělá prevenci.“

D: „Ano. Naše škola dlouhodobě spolupracuje s Městskou policií Praha, která připravuje dlouhodobé preventivní programy, a navštěvují docela často naši školu. Takže ještě to podporuje, když já v hodinách s tímto tématem pracuji. Myslím, že nějaké materiály jsme obdrželi od nějakého hnutí Stop tabáků nebo Stop kouření. Víím, že jsme ve třídě měli nějaké letáčky.“

T: „A to jsou tedy bezplatné programy?“

D: „Ano. Většinou tedy využíváme bezplatné programy, protože peníze na toto nejsou a rodiče to nechťejí podporovat.“

T: „S jakými organizacemi jste během své praxe realizovala preventivní program? Na to už jste vlastně odpověděla?“

D: „Ještě tedy během své předchozí praxe, když jsem začínala v jedné malotřídce ve středních Čechách, tak to byla spolupráce s Policií ČR. Také to bylo zdarma.“

T: „Jak často k tomu docházelo?“

D: „Myslím, že naši školu navštívili třikrát po třech měsících.“

T: „Tvoříte vy sama nějaké programy, aktivity nebo projekty k prevenci užívání návykových látek?“

D: „Programy ne, ale pokud se máme tomuto tématu věnovat, tak si samozřejmě připravuji tu výukovou lekci, nějaké pomůcky. Pamatuji si, že jsem k navození tohoto tématu dělala puzzle, že děti skládaly obrázky nějakých rizikových událostí. Tak to mám tyhle pomůcky do budoucna.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek, který jste musel řešit?“

D: „Nejsem si vědoma problému. Naskytla se situace, kdy se o to děti zajímaly, ale problém ne.“

T: „Řekněte prosím pět slov, která vás napadnou k tématu prevence užívání návykových látek ve výuce.“

D: „Těžké, zajímavé, důležité, opomíjené. Omlouvám se, ale nic dalšího mne nenapadá.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

PR1

Region: Praha

Pohlaví: žena

Délka praxe: 10-15 let

V současnosti: 5. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem?“

D: „Návykové látky jsou jakékoliv látky, které způsobují závislost. Jakékoliv látky. Prevence je dlouhodobé působení, aby se předešlo užívání návykových látek.“

T: „Jak byste pojem návykové látky vysvětlila dětem?“

D: „Dětem na prvním stupni bych jej nevysvětlila. Pracovala bych s praktickými situacemi. Rozhodně bych jim neřekla, teď se věnujeme prevenci užívání návykových látek.“

T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách?“

D: „Tak naše škola nově pracuje s učebnicemi Fraus, kde se na toto téma zabrousí ve třetí třídě v prouce, ale jen okrajově. Více se tomu učitelé věnují od čtvrté třídy. Konkrétně já se tomu od čtvrté třídy narázově věnuji.“

T: „Takže ve třetím ročníku?“

D: „U mě ve třídě ve čtvrté třídě.“

T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s prevencí užívání návykových látek?“

D: „Není to pravidelné. Je to narázové, ale cílené. Řekla bych, tak dvakrát ročně.“

T: „Jaké metody zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek?“

D: „Tak hlavně metodou rozhovoru, skupinové práce a práce s textem. K navození té situace si pamatuji, že jsem použela nějaké spoty, které jsem našla na internetu.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?“

D: „Myslím, že ne.“

T: „To znamená, že vaše škola využívá nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od různých institucí?“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

PR2

Region: Praha

Pohlaví: žena

Délka praxe: 5-10 let

V současnosti: 4. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem?“

D: „Pod pojem prevence asi nějaké působení na někoho preventivně. Nevím, jak jinak to popsat. A návykové látky bych řekla, že jsou asi drogy. Pervitin, heroin, kokain.“

T: „Jak byste pojem návykové látky vysvětlila dětem?“

D: „Dětem bych řekla, že jsou to látky, na které vzniká závislost. Pravděpodobně na nějakém příběhu bych jim vysvětlila, co to ta návyková látka je.“

T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách?“

D: „Co se týká učiva předepsaného RVP, tak myslím, že je to poprvé ve třetí třídě. V rámci mimoškolních aktivit, besed nebo rozhovorů ve třídě na to narážíme od první třídy.“

T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s prevencí užívání návykových látek?“

D: „Konkrétně u mě ve třídě poměrně často, ale říci dvakrát do měsíce, to říci nemohu. Za rok řekla bych, že je to průměrně asi jednou měsíčně.“

T: „Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek?“

D: „Od policie ČR mám k dispozici Ajaxův zápisník, ze kterého kopíruji pro děti různé pracovní listy, které společně vypracujeme. Potom při výtvarné výchově jsme dělali různé plakáty s tématy: Proč nekouříme, Proč by lidé neměli pít alkohol. Dále pak rozhovory nebo nějakou myšlenkovou mapu a takové ty metody, které se běžně využívají.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?“

D: „Myslím si, že nějaké programy ve škole vznikají, ale pouze v jednotlivých třídách. Víím, že třeba kolegyně měla celoroční projekt, který se týkal kouření a ty jednotlivé aktivity na sebe navazovaly. To však vzniklo na popud jedné paní učitelky. Jinak ve škole využíváme ty programy, které byly škole nabídnuty.“

T: „To znamená, že vaše škola využívá nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od různých institucí?“

D: „Ano. Podálo se nám od rodičů získat určitý obnos peněz, tedy nejen na prevenci, takže dlouhodobě spolupracujeme s organizací Proxima sociale, která za poplatek nabízí dlouhodobý preventivní program pro žáky čtvrtých a pátých tříd. Tohoto vlastně využíváme už čtvrtým rokem.“

T: „S jakými organizacemi jste během své praxe realizovala preventivní program?“

D: „Vzpomínám si pouze na Městskou policii Praha. Pat také organizace Proxima Sociale, o které jsem mluvila. Myslím také, že před delší dobou jsme spolupracovali s VZP a mám pocit, že ty materiály tady po škole putují dodnes.“

T: „Jaká byla spolupráce s těmito organizacemi?“

D: „Většinou nás nejdříve kontaktoval zástupce té organizace. Nabídl nám nějaké programy. Popřípadě donesl nějaké tištěné materiály pro nás a žáky. Myslím, že jsme na závěr dostali nějakou reflexi jejich návštěvy.“

T: „Tvoříte vy sama nějaké programy, aktivity nebo projekty k prevenci užívání návykových látek?“

D: „Já sama jen jednotlivé přípravy na hodiny, které si schovávám a doufám, že je v budoucnu ještě využiji.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek, který jste musela řešit?“

D: „Ne.“

T: „Řekněte prosím pět slov, která vás napadnou k tématu prevence užívání návykových látek ve výuce.“

D: „Nedostatek času, velmi zajímavé pro děti, aktuální, nezáměr a nepochopení ze strany rodičů a nedostatek učebnic a učebních materiálu k tomuto tématu.“

T: „Říkáte nezáměr rodičů, ale před chvílí jste zmínila, že jste od rodičů dostali peníze na preventivní program, o kterém jste mluvila.“

D: „Řekla jsem, že to bylo ze strany rodičů, ale jedná se samozřejmě o jednoho rodiče, který významně naši školu sponzoruje. V podstatě ty peníze nešly původně na prevenci užívání návykových látek, ale zdroje, které paní ředitelka od tohoto rodiče přijala, tak poté rozdělila podle svého uvážení. Například máme ve škole nové ping pongové stoly, což bychom mohli brát jako prevenci, protože děti o přestávkách hrají ping pong, namísto toho, aby někde kouřily.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy

PR3

Region: Praha

Pohlaví: muž

Délka praxe: 5-10 let

V současnosti: 5. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem?“

D: „Jakési aktivity vedoucí k tomu, aby se děti dostatečně seznámily s veškerými riziky, účinky a problémy návykových látek. Dalším cílem prevence je podle mě snaha udržet děti od pokušení užít návykovou látku.“

T: „Co vše řadíte pod pojem návykové látky?“

D: „Myslím si, že jsou to látky, které jsou způsobivé k tomu, aby se na nich vyvinula závislost. Takže konkrétně tabák, alkohol a samozřejmě drogy.“

T: „Jak byste pojem prevence užívání návykových látek a návykové látky, vysvětlil dětem?“

D: „Uřčitě bych se pokusil to dětem předvést a vysvětlit na příkladech. Jak na kladných, ta na záporných. Dále bych se snažil s dětmi o tomto tématu pohovořit.“

T: „Pojem prevence. Jak byste dětem vysvětlil, že s nimi preventivně pracujete?“

D: „Pokusil bych se jim říci, že jde o to, abychom předešli problémům, které jsou spojené s užíváním návykových látek.“

T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách? Tedy děti, které vyučujete nebo děti ve vaší škole.“

D: „V naší škole ve druhé, třetí třídě. Spíše ve třetí třídě.“

T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s prevencí užívání návykových látek?“

D: „Je to nárazové, ale průměrně tak jednou měsíčně.“

T: „Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek?“

D: „Modelové situace.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?“

D: „Nejsm si vědom.“

T: „Využívá vaše škola nebo vy sám nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od různých institucí? Pokud ano od jakých a co hraje roli při jejich výběru?“

D: „Spolupracujeme s oblastním metodikem prevence. Zároveň asi dvakrát ročně navštíví naši školu tisková mluvčí Policie ČR, která beseduje s našimi žáky.“

T: „I se žáky prvního stupně?“

D: „Ano. Přibližně jednou za dva roky sem přijde mluvčí Městské policie Hlavního města Prahy. Ta poslední beseda byla spojena s ukázkou služebních psů. Další organizace asi využíváme, ale já osobně jsem ještě nebyl svědkem nějaké takové akce. Paní ředitelka se ale zmínila, že něco takové u nás ve škole také funguje.“

T: „Dostáváte i nějaké materiály od institucí, se kterými spolupracujete? Například o Policii ČR?“

D: „Pamatuji si, že od tiskové mluvčí Policie ČR jsme dostali nějaké letáky a sešity se psem Ajaxem. To je již ale pár let. Ty se tedy snažíme využívat.“

T: „Kromě výše uvedených institucí, setkal jste se za dobu vaší praxe ještě s nějakými organizacemi, které nabízely nějaké preventivní programy?“

D: „Ano pamatují si organizaci Sananim a jedno občanské sdružení tady z Prahy, ale název, no, to si již nepamatuji.“

T: „Tvoříte vy sám nějaké programy, aktivity nebo projekty k prevenci užívání návykových látek?“

D: „Ne. Využívám pouze věci, které jsme obdrželi od výše uvedených institucí a věci, které si stáhnou z internetu.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek, který jste musel řešit?“

D: „U mě ve třídě ne, ale kolegyně ve vedlejší třídě tento problém řešila.“

T: „V jakém ročníku?“

D: „Byla to čtvrtá třída a šlo konkrétně o kouření.“

T: „A víte, jak to kolegyně řešila?“

D: „Nevím. Myslím, že se s dětmi snažila o této problematice mluvit a zařazovat ji více do výuky.“

T: „Řekněte prosím pět slov, která vás napadnou k tématu prevence užívání návykových látek ve výuce.“

D: „Drogy, cigarety, alkohol, následky a prevence.“
T: „Chtěl byste něco k tomuto tématu nebo k otázkám dodat?“
D: „Ne.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy PR4

Region: Praha
Pohlaví: žena
Délka praxe: 15-20 let
V současnosti: 4. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem?“
D: „Jakékoliv činnosti vedoucí k tomu seznámit děti s riziky užívání návykových látek a odradit je od toho.“
T: „Co vše řadíte pod pojem návykové látky?“
D: „Alkohol, drogy.“
T: „Jak byste pojem prevence užívání návykových látek a návykové látky, vysvětlila dětem?“
D: „Nepřemýšlela jsem o tom. Myslím, že děti na prvním stupni na to ještě nejsou dostatečně vyspělé.“
T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách? Tedy děti, které vyučujete nebo děti ve vaší škole?“
D: „S cílenou prevencí na druhém stupni. Pokud je tedy nějaký problém, tak to samozřejmě řešíme. Nějakou větší prevencí na prvním stupni ale neprovádíme.“
T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s prevencí užívání návykových látek?“
D: „Tady na prvním stupni tak jednou za rok, když se vyskytne nějaký problém.“
T: „Nějaké konkrétní aktivity, které byste zařazovala do výuky, v rámci prevence užívání návykových látek byste mi mohla říci?“
D: „Když je problém, tak bych dětem udělala nějakou přednášku nebo bych si s nimi o tom promluvila.“
T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?“
D: „Nevím o tom.“
T: „Využívá vaše škola nebo vy sama nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od různých institucí? Pokud ano od jakých a co hraje roli při jejich výběru?“
D: „Nejsem si jistá. Možná na druhém stupni. Na prvním nevím o ničem.“

T: „S jakými organizacemi jste se během své praxe setkala?“
D: „Co si pamatuji, tak vím, že do školy občas přijde tisková mluvčí Policie ČR. Nikdy jsem ale nebyla přítomná jejímu programu.“
T: „Tvoříte vy sama nějaké programy, aktivity nebo projekty k prevenci užívání návykových látek?“
D: „Já osobně ne, ale jednou jsem si stáhla Powerpointovou prezentaci z metodického portálu RVP.“
T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek, který jste musela řešit?“
D: „Ano. Několikrát v páté třídě jsme měli problém s tím, že děti přinesly do školy alkohol, který ve třídě následně ochutnávaly. Přinesly ho z domova, pravděpodobně ho vzaly rodičům.“
T: „Jak jste řešili tuto situaci, když jste našli u dětí alkohol?“
D: „Snažili jsme se to řešit s výchovným poradcem, rodiči a samozřejmě dětní pomocí nějakého pohovoru.“
T: „Řekněte prosím pět slov, která vás napadnou k tématu prevence užívání návykových látek ve výuce.“
D: „Komplikace, nezáměr, problémy, nedostatek zkušenosti. Nic dalšího mě nenapadá.“
T: „Chtěla byste něco k tomuto tématu nebo k otázkám dodat?“
D: „Ne.“

Přepis rozhovoru pro učitele 4. a 5. tříd základní školy PR5

Region: Praha
Pohlaví: žena
Délka praxe: 10-15 let
V současnosti: 5. ročník ZŠ

T: „Ministerstvo školství ve strategii o prevenci sociálně patologických jevů pracuje s pojmem prevence užívání návykových látek. Co rozumíte pod tímto pojmem? A jak byste ho vysvětlila dětem?“
D: „Prevence užívání návykových látek chápu jako proces, který má dlouhodobě zamezit užívání návykových látek. Pod pojmem návykové látky si představím všechny látky, které vyvolávají závislost. Tedy legální i nelegální drogy. A tento pojem bych dětem na prvním stupni vysvětlila pravděpodobně ve spolupráci s nějakými obrázky nebo příběhem, na kterém bych jim představila jednotlivé nelegální i legální látky a pracovala bych s pojmy, které se používají všeobecně. Nijak bych to nezlehčovala, nepoužívala bych zdrbněliny nebo nějaké pohádky ani nic podobného.“
T: „Ve kterém ročníku se děti prvně setkávají s prevencí užívání návykových látek ve vašich třídách?“
D: „Pokud vím, tak i všichni ostatní kolegové se věnují prevenci od prvního ročníku, protože prevence, nejen užívání návykových látek, je součástí našeho školního vzdělávacího plánu. Abych to nějak nerozváděla, tak od první třídy.“
T: „Jak často se děti ve vašich třídách setkávají s prevencí užívání návykových látek?“
D: „Z hlediska pravidelnosti máme dvakrát za měsíc v rámci hodiny prvouky přímo hodinu vymezenou prevencí. Ať už specifické nebo nespécifické. Tedy co se týká nespécifické, tak utužování kolektivu, rozvíjení komunikačních dovedností nebo zvyšování sebevědomí u jednotlivců. Co se týká specifické, tak tady se věnujeme příběhům, bavíme se o těch jednotlivých látkách a jelikož v současné době mám pátou třídu, tak už se bavíme i o vzniku závislosti a o rizicích.“
T: „Jaké aktivity zařazujete do výuky v rámci prevence užívání návykových látek?“
D: „Tak to je velice specifická otázka. Pokud se jedná o tu nespécifickou prevenci, tak používáme metody jako v jakýchkoli jiných předmětech. To znamená skupinovou práci, práci v hnízdečkách, práci s materiály. Všechny možné metody, na které si jen vzpomenu. Co se týká té specifické prevence, tak opravdu hodně pracujeme ve skupinách a využíváme rozbor textu. To znamená nějaké prvky z kritického myšlení.“

T: „Vznikají ve vaší škole nějaké vnitřní preventivní programy?“

D: „Ne. Celá škola nic neprodukuje. Čerpáme z materiálů, které vytváří jiné organizace.“

T: „To znamená, že vaše škola využívá nabídku nějakých organizovaných preventivních programů od různých institucí?“

D: „Já jsem se asi vyjádřila špatně. My nevyužíváme nabídku organizovaných programů od institucí. My využíváme pouze materiály, které nabízejí ty instituce. Ty materiály potom využíváme ve výuce. Zde bych tedy uvedla materiály od Městské policie Praha a metodiky institutu Fila. Nabídku od institucí, které vytvářejí nějaké programy, využíváme pouze nárazově v případě, že přijde nějaká zajímavá nabídka. Dlouhodobou prevenci si realizuje každý učitel ve své třídě sám.“

T: „Setkala jste se během své praxe s nějakou organizací, která by realizovala preventivní program na školách?“

D: „Žádnou organizaci jsem já sama, na svůj vlastní popud, nevyužila. Samozřejmě nabídek do školy chodí nespočet a vím, že naše škola spolupracovala s programem, který zřizovala VZP. Název si již přesně nepamatuji, ale vím, že jsme do školy dostali hodně tištěných materiálů, které používáme dodnes.“

T: „Tvoříte vy sama nějaké programy, aktivity nebo projekty k prevenci užívání návykových látek?“

D: „Tak například jsem vytvořila asi deset pracovních listů, se kterými jsem pracovala ve třetí třídě. Týkalo se to rizikových situací a jak jim předcházet. Jiné aktivity, které bych sama vymyslela, si nepamatuji.“

T: „Vyskytl se za dobu vaší praxe ve třídě problém s užíváním návykových látek, který jste musela řešit?“

D: „Pokud tedy mezi návykové látky řadíme i alkohol a tabák, tak ano. Konkrétně v páté třídě jsme měli problém s kouřením a jednou si pamatuji, že jeden rodič žákyň ze čtvrté třídy, měl problémy s alkoholem. Ta dívka ty zážitky přinášela i do školy. Zde jsme tedy museli více pracovat se školním psychologem a metodikem prevence. Od této zkušenosti si sama uvědomuji, že se prevenci věnuji trochu více, než dříve.“

T: „Řekněte prosím pět slov, která vás napadnou k tématu prevence užívání návykových látek ve výuce.“

D: „Ošemetné téma, riziko, nedostatek materiálů, málo času.“

T: „Chtěla byste k tomuto tématu ještě něco dodat?“

D: „Jen bych chtěla říct, že s preventivními programy začínám u mě ve třídě už v prvním ročníku, ale domnívám se, že děti z mateřské školy už by měly přijít do školy s určitým základem a povědomím o rizicích návykových látek.“

T: „Jak byste si představovala takové základy?“

D: „Aby děti, které přicházejí ze školky, věděly, že nějaké takové látky jsou. Aby věděly, že když jejich tatínek kouří, tak že to není správné a neměly by ho napodobovat. Zde v Praze se děti setkávají s narkomany, s odhozeným materiálem od narkomanů, tak aby věděly, jak se v takové situaci zachovat.“

Příloha č. 3

Katalog materiálů pro učitele 1. stupně ZŠ

Prevence užívání návykových látek

Součástí diplomové práce:

Implementace užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Vypracovala:

Lenka Bořánková, Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Obsah

Obsah	2
Úvod	3
Programy primární prevence.....	4
Autentické příběhy v knižní podobě	5
BEZCIGARET.CZ	6
STOP kouření!	6
Cesta Labyrintem města	7
Časopis Prevence	8
Hand Book Prevention	9
Informační portál Drogy-info	10
Institut Filia	11
Jeden svět na školách	13
Katalog programů primární prevence	14
Městská policie Praha	15
Metodický portál RVP	16
Muzeum Policie ČR	17
Policie ČR	18
Prevence-info	19
Program Walk Tall.....	20
Prospe	21
Proxima Sociale.....	22
Prvouka pro 3. ročník základní školy (Nakladatelství Fraus)	23
Řekni drogám ne!.....	24
Řekni ne drogám	25
Sám sebou.....	26
Sananim- Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí	27
Seznam internetových zdrojů	29
Seznam další literatury možné k prostudování	30

Úvod

Tento katalog je určen zejména pro učitele 1. stupně ZŠ. Nabízí přehled vybraných organizací, webových stránek a tištěných materiálů, které mohou učitelé využít v praxi.

Na následujících stranách jsou uvedeny instituce, které se zabývají prevencí užívání návykových látek. Tyto instituce nabízejí pro učitele prvního stupně různé materiály, které mohou učitelé využít během realizace prevence užívání návykových látek. Pro doplnění jsou uvedeny i instituce nebo publikace, které nabízí pro učitele speciální školení a programy. Zároveň uvádím i tištěné materiály (učebnice, knihy), které se mimo jiné věnují návykovým látkám a které může učitel v rámci výuky rovněž využívat. Uvádím i internetové stránky, kde učitelé mohou získat potřebné informace k tématům prevence užívání návykových látek, popřípadě internetové zdroje, kde mohou získat další materiály, metodiky a náměty k tomu tématu. Rovněž uvádím další materiály a pomůcky, které ve výuce prevence užívání návykových látek využívají učitelé, kteří se zúčastnili výzkumného šetření, i ty, které jsem během psaní diplomové práce objevila nebo sama využívám ve výuce.

Programy primární prevence

Primární prevence užívání návykových látek je problematikou velmi širokého charakteru. V České republice proto existuje systém primární prevence, který organizuje tyto instituce. Z organizačního systému prevence vycházejí konkrétní preventivní programy realizované Policií České republiky, Městskou policií v příslušném regionu, občanskými sdruženími, centry prevence a nízkoprahovými organizacemi.

Tištěné materiály

Většina organizací, která připravuje programy primární prevence, připravuje řadu tištěných materiálů. Ty jsou k dispozici zdarma nebo za poplatek a velmi často jsou nabízeny zdarma ke stažení na webových stránkách jednotlivých organizací.

Mezi tištěné materiály, které mohou učitelé při výuce využívat, patří samozřejmě i dostupné učebnice pro 1. stupeň ZŠ.

Další materiály

V dnešní době existují i pomůcky, pracovní listy a jiné materiály, které mohou učitelé rovněž využít.

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Autentické příběhy v knižní podobě

Jedná se o knihy, které může učitel využít během realizace prevence užívání návykových látek. Učitel na 1. stupni ZŠ nebude pracovat s celým příběhem, ale může využít ukázky, popis a charakteristiku rizikového chování, atd.

VAVERKOVÁ, Karolína. *Bílá moc: autentická výpověď dívky, která prošla rájem i peklem drogové závislosti*. 1. vyd. Benešov: Start, 2000, 113 s. ISBN 80-862-3111-9.

DRNOVEC, Radek. *Junky: autentický příběh o drogové závislosti*. 1. vyd. Praha: Start, 2005, 136 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-716-8950-5.

F., CHRISTIANE,, F., Christiane,. *My děti ze stanice ZOO: autentická výpověď dívky, která prošla rájem i peklem drogové závislosti*. 3., upr. a dopl. vyd. Editor Kai Hermann, Horst Rieck. Překlad Zuzana Soukupová. Ostrava: OLDAG, 1995, 261 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-859-5407-9.

BEZCIGARET.CZ

Tyto stránky jsou věnovány kouření v ČR a byly spuštěny u příležitosti Mezinárodního nekuřáckého dne 15. 11. 2012. Stránky jsou ve vývoji, ale od spuštění najdete na stránkách v sekci Prevence užitečné odkazy (Jaká témata jsou vhodná k diskuzi podle věkových skupin, Pokusy, Rady a tipy pro prevenci kouření). Zároveň nabízí informace k seminářům a možnost stažení mnoha materiálů zdarma.

Webové stránky: www.bezcigarect.cz

STOP kouření!

Stop-koureni.cz jsou internetové stránky, kde učitel najde odborné informace související s užíváním tabákových výrobků včetně legislativy ČR.

Webové stránky: www.stop-koureni.cz

Cesta Labyrintem města

Cesta Labyrintem města je interaktivní desková hra zaměřená na primární prevenci rizikového chování. Jedná se o metodický nástroj, který mohou využít učitelé při práci s dětmi od 4. třídy ZŠ. Jedná se o nekomerční produkt, který vyvinul tým odborníků. Nabízeny jsou i rozšiřující metodické semináře.

Název poskytovatele: Prev-centrum s.r.o.

Webové stránky: www.cesta-mestem.org

Materiály:

informace a pravidla deskové hry, možnost objednání, ukázky otázek

Časopis Prevence

Časopis Prevence je vydáván jako měsíčník a vychází desetkrát ročně po dobu školního roku. Vznikl na základě poptávky ze strany škol po metodickém materiálu. Cílovou populací tvoří primárně metodici prevence a další pracovníci zabývající se tematikou primární prevence a práce se třídou. Mezi obsahové oblasti patří legislativa MŠMT, metodická podpora, příklady dobré praxe, představení organizací pracujících v primární prevenci.

Název poskytovatele: Život bez závislostí

Webové stránky: www.zivot-bez-zavislosti.cz

Materiály:

vybrané články přímo na webových stránkách, časopis prevence, typy na práci se třídou

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Hand Book Prevention

Nizozemská publikace obsahuje praktické návody, jak vytvořit a realizovat účinný preventivní program. Má pomáhat při každodenní práci všem pracovníkům, kteří se podílejí na primární prevenci. Obsahuje popisy různých modelů prevence a informace o praktické organizaci preventivních aktivit.

Autor: Dr. Jaap van der Stel

Webové stránky: zdarma ke stažení

<http://www.jaapvanderstel.nl/Boeken%20en%20rapporten.html>

Praktické rady: překladem anglické verze vzniklo české vydání

Příručka: prevence, alkoholu, drog a tabáku (Kalina Kamil)

Informační portál Drog-info

Tento informační portál obsahuje informace o legálních a nelegálních návykových látkách. Najdete zde informace k legislativě ČR i v zahraničí. Jsou zde zveřejněny závěry výzkumů a aktuální informace týkající se návykových látek. V sekci publikace si můžete stáhnout strategie a akční plány, monografie, výzkumné zprávy a metodiky. V sekci pomoc a podpora najdete přehledný soupis zařízení a institucí, která se věnují prevenci i léčbě.

Název poskytovatele: Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti

Webové stránky: www.drogy-info.cz

Materiály:

zdarma ke stažení příručka Jak vytvořit ve škole zdravější prostředí

Institut Filia

Občanské sdružení Filia plně funguje od roku 1996. Institut se zaměřuje zejména na odbornou, metodickou a informační pomoc pracovníkům, kteří se věnují prevenci užívání návykových látek. Institut nabízí dlouhodobé preventivní programy pro MŠ i ZŠ. Pro žáky 1. stupně ZŠ nabízí komponovaný program z oblastí návykových látek. Program je realizován formou pohádky. Institut Filia pořádá také vzdělávací programy pro pedagogy.

Název poskytovatele: Institut Filia, o. s.

Webové stránky: <http://web.telecom.cz>

Materiály:

Zdravý způsob života a prevence závislosti (Metodika pro MŠ a 1. stupeň ZŠ), Panenka Jablenka a kluk Viktor- prevence drogových závislosti pro děti předškolního věku, tématické omalovánky, metodické obrázky k textům

Praktické informace:

Institut Filia má akreditaci MŠMT k provádění vzdělávacích programů pedagogických pracovníků a akreditaci k provádění vzdělávacích programů (Kurz protidrogové prevence pro učitele 1. stupně ZŠ)

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Jeden svět na školách

Vzdělávací program Jeden svět na školách je jedním z dlouhodobých projektů společnosti Člověk v tísni. Jako plnohodnotnou výukovou pomůcku nabízí školám dokumentární filmy a další audiovizuální materiály společně s metodikou, jakým způsobem s materiálem pracovat ve výuce. K dispozici jsou i materiály týkající se sociální problematiky, tedy i užívání návykových látek. Jeden svět na školách pořádá pravidelné semináře pro pedagogické pracovníky i konference.

Název poskytovatele: Jeden svět na školách, Člověk v tísni o.p.s.

Webové stránky: www.jedensvetnaskolach.cz

Materiály:

audiovizuální lekce s přehlednými manuály, metodiky (některé zdarma ke stažení na webových stránkách, jiné lze objednat)

Katalog programů primární prevence

V tomto katalogu mohou učitelé přehledně získat všechny potřebné informace k programům primární prevence na území města Plzně. Může být však vodítkem i pro učitele z jiných regionů, na jaká témata je dobré se zaměřit, kde je možné vyhledat pomoc při organizaci preventivních programů. V tomto katalogu mohou učitelé rovněž najít základní informace o prevenci (druhy, cíle, strategie, efektivita). Všechny tyto informace ocení i mimoplzeňští učitelé.

Webové stránky:

http://www.bezpecnemesto.eu/Files/bezpecnaplzen/dokumenty/pr-evence/katalog_preventivnich_programu.pdf

Materiály:

katalog programů volně ke stažení

Městská policie Praha

Pražská městská policie se prevencí užívání návykových látek věnuje ve všech věkových skupinách. Preventivní programy začínají v mateřských školách a v 1. třídě ZŠ, kde uvádějí obrázkový seriál Medvídek Brumla. Prezentovány jsou například zásady chování při nálezů injekční stříkačky. Pro 2. až 5. ročníky mají připraven program Bezpečné chování. Jedná se o lekce výkladovou formou. Děti se zapojují do her a odpovídají na otázky. Všechny tyto programy jsou bezplatné pro školy na území Prahy.

Název poskytovatele: Městská policie hl. města Prahy

Webové stránky: www.mppraha.cz/prevence

Materiály:

omalovánky Brumla ve městě, nástěnné obrázky problémových situací

Metodický portál RVP

Metodický portál vznikl jako hlavní metodická podpora učitelům. Jeho smyslem je vytvořit prostředí, ve kterém se budou moci učitelé navzájem inspirovat a informovat o svých zkušenostech.

Na tomto webu najdete odborné články, manuály i příručky týkající se problematiky užívání návykových látek. Zároveň můžete pracovat s přípravami lekcí, které realizovali jiní učitelé.

Název poskytovatele: Metodický portál RVP

Webové stránky: www.rvp.cz

Materiály:

hotové přípravy

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/3120/DROGY.html/>)

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/53/CHYTRI-LIDE-NEKOURI.html/>)

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/S/10969/NA-JEDNE-LODI.html/>)

odborné články a manuály

(<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/2963/OCHRANA-DETI-PRED-SOCIALNE-PATOLOGICKYMI-JEVY.html/>)

Muzeum Policie ČR

Muzeum Policie ČR mapuje historii, vznik, vývoj a činnost bezpečnostních sborů. Mimo jiné se věnují i protidrogové prevenci. Je možné navštívit stálou expozici s názvem Protidrogová prevence. Muzeum zároveň nabízí k prodeji řadu knih týkajících se problematiky návykových látek, které je možno využít ve výuce. Některé tituly, které je možno zakoupit, jsou uvedeny jako samostatné materiály vhodné pro realizaci prevence užívání návykových látek.

Název poskytovatele: Muzeum Policie České republiky

Webové stránky: www.muzeumpolicie.cz

Materiály:

seznam akcí pořádaných muzeem, virtuální prohlídka expozice protidrogová prevence (<http://www.muzeumpolicie.cz/virtualni-prohlidka#>), tištěné materiály, tématické knihy

Policie ČR

Policie ČR realizuje projekt pro děti mladšího školního věku s názvem Ajaxův zápisník. Pomocí Ajaxova zápisníku se děti učí jak se vyhnout sociálně patologickým jevům, včetně užívání návykových látek. Se zápisníkem mohou děti pracovat celý rok (v pravidelných časových intervalech).

Název poskytovatele: Policie ČR

Webové stránky: www.ajax.euweb.cz

Materiály:

Ajaxův zápisník, Ajaxův zápisník II (zdarma), další materiály je možné objednat (pexeso, omalovánky, kvarteto)

Prevence-info

Portál Prevence-info informuje o pořádaných akcích v oblasti prevence zneužívání návykových látek (nejen) podle zvoleného regionu. Zároveň nabízí učitelům seznámení se základní terminologií prevence užívání návykových látek, kterou při realizaci projektů bezpodmínečně potřebuje. V sekci dobrá praxe mohou učitelé čerpat inspiraci a získat názory jiných pedagogů na danou problematiku.

Název poskytovatele: MŠMT

Webové stránky: www.prevence-info.cz

Materiály:

síť služeb- seznam organizací zabývajících se primární prevencí, vše uspořádáno podle krajů, terminologický slovník on-line, praktické návody pro školy a pedagogy, jak realizovat minimální preventivní program a prevenci užívání návykových látek do výuky

Program Walk Tall

Ze zahraničních materiálů je vhodné využít ojedinělý komplexní program Walk Tall, který je zpracován pro děti od předškolního věku až pro žáky 5. tříd ZŠ. Na webových stránkách si můžete zdarma stáhnout veškeré učebnice, které jsou zároveň pracovními sešity. Aktivity jsou okomentovány v metodice pro učitele. Tento program vznikl v Irsku a veškeré materiály jsou v angličtině. Většina témat je snadno přeložitelná a přizpůsobitelná českému prostředí. Vzhledem k tomu, že anglicky se učí drtivá většina dětí, mohou být některé činnosti prevence užívání návykových látek i v cizím jazyce. Tím se může toto téma stát atraktivnější pro děti i jejich rodiče.

Název poskytovatele: Walk Tall- substance Misuse Prevention Programme

Webové stránky: www.walktall.ie

Materiály:

metodika pro učitele (ke stažení: http://www.ncca.ie/uploadedfiles/P_Sev_SPHE.pdf), pracovní listy a učební materiály

Prospe

Občanské sdružení Prospe se zabývá programy specifické primární prevence, které se orientují na odrazení od prvního užití návykové látky nebo alespoň co nejdříve odložení prvního kontaktu. Vytváří programy pro žáky 5. -9. ročníků ZŠ. Zároveň nabízí poradenské služby pro pedagogické pracovníky, přednášky a semináře. Občanské sdružení vydalo metodiku k dokumentárnímu filmu Katka.

Webové stránky: www.prospe.cz

Praktické informace: preventivní programy (Praha), semináře pro učitele z celé ČR

Proxima Sociale

Občanské sdružení Proxima sociale považuje za své poslání zvyšování kvality života občanů a pomoc překonat jim nepříznivé životní situace. Sdružení vytváří a realizuje programy primární prevence zneužívání návykových látek pro žáky 4. -9. ročníků ZŠ.

Webové stránky: <http://www.proximasociale.cz/index.php>

Praktické rady: internetové stránky občanského sdružení nabízí množství informací, které může využít pedagog z celé ČR, zároveň nabízí preventivní programy za poplatek (Praha)

Prvouka pro 3. ročník základní školy (Nakladatelství Fraus)

Nový ucelený soubor se zajímavým vzhledem i obsahem, který je zpracován podle RVP ZV a zahrnuje všechny klíčové kompetence i průřezová témata. Tato sada učebnic se samozřejmě věnuje prevenci užívání návykových látek. V učebnici pro 3. ročník ZŠ je zpracována problematika odmítání návykových látek, což je očekávaný výstup žáků 2. období (Žák v modelových situacích předvede osvojené způsoby odmítání návykových látek). V učebnici pro 5. ročník věnuje pozornost Jedům kolem nás.

Název: STARÁ, Jana, DVOŘÁKOVÁ, Michaela a FRÝZOVÁ, Iva.
Prvouka: učebnice pro 3. ročník základní školy. 1. vyd. Ilustrace Milada Papežová, Lubomír Anlauf, Eva Anlaufová. Plzeň: Fraus, 2009, 77 s. ISBN 978-807-2388-707.

Materiály:

učebnice a pracovní sešity, metodika pro učitele s kopírovatelnými přílohami (odmítání návykových látek)

Řekni drogám ne!

Projekt Řekni drogám ne se zabývá aktivitami v oblasti primární prevence vzniku závislostí u dětí a mládeže. V rámci projektu jsou realizovány komponentované programy (určené ale až pro žáky 2. stupně ZŠ), fungují webové stránky. Na těchto stránkách mohou všichni učitelé (i učitelé 1. stupně ZŠ) najít potřebné informace. Přímou na stránkách mohou pracovat s videi, spoty a všemi ostatními materiály, které je možné objednat i v tištěné podobě.

Název poskytovatele: Řekni drogám ne ve spolupráci s VZP

Webové stránky: www.reknidrogamne.cz

Materiály:

videa, spoty, informační brožury dle typu návykové látky, on-line poradna, metodické příručky, výsledky průzkumů

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Řekni ne drogám

Sdružení „Řekni ne drogám, řekni ano životu“ úzce spolupracuje se zahraniční organizací, která se zaměřuje na sestavování a výrobu materiálů o návykových látkách. Na internetových stránkách je zdarma ke stažení 13 vzdělávacích brožur o návykových látkách. Na stránkách jsou dostupná i videa. Tyto stránky nejsou primárně určeny učitelům 1. stupně, ale materiály pro navození situace ve třídě či k získání informací o návykových látkách, zde bezpochyby najde i učitel 1. stupně ZŠ.

Název poskytovatele: Občanské sdružení Řekni ne drogám, řekni ano životu

Webové stránky: www.drogy.cz

Materiály:

13 vzdělávacích brožur o návykových látkách, 16 videoklipů

Sám sebou

Učebnice zdravého životního stylu a primární prevence užívání návykových látek pro 1.- 5. ročník základní školy je komplexním učebním materiálem pro realizaci primární prevence. Učebnici Sám sebou doplňuje sada pracovních listů, učitelská verze učebnice a CD. Tématu návykových látek se věnuje například v kapitole Děkuju, já nechci, Návykové látky, Drogy, My a oni, Účinky návykových látek na lidské tělo, Legální a nelegální drogy, Prima parta nebo příběhy.

Název: KAŠPAROVÁ, Zdena, KAŠPAR, Karel a HOUŠKA, Tomáš. *Sám sebou: pracovní sešit pro 1. až 5. ročník ZŠ.* Vyd. 1. Praha: Tomáš Houška, 1999, 32 s. ISBN 80-860-6515-4.

Materiály:

učebnice a pracovní listy pro 1. - 5. ročník ZŠ, výukový CD Rom

Sananim- Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí

Příručku o efektivní školní prevenci užívání návykových látek využije při plánování vyučovacích lekcí každý učitel. Tato příručka je zdarma ke stažení na webových stránkách nestátní neziskové organizace Sananim. Tato organizace se zabývá pomocí lidem ohroženým užíváním návykových látek, tvoří komplexní systém prevence, péče i léčby. Na webových stránkách této organizace najdete užitečné odkazy týkající se prevence užívání návykových látek, množství materiálů a příruček volně ke stažení.

Název poskytovatele: Sananim o. s.

Webové stránky: www.sananim.cz

Materiály:

publikace Příručka o efektivní školní drogové prevenci, manuál Práce s dětmi drogově závislých rodičů, seznam užitečných internetových zdrojů

Implementace prevence užívání návykových látek do výuky na 1. stupni ZŠ ve vybraných regionech

Seznam internetových zdrojů

Seznam internetových zdrojů nabízí další možnosti ve vyhledávání informací, obrázků, metod a preventivních programů. Jsou to zdroje, které nejsou určeny přímo učitelům 1. stupně ZŠ a neodpovídají celorepublikovému uplatnění. Přesto lze tyto zdroje během přípravy využívat.

www.anima-os.cz

www.ppds.ie

www.walktall.ie

www.drogy-info.cz

www.msmt.cz

www.emcdda.europa.eu

www.prevcentrum.cz

www.jinacirkev.cz

www.revolutiontrain.com

NEŠPOR, Karel, CSÉMY Ladislav a PERNICOVÁ, Hana. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999. Dostupné z: www.msmt.cz/file/11883_1_1/

NEŠPOR, Karel a kolektiv: *Fit in 2001 plus : příručka pro spolupracovníky programu fit in na základních a středních školách*. Praha: Besip, Sportpropag 1996. 124 s

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: [současné poznatky a perspektivy léčby]*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2007, 170 s. ISBN 978-807-3672-676.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

Seznam další literatury možné k prostudování

CSÉMY, Ladislav a NEŠPOR, Karel. *Léčba a prevence závislosti: příručka pro praxi*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1996, 199 s. ISBN 80-851-2152-2.

ILLES, Tom. *Děti a drogy: fakta, informace, prevence*. 2., uprav. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2002, 55 s. ISBN 80-858-6650-1.

JEDLIČKA, Richard a KOŤA, Jaroslav. *Aktuální problémy výchovy: analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 169 s. ISBN 80-718-4555-8.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, 319 s. ISBN 80-86734-05-61.

MARÁDOVÁ, Eva. *Prevence závislosti*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 28 s. ISBN 80-869-9170-9.

MCGRATH, Yuko. *Prevence užívání drog mezi mladými lidmi: přehled dostupných informací : nejnovější výzkumné poznatky*. 1. vyd. v jazyce českém. Překlad Jiří Bareš. Praha: Úřad vlády České republiky, c2007, 70 s. Monografie (Úřad vlády České republiky), no. 11. ISBN 978-808-7041-161.